

UMEÅ
UNIVERSITET

Nämforsens
HÄLLRISTNINGSMUSEUM

ORTNAMN I MEDELPAD OCH ÅNGERMANLAND

En lärarhandledning för grundskolan och gymnasiet om att forska om
ortnamn med förslag på nivåanpassade elevuppgifter

jämte

en handledning för lokalforskare och hembygdsintresserade

Sammanställd av Lars-Erik Edlund

Institutionen för språkstudier

Umeå universitet

Version 4.2

2020-11-01

Omslagsbilden visar Ångermanälven med utsikt
från Nämforsens Hällristningsmuseum.

Foto: Siv Bylund
Nämforsens Hällristningsmuseum/
Stiftelsen Nämforsen

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	7
Kap. 1. Olika typer av ortnamn och deras ålder	9
Kap. 2. Att tolka ortnamn – en inledning	15
Några inledande perspektiv	15
Att härleda ortnamn – utgångspunkter	16
Äldre skrivningar i medeltida dokument, äldre landskapshandlingar och i lantmäterimaterial – och var man hittar detta källmaterial	17
Några exempel på äldre skrivformer – <i>Sollefteå</i> och <i>Könsa</i>	19
Äldre dialektuttal	21
De digitala ortnamnssamlingarna vid ISOF	21
Platsens utseende	24
Kap. 3. Hur man väcker intresse för ortnamnen och deras härledning – för att sedan kunna utveckla temat	27
Kap. 4. Ortnamnsundersökningens olika steg	30
Valet av undersökningsobjekt	30
Insamling av material	30
Lite bakgrund	30
Själva insamlingen	31
Härledningen av namnen	33
Natur- och ägonamn i en by	33
Namn i en tätort, exempelvis gatunamnen	34
Den skriftliga redovisningen av resultaten	34
En presentation på skolan och offentliga presentationer	35

Kap. 5. Ortnamnen berättar om ...	37
... djur och växter	37
... jakt och fiske	38
... åkrar och ängar	39
... handel och farleder	40
... olika personer	41
... äldre tiders försvar	42
... äldre tiders religion	42
... bygdens medeltida uppodling	43
... hur det ser ut på platsen	44
Kap. 6. Översikt över namnskatten i Norrland, mer specifikt Medelpad och Ångermanland	46
1. Översikt över de norrländska namnen	46
1.1 Norrland och de norrländska landskapsnamnen i historien	46
1.2 Äldre naturnamn	47
1.3 Namn i flerspråkiga områden	49
1.4 Namn i finnkolonisationens spår	51
1.5 Några grupper av primära bebyggelsenamn och sakrala namn	53
2. Ortnamnen i Medelpad	59
3. Ortnamnen i Ångermanland	62
Appendix 1. Äldre källor	66
Ingress	66
A. Medeltida dokument och äldre skattehandlingar – exempel	69
1. Uppräkningen av socknarna i Medelpad och Ångermanland i förteckningen över ett korstågstionde, det s.k. Vienne-tiondet eller sexårgården, som påven påbjudit och som togs ut 1314–19.	69
2. Brev från 28 juli 1420 där Halvard Olovsson säljer till Halvard i Fastiom (=Fåssjö, Ytterhogdal) en gård och ett fiske.	72
3. Brev från 9 mars 1498, där lagman Olov Eriksson intygar att Jöns Jönsson i Sillre, Borgsjö, uppbjudit den jord som han köpt eller tillpantat sig.	73
4. Utdrag ur Hjälpskattelängd från Medelpad 1535.	74
5. Utdrag ur <i>Skatte Bokenn aff Ångermanne land pro anno 1550</i> .	76
6. Saköresbok från vintertinget 1547 i Medelpad.	82

7. Tingsprotokoll från extratinget 1681, där åberopas de råmärken mellan Medelpad och Hälsingland som sex förtroendemän efter sina förfäder nämnt den 8 maj 1577.	84
B. Kartor – exempel	85
1. Karta från 1600-talet över Lögdeå, Nordmaling.	85
2. Karta från 1770 över Lögdeå, Nordmaling.	87
3. Storskifteskartan 1773 över Norrböle, Anundsjö.	90
4. Karta 1759 över några byskogar i Sollefteå socken.	91
5. Karta 1792 över krononybygget Fransåsen, Ådalsliden.	97
6. Karta 1646 framställd av Jacob Christofersson Stenklyft över Själevads bro.	99
7. Karta framställd av Christofer Stenklyft 1676 över Ångermanland, med landskapsgränsen dragen ut i havet.	100
8. Karta från ca 1750 över Härnösand i <i>General-Tullarrende Societetens Svenska Tullatlas 1730–50</i> .	101
9. Karta från 1850-talet över Sundsvall med förteckning över namn på gator.	102
Appendix 2 Några element som finns i nordsvenska ortnamn	103
I namn på ägor	103
I namn på vattensamlingar	103
I namn på vikar, sund, utvidgningar av vattendrag etc.	103
I namn på terränger av skilda slag	104
I namn på öar, holmar och grund	105
Appendix 3. Referenslitteratur: ortnamn och dialekter, främst i Medelpad och Ångermanland	106
1. Allmänna referensverk	106
2. Mer allmänt om ortnamn i norra Sverige	108
3. Medelpad	110
4. Ångermanland	111
5. Dialektordböcker och -ordlistor	112
Dialektordbok över de svenska dialekterna i allmänhet	112
Dialektordböcker och -ordlistor: Medelpad och Ångermanland	112

FÖRORD

Ortnamn är spännande och det ligger en fascination i att söka komma åt deras bakgrund – för en bakgrund har de. Mitt eget intresse väcktes redan som barn, och det var mina samtal i början av sextiotalet med min morfar, Jonas ”Jonke” Sahlén (1881–1967) från Berg i Björna socken i norra Ångermanland, som blev utgångspunkten för mitt livslånga intresse.

I drygt fyra decennier har jag hållit föreläsningar om ortnamn i bygderna men också berättat om ortnamn i radio och teve, samt i tidningsspalter svarat på frågor om namn och deras historia. För visst kittlar det fantasin att man bakom namn som *Medelpad*, *Sollefteå* och *Gene* kan återfinna en historia där andra källor inte har något, eller i alla fall mycket lite, att berätta. Men också ortnamnen i den egna byn och i sommarstugeområdet, inom jaktvårdsområdet och ute på bärstigen, namnen i kvarteret eller stadsdelen där man bor, namnen som barnen använder på skolgården och där de byggt sin koja, ja alla namn har en historia, också den värd att lyfta fram. Ofta kan forskning om den alldeles egna närmiljön utgå just ifrån namnen, och det ger goda möjligheter att intervjua människor, söka fram äldre handlingar, tidningsurklipp, studera äldre och nutida kartor etc.

I denna handledning finner man tips till lärare på hur man kan presentera ortnamn och ortnamnsforskning för elever i grundskolan och på gymnasiet. Det är viktigt – det tål att understrykas – att man snabbt får eleverna i arbete, för det är först då man kommer in i denna spännande värld. På det sättet kan också ett bestående intresse skapas.

Man får emellertid från första början också uppmärksamma dem som arbetar med ortnamn om att de många gånger blir helt ställda, de kommer inte vidare och får inte fram någon förklaring – det gäller också för den professionella ortnamnsforskaren. Men kanske kan man bara genom att samla in ett material, stimulera andra att gå vidare. Och det räcker långt!

Handledningen går igenom ortnamnsforskningens principer och vad ortnamnen berättar, men beskriver dessutom hur man i skolan kan göra små namnundersökningar. Jag skulle emellertid tro att också andra grupper skulle kunna dra nytta av handledningen, exempelvis de som vill forska om bygdens namn i en hembygdsförening eller en studiecirkel. Särskilt intresse torde för dessa senare användare de avsnitt ha som handlar om metoder och olika källor.

Uppdraget har varit att utarbeta ett material som skulle kunna användas i Ångermanland och Medelpad, och därför finner man i kapitel 6 en översikt över vanliga ortnamnelement i

norra Sverige, över ortnamnsskatten i Norrland och i synnerhet då i Medelpad och Ångermanland samt i Appendix 3 en förteckning över relevant litteratur från detta område.

Vid sammanställningen av denna handledning har jag utgått från sådant jag genom åren skrivit om de mellannorrländska namnen, eget undervisningsmaterial och diverse föreläsningssanteckningar samt ett av mig och min dåvarande kollega Eva Markgren sammanställt kompendium om ortnamn (1983). Och naturligtvis den omfattande litteratur som finns om både grupper av namn och enskilda ortnamn på det mellannorrländska området.

Materialet har i sina första versioner lästs och kommenterats av Peter Johansson, verksamhetsledare vid Nämforsens Hällristningsmuseum/Stiftelsen Nämforsen, av hans kollega vid Stiftelsen, arkeolog Siv Bylund samt av grundskolläraren Mia Johansson. Jag tackar för deras kommentarer. Peter har därefter läst otaliga versioner av arbetet, bidragit med åtskilliga förbättringsförslag och givit konkreta tips om material. Också professor Ann-Catrine Edlund, Mittuniversitetet, har läst och kommenterat tre olika versioner av handledningen, och därvid lämnat goda förslag på upplägg av uppgifter. Fil. dr Ulf Lundström, Skellefteå museum, har också genomgått och värdefullt kommenterat manuskriptet i en slutfas.

Jag emotser dock ännu fler synpunkter från dem som i praktiken använder handledningen, så att den kan förbättras och fungera så väl som möjligt. Min epost-adress finner man nedan.

Hoppas ni får nytta av denna handledning.

Umeå den 1 november 2020

Lars-Erik Edlund
lars-erik.edlund@umu.se

KAP. 1. OLIKA TYPER AV ORTNAMN OCH DERAS ÅLDER

I det här kapitlet kan man läsa om de olika typer av ortnamn som finns, lära sig lite om hur gamla våra namn är och hur man på olika sätt kan samla ortnamn och reflektera kring deras användning. Att reflektera kring namnen och deras användning är nämligen en bra start inför utforskandet av ortnamnen och deras ursprung. Här lämnas förslag på några enkla ortnamnsövningar kan genomföras under en eller fler lektioner.

Många som får frågan vad *ortnamn* är svarar kort och gott att med ortnamn menas namn på städer och byar, alltså på bebyggelser. Detta är dock inte hela sanningen. Ortnamn är nämligen namn på geografiska företeelser, såsom världsdelar, länder, landskap, socknar, städer, byar, gårdar, hus, öar, älvar, mossar, berg, dalar, skogar, broar, gator, torg, idrottsplatser, träd, stenar m.m. Ja, till och med de namn som man finner på en märkekartor är strängt taget ortnamn.

Ortnamnen indelas i olika grupper:

- *Bebyggelsenamn* är namn på platser, allt från världsdelar, länder och landskap till byar och enstaka gårdar. Man skall komma ihåg att bebyggelsenamnen ofta är ursprungliga namn på naturlokaler eller ägor, såsom *Solberg* och *Gullänget*.
- *Naturnamn* är namn på hav, sjöar, berg, skogar, myrar och sankmarker och alla andra naturlokaler.
- *Ägonamn* är namn på åkrar och ängar.
- *Artefaktnamn (anläggningsnamn)* är namn på gator, vägar, broar, byggnader och annat som människan skapat.

Det är omöjligt att säga hur många ortnamn vi har i Sverige, men det har någon gång sagts att det kan röra sig om mellan åtta och tio miljoner, snarast en gissning. Kanske förvånar det någon att det är så många. Det stora antalet ger en fingervisning om hur viktiga ortnamnen är. Människan har i alla tider satt namn på företeelser i miljön runt omkring henne. Hon har gjort det för att kunna orientera sig helt enkelt. Det är lätt att

inse vårt behov av ortnamn om man försöker beskriva en resa eller tala om var man bor *utan* att använda namn.

Ortnamnens ålder varierar förstås. Vissa naturnamn, bland annat då namn på större sjöar, vattendrag, öar och berg, kan vara mycket gamla. Bland namnen vi har i Mellannorrland är sockennamn som *Njurunda* och *Ragunda* bland de äldsta germanska (nordiska) namnen, som säkert kan vara mer än 2000 år gamla, troligen bildade under den tidsperiod som benämns förromersk järnålder. Nästan lika gamla kan namn som *Alnön*, *Härnön*, *Ljungan* och (*Ytter*)*lännäs* vara. Det är så länge vi kan anta att det har funnits människor som talat ett germanskt språk i mellersta Norrland. Som vi kommer att se nedan är namnet *Gene* – avseende en by utanför Örnsköldsvik där det finns en rekonstruerad järnåldersgård – troligen bildat alldeles i vår tideräknings början, detta av landhöjningsanalyser att döma. Jag återkommer till namnet. I de äldsta namnen ingår många gånger ålderdomliga ord, som sedan länge är försvunna ur vårt språk, eller endast bevarats på vissa ställen inom det nordiska (eller germanska) språkområdet.

Det har funnits människor här också under stenåldern – t.ex. det fångst- och jägarfolk som ristade de allra första figurerna på hållarna uppe vid Nämforsen för 6000 år sedan – men vilket eller vilka språk de talade, vet vi inget om. Det har ibland antagits att det bland nordsvenska ortnamn – bland annat har *Sulitelma* här nämnts – skulle kunna finnas ett och annat som bildats av folk som talade språk som föregick de nordiska och finsk-ugriska språken (dvs. samiska och finska) men sådana antaganden har inte i något fall gått att leda i bevis, och gäller hur som helst inte beträffande *Sulitelma*. Och även om man skulle kunna få fram ett namn som sannolikt bildats till ett fornspråk som trängts undan av de nordiska och finsk-ugriska språken, skulle det vara omöjligt att utifrån ett enstaka namn säga något om det försvunna språket och dess struktur.

Språkforskarna söker rekonstruera ortnamnens ursprungsformer på basis av den utveckling av de nordiska och germanska språken man känner till, eller i alla fall tror sig veta. Rekonstruktionerna kan därvid gå i olika riktning. Det ångermanländska sockennamnet *Sånga* har sålunda ansetts gå tillbaka antingen till ett **Sunga* eller till ett **Sōndga*: den första formen knyter an till ett **sung-*, släkt med *sjunga*, och har antagligen syftat på ett vattendrag (Kvarnbäcken) som karakteriserats av sitt läte, medan den andra former ansluter till ett fornvästnordiskt **sōndugr* 'sandig' (motsvarande ett **sandog*) och i så fall åsyftat det sandiga området vid den medeltida kyrkan med den framspringande källan. För att markera att det är av språkforskarna rekonstruerade forntida former, sätter man en stjärna (*), eller asterisk,

framför namnet (eller ordleden eller ordet). Det föreligger svårigheter i denna typ av rekonstruktioner, och att på språkliga grundvalar fastlägga ett sådant namns ålder, är ofta rätt utsiktslöst. Det man kan komma fram till är däremot relativa dateringar, alltså att fastställa att ett visst namn är äldre än ett annat.

Då det gäller namn som primärt bildats som bebyggelsenamn, typen *-vin*, *-hem*, *-sta* och *(-)tuna* (se nedan kapitel 6, där det också finns utbredningskartor) är de i de flesta fall inom vårt område bildade under yngre järnåldern. De flesta namnen på *(-)böle* och *-mark* är bildade under loppet av medeltiden.

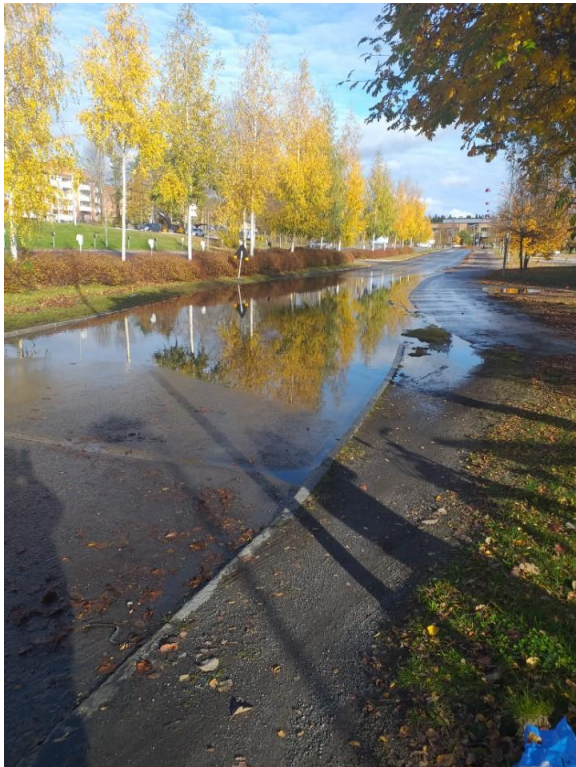
Men alla namn är inte så ogenomskinliga, dvs. svåra att tolka, som de ovannämnda *Njurunda* och *Gene*. Många gånger innehåller namnen vanliga svenska ord, och det kan vara bra att börja sina studier med dessa. Jag skall berätta en historia som illustrerar detta med att liksom ”knäcka koden” vad gäller ortnamn. Jag höll ett föredrag på en liten ort strax utanför Umeå i mitten av 1980-talet. Efter föredraget kom en äldre kvinna fram och frågade: ”Vad betyder *Storsandsjön*?” Jag tyckte kanske det var rätt så självklart – i synnerhet som jag i föredraget hade uppehållit mig mer komplicerade namn som *Vindelns*, *Vännäs* och *Umeå* – men tog förstas frågan på allvar och sade att *Sandsjön* det åsyftade sjön med sandstränderna (för så ser det faktiskt ut där). Innan jag hann komma in på *Stor-* utropade kvinnan – alldeles såsom något alldeles nytt hade uppenbarats för henne: ”Ja, men då betyder ju *Lillsandsjön* att det är den mindre *Sandsjön*, och det är det ju faktiskt! Och *Storsandsjön* är alltså den större”. Vad som hänt var att det för henne blivit uppenbart att namn som *Storsandsjön*, *Lillsandsjön* och andra namn, som hittills bara varit namn och etiketter för henne, faktiskt gick att ”lösa upp” i mindre delar som var för sig hade en betydelsebärande innebörd. Betydelseerna kunde dessutom verifieras. Detta blev en aha-upplevelse för henne.

Jag tror som sagt att man, när man närmar sig ortnamnen i en bygd, just skall börja med de namn som faktisk innehåller ord man känner igen, både ord som också finns i riksspråket och sådana som endast finns i dialekten, och söka finna ut vad namnen då kan betyda och vilken saklig grund de kan ha. Då kan man alldeles som denna kvinna få en aha-upplevelse!

Det kan också vara god idé att i sina ortnamnsstudier utgå från de namn som eleverna själva använder, eller de namn som används i deras familj eller av de äldre i familjen, byn eller kvarteret. Namn har ju en stark funktion i att vidmakthålla en social samhörighet, och det kan också lätt utvecklas inofficiella namn som skapar gruppidentitet. Namnforskaren Staffan Nyström säger (i den digitalt tillgängliga handboken *Namn och namnforskning*, se Appendix 3, avdelning 1) om detta så här: ”I små kretsar av namnbrukare, som barngrupper, ungdomsgäng, fågelskådare, jaktlag, orienterare, familjen, släkten, stugbyn etc. utvecklas

gärna egna 'inofficiella' namn och namnformer, ungefär som slangord, hemliga språk, en egen jargong, särskilda talesätt eller anspelningar som utomstående inte greppar. Det interna namnbruket blir en signal om delaktighet och samhörighet." Det är spännande att söka fånga in dessa typer av namn, inte minst namn som barnen själva skapat. Det är alltid bra att starta i den näraliggande miljön.

Hur skapas då ortnamn? Jo de uppstår oftast spontant, och ibland också på mer tillfälliga "lokaliteter". Jag skall exemplifiera detta. Helt nyligen, den 10 oktober 2020 – efter ett starkt regn –, uppstod p.g.a. dålig avrinning en mindre "sjö" vid Samhällsvetarhuset på universitetsområdet i Umeå. Bilarna kunde med vissa problem köra igenom den. På bilden nedan ser man hur detta såg ut. Jag ställde mig att fota vattensamlingen och som jag stod där kom en student förbi, som också skulle fota. "Det här är *Nysjön*" (med akut accent!), sade han

Den tillfälliga vattensamlingen *Nysjön*, Umeå, den 10 oktober 2020. Foto: författaren.

på skämt, och jag svarade: "Det var ett bra namn". Just då blev han och jag den namnbrukargemenskap där namnet fungerade som ett entydigt namn på en entydig referens i verkligheten. Om vi träffas igen, delar vi fortfarande namnet och kan använda det, även när – som snart sker – vattensamlingen försvunnit. Och vi kan berätta för andra om namnet och därigenom sprida det. Men något allmänt namn blir *Nysjön* aldrig, därtill är namnbrukargemenskapen alltför begränsad.

Till sist något om en del namn som finns i tätorterna. En del av dem har tillkommit i vår tid, tänk till exempel på namn på gatorna i en stad, eller på stadsdelarna i nybyggda områden, eller på broar och byggnader. Här är det snarast fråga om ett slags ”namndop”, och man kan därför i många fall faktiskt komma åt hur en namnidé uppstått och så småningom resulterat i ett eller flera namn.

Namnen på gator inom nya områden i städer utgår sålunda ibland – men långtifrån alltid – från äldre namn eller historiska förhållanden på platsen. Kanske har det funnits ett mejeri på platsen i äldre tid, eller en kvarn, och då kan vissa av de namn som bildats i nutid ha anknytning till dem. Sådana s.k. kategorinamn – alltså bildningar till mejeri- eller kvarntermer i detta exempel – kan vara intressanta att studera, och ger en koppling bakåt i historien. Men de flesta kategorinamn har bildats i anslutning till en viss namnidé UTAN historisk anknytning, det kan vara gatunamn som bildats till benämningar på musikinstrument, blommor, bär eller däggdjur, eller varför inte stenar och himlakroppar.

Övningar

- Eleverna ges i uppgift att beskriva sin skolväg, en promenad i sin by eller i sitt kvarter UTAN att använda ortnamn. Visst blir det krångligt? Detta lär oss något om hur basal användningen av ortnamn är.
- Vilka ortnamn använder eleven själv, vilka används i den närmaste familjekretsen – i byn, i sommarstugeområdet, när man beger sig till badstranden, i bärskogen etc. – , och vilka namn har man hört en äldre generation använda? Varför har man ibland olika namn i olika generationer?
- Barn har ofta helt egna namn inom sitt område eller i närheten av sitt hem. Det kan vara namn som man bara delar med någon eller några av sina kamrater, eller med sina syskon. Vilka är de namnen, hur kom de till och hur många är det som också använder dem? Kommer namnen att blir accepterade av flera och alltså leva vidare in i en framtid? (Se exemplet *Nysjön* ovan.)
- Titta på en karta över din kommun eller några byar i din hembygd – en hel del namn innehåller ord som du känner igen med hjälp av riksspråkets ord eller ord som finns i

dialekten. Gör en lista över dem, och sök ange vilken grund namnen kan ha. Vilka innehåller ord den närliggande dialekten? Förklara dessa ord.

- Fortsätt att titta på en karta över din kommun – vilka är, tror du, de äldsta namnen? Och varför? [Ett facit kan man få genom att studera kapitel 6 eller genom att slå i böckerna som nämns i Appendix 3]
- Titta på en karta över ett relativt nybyggt område i en stad eller ett större samhälle i din kommun och se efter om det finns kategorinamn bland gatunamnen, dvs. namn inom en viss grupp av grundord såsom beteckningar på musikinstrument, blommor, bär, däggdjur, stenar eller himlakroppar. Finns det namn som har sin grund i några faktiska förhållanden? Finns det namn som anknyter till en byggnad som finns eller funnits där? Kanske blir frågorna flera än svaren, men det är bara bra – i det följande får man tips på hur man skulle kunna lägga upp en liten undersökning. Då kan sådana frågor kanske besvaras.
- Det finns säkert elever i klassen som har rötterna i någon annan del av världen. När man genomför ortnamnsstudierna (se nedan) kan dessa ha till uppgift att utfråga sina släktingar för att se vilka typer av namn som finns i deras gamla hemland, och om det finns direkta motsvarigheter till hur vi i våra bygder kallar åkrar, vägar, gator etc. Det finns säkert stora likheter men också en hel del skillnader. Man kan lägga upp studierna så att de som har sina rötter i våra hembygder får lära sig något om ortnamnsbildning i helt andra delar av världen, och att alla får lära vad ortnamnen kan läsa oss om äldre tiders historia och kultur. Inte bara i våra bygder utan också på fjärran platser.
- Finns det samiska namn i era trakter? Hur används de och av vilka, varför finns det samiska ortnamn i vår del av landskapet, eller inom något angränsande område, och kan man få reda på något om namnens bakgrund?

KAP. 2. ATT TOLKA ETT ORTNAMN – EN INLEDNING

I det här kapitlet lär man sig att det finns dels officiella ortnamn – som finns på kartor och ibland på skyltar –, dels ortnamn som är inofficiella. Det är viktigt vid insamlandet av namnen att *alla typer av namn* noteras, inte minst just de inofficiella. För att härleda namnen måste man ha tillgång till de äldre skrivformerna och ett äldre folkligt uttal. När man efter granskningen kommit fram till en *språkligt* sett möjlig tolkning, måste denna kontrolleras mot verkligheten, där det är möjligt: ser naturen på platsen ut som namnet tycks indikera? Man får dock komma ihåg att naturen kan ha förändrats sedan namnet gavs. Kapitlet söker göra reda för allt detta, och ger också ingångar i olika typer av material som finns tillgängliga, inte minst olika digitala material. I Appendix 1 återfinns sedan en del exempel på äldre material från arkiven som rör Medelpad och Ångermanland. Alltmer material läggs ut på nätet, så det är god idé att göra egna sökningar efter sådant man söker.

Några inledande perspektiv

Det finns tre perspektiv på ortnamn som jag vill att man skall vara uppmärksam på, vilka jag flera gånger skall återkomma till.

För det första skall man uppmärksamma att de officiella namnen, alltså de som man finner på platsmärken (skyltar) och kartor, vid sin sida kan ha, och ofta har, inofficiella namn. En hel del gånger kommer dessa senare aldrig att skrivas ned. Men de är lika fullt namn, ja det kan rentav vara de ÄLDRE namnen som traderats genom århundraden. Det är vanligt, har jag ofta erfarit, att man inte betraktar de inofficiella namnen som riktiga namn, men det är fel. De är fullgoda namn, väl värda att värda och använda. Men namnen som finns på platsmärkena och upptagits på kartorna uppfattas däremot ha status, just i kraft av att de skrivits ner och har officiell sanktion.

För det andra finns det alternativa namn på lokaler beroende på att namnen används i olika namnbrukarkretsar. ”Namnbrukarkretsen är den grupp av människor inom vilken syftningen hos ett visst givet ortnamn är entydig”, säger Jan Paul Strid i boken *Kulturlandskapet språkliga dimension. Ortnamnen* (1993 s. 13). För dem som bor vid byns tjärn räcker det med att tala om den runda vattensamlingen som *Tjärnen*, det namnet är i den lokala namnbrukarkretsen alldeles entydigt. Men för dem som bor i grannbyn går det inte att bara säga *Tjärnen*, eftersom detta även skulle kunna syfta på andra vattensamlingar och alltså inte är entydigt (= det har inte en entydig denotation, se strax nedan). De som bor i grannbyn använder därför det för dem entydiga namnet *Klingertjärnen* (till dialektens

klingra 'rund träskiva'). Man kan kallas *Tjärnen* i detta exempel för ett närhorisontnamn (använt i den närmaste namnbrukarkretsen), medan *Klingertjärnen* är ett fjärrhorisontnamn (använt i en vidsträcktare namnbrukarkrets på större eller mindre avstånd från den aktuella lokalen).

För det tredje måste namnets denotation och den eventuella förändringen av denna över tid beaktas. Denotationen är den geografiska lokalitet (äng, gård, ny etc.) som namnet syftar på. Man kan tänka sig en äng som ursprungligen kallats *Kalvhagen* eftersom kalvarna på gården fått vara där under sommaren. Så småningom anläggs en gård här, som får namnet *Kalvhagen*. En tid lever kanske *Kalvhagen* kvar som namn både på ängen och på gården, men ganska snart finns endast GÅRDnamnet *Kalvhagen* kvar. En by växer upp kring gården *Kalvhagen*, och efter ett tag börjar man i socknen kalla byn *Kalvhagen*, efter den första gården där. Då kanske GÅRDnamnet *Kalvhagen* försvinner. Genom historien är *Kalvhagen* i detta exempel alltså, i nämnd ordning, ägonamn, gårdnamn och bynamn.

Men i samband med denotationsförändringen kan ett namn också förändras. Ett exempel. I Häggdånger kallas under medeltiden en vattensamling helt enkelt *Sjö*. Gårdar anläggs snart intill sjön och byn kallas *Sjö* (*Söghan* 1535, *Siö* 1542–1580). Vi har därvid två namn *Sjö* intill varandra, men snart börjar man kalla byn för *Sjö* medan (den ursprungligen namnbärande) vattensamlingen kommer att kallas *Sjösjön*, alltså 'sjön vid byn *Sjö*'. Detta demonstrerar att likalydande namn kan ha olika denotation och att man i namnbrukargemenskapen söker skilja dem från varandra. (I samma socken finns dessutom sjönamnet *Tjärnsjösjön* där man ju kan undra över hur relationen namnlederna emellan egentligen skall förstås.)

Att härleda ortnamn – utgångspunkter

För att tolka ortnamn måste man söka fastställa vilken språklig utgångspunkt ett namn kan tänkas ha. Därvid måste namnets äldre skrivningar och det äldre uttalet beaktas. Utifrån detta kan en preliminär tolkning ges. Sedan får man granska den framställda tolkningen mot hur det faktiskt ser ut på platsen – eller rättare sagt hur det såg ut på platsen när namnet gavs. I bästa fall är man då framme vid en möjlig tolkning.

Det som nu strax kommer att beskrivas är hur forskningsproceduren går till. Vid arbetet med ortnamn i skolor är det naturligtvis inte möjligt att hinna med allt som nämns här nedan. Den tid man disponerar, får bestämma hur ingående undersökningarna kan bli. Framställningen här får ses som en intresseväckare och en grund att bygga vidare på. Till att börja med skall vi se litet på vad som menas med "äldre skrivningar", "äldre dialektuttal" och "platsens utseende", alltså de tre grundförutsättningarna för en god namntolkning.

Äldre skrivningar i medeltida dokument, äldre landskapshandlingar och i lantmäterimaterial – och var man hittar detta källmaterial

Genom århundradenas lopp har ortnamnen i grunden förändrats. Oftast har det skett genom normala ljudförändringar i dialekterna. Namnen har härigenom ofta kommit att i grunden förändras. Det kommer vi att finna många exempel på det i det följande (närmast namnet *Könsa*) och bland namnen som nämns i kap. 6.

Någon gång kan också någon officiell skrivare ha missförstått namnet när det nedskrivits. Sådana ”förvanskade” namn finns exempelvis på lantmäterikartor. Ett illustrativt exempel på ett av officiella myndigheterna missförstått namn, utgör namnet på byn Berg i Källsjö socken (Halland). Namnformen *Berg(h)* finns belagd från 1648 och framåt. Det dialektala uttalet av namnet är emellertid *Steg*, och namnets ursprungliga form tycks enligt äldre källor vara *Steeg(h)*; namnet är bildat till *steg* (egentligen *stek*) som åsyftar ett slags fast fiskeredskap. Något berg finns inte här. Så var kommer *Berg* ifrån? Av allt att döma har *Berg* uppkommit då att man 1648 felaktigt läst *Steegh* (*Stergh*) i den tidigare jordeboken som *Bergh* – man tittade alltså i de föregående jordeböckerna när man uppförde namnen i jordeboken – , vilket därefter blivit den officiella formen och som sådan traderats århundrandena igenom.

De äldre bevarade formerna av socknarnas och byarnas namn hittar man i gamla brev och dokument av skilda slag: det kan vara medeltida diplom – ett slags brev, ofta med juridisk giltighet – , skattehandlingar, tiondelängder, lantmäteriakter, gamla byakartor, auktionsprotokoll, lagfarter, testamenten etc. En del av dessa handlingar finns vid arkiv, men det finns också vissa möjligheter att i varje fall en del yngre handlingar finns kvar i byn eller inom familjen. Exempel på vad sådana källor innehåller ser man i Appendix 1 samt nedan i detta kapitel i samband med namnet *Könsa*.

De medeltida handlingar som finns i våra medelpadska och ångermanländska trakter är inte alltför många jämfört med en del andra landskap. Algot Helboms *Medelpads äldre urkunder* (1972) har samlat alla kända dokument rörande Medelpad fram till 1540, och är en viktig källskrift. I Appendix 1 hittar man flera dokument som hämtats ur denna källutgåva.¹

Ett viktigt källmaterial vid utforskandet av en bygds äldre historia är jordeböckerna som finns i det som kallas *landskapshandlingar*. Det var Gustav Vasa som mer heltäckande började göra förteckningar över skattepliktiga på 1530-talet. I dessa handlingar möter vi

¹ En översikt över de ångermanländska breven från den tiden finner man i Birgitta Fritz' uppsats ”Ångermanlands medeltidsbrev” (i tidskriften *Ångermanland – Medelpad* 1986 s. 105–143), och förarbetena för ett s.k. diplomatarium över medeltidsbreven i Ångermanland – samt det historiska landskapet Västerbotten, alltså nuvarande Västerbotten och Norrbotten – har utarbetats av den numera bortgångne Carl Szabad, men är fortfarande outgivet.

männen (och några kvinnor, främst då änkor) som fanns i bygderna, namnen på de socknar och byar där de bodde, i vissa skattehandlingar dessutom deras beskattade fiskesjöar och -åar, sälfångstplatser och liknande. Detta är ett rikt material som man sedan kan följa framåt i tiden. Dessa handlingar finns i Riksarkivet i Stockholm. Man kan börja med att söka i den Nationella Arkivdatabasen (NAD) < <https://sok.riksarkivet.se/nad> > – i det aktuella fallet under *Landskapshandlingar*. För Ångermanlands och Medelpads del finns de äldsta jordeböckernas namnformer också tillgängliga tack vare Johan Nordlanders *Norrländska samlingar*, Första serien 1–6, Stockholm 1892–1905 (ny utgåva 1990) s. 181–260.

Ett viktigt material härrör från lantmäteriverksamheten. Verksamheten här inrättades 1628, med Anders Bure i spetsen och med uppdraget att framställa geometriska jordeböcker och geografiska kartor men också att utbilda nya lantmätare. Vid Lantmäteriet finns handlingar som rör skiftesverksamheten (i våra trakter storskifte, laga skifte) i byarna, avvitrning, nybyggesanläggningar från olika tider, hemmansklyvningar m.m.²

I Lantmäteriets digitala resurs *Historiska kartor* kan man komma åt historiska kartor och förrättningsakter fram till 1928. Kartorna har lagrats i Arken (Lantmäteriets digitala arkiv), som innehåller material från Lantmäterimyndigheternas förrättningsarkiv och valda delar av Lantmäteristyrelsens kartarkiv (LMS) och Rikets allmänna kartverks kartarkiv (RAK). *Historiska kartor* finns som en länk på Lantmäteriets hemsida: <<http://www.lantmateriet.se/historiskakartor>>.

Inför arbetet i denna rika historiska källa är det viktigt att ta del av följande instruktiva handledning: <https://www.lantmateriet.se/contentassets/850a94310bff4a1e99e91b58749313ce/handledning_historiska-kartor-2.0.pdf> som bland annat understryker att man, för att utnyttja materialet i Historiska kartor, behöver ett program som heter *DjVu Viewer*, vilket gratis laddas ned.³

² Originalhandlingar förvaras dels i Lantmäterimyndigheternas arkiv, dels finns kopior i Lantmäteristyrelsens arkiv, vartill kommer ett tredje s.k. sakägarexemplar som kan finnas kvar i byn eller skifteslaget. Denna sistnämnda kopia skall man vara uppmärksam på när man besöker gårdar och byar. Lantmäterimyndigheternas arkiv finns för vårt vidkommande vid Riksarkivet i Härnösand, och föreligger där inskannat. I Lantmäteristyrelsens arkiv vid Riksarkivet i Arnänge, Stockholm, är en del material inskannat. I Lantmäteriets arkiv finns akter över fastighetsbildningsverksamheten, där skiftesverksamheten ju utgör en form av fastighetsbildning. Mycket material föreligger där inskannat.

³ Akterna är skannade i s.k. tiff-format och innehåller i original stora datamängder. Bilderna visas i Historiska Kartor i ett s.k. DjVu-format. För att kunna titta på bilderna krävs ett program som heter *DjVu Viewer*. Detta kan du hämta genom att klicka på länken när du öppnar en akt första gången. Tjänsten är gratis. DjVu Viewer kan även laddas ner från: < <https://www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/Kom-igang-med-historiska-kartor/> >

De äldsta geometriska kartorna är i sammanhanget av stort intresse. Detta utgör en unik samling av Sveriges äldsta storskaliga kartor över byar och gårdar från 1600-talet. Databasen innehåller för närvarande uppgifter från 12 000 äldre geometriska kartor (ÄGK, 1630–1655) och 5 000 yngre geometriska kartor (YGK, 1680–1700). Man kan söka i materialet på olika sätt, via register eller via modern karta och även exportera databasens uppgifter till en Excel-fil. Databasen är under uppbyggnad och flera delar av YGK kommer allteftersom att tillfogas. De äldsta geometriska kartorna hittar man på följande länk:

<<https://riksarkivet.se/geometriska>>. En enkel sökanvisning finns här:

<<https://riksarkivet.se/Media/pdf-filer/GEORG-s%C3%B6kanvisning-dec2012.pdf>>.

I Appendix 1B återfinns återgivning av ett antal kartor från 1600- och 1700-tal med tillhörande beskrivningar, vilket visar vilket utomordentligt värdefullt material detta är.

Vad gäller moderna namn utgör Lantmäteriets ortnamnsök en viktig resurs. Den nås på den här länken: <<https://kso.etjanster.lantmateriet.se/#>> Här kan man hitta enskilda namn eller namnleder.

Till sist: att läsa och förstå innehållet i de gamla dokumenten är ofta svårt, också för dem som är vana. Lite tips på hur man läser handstilarna och var man återfinns ordens betydelser lämnas i inledningen till Appendix 1. Men kom ihåg att en hel del dokument redan tolkats av andra, men att det ibland finns skäl att själv kontrollera läsningarna.

Några exempel på äldre skrivformer – *Sollefteå* och *Könsa*

De äldre skrivformerna måste alltid noggrant analyseras av ortnamnsforskaren. Jag skall ge några belysande exempel på detta. Medeltiden igenom skrivs sockennamnet *Sollefteå Solatum* (1314, avskr. 1344), *Solathum* (1316, avskr. 1344.), *Sollatum*, *Solata* (1337 orig.) etc., i Gustav Vasas jordeböcker *Solletth* (1535), *Sålette* (1542–1545) etc. (Den allra äldsta skrivningen avviker från dessa former: där står *Solatunum*, jag återkommer till den.) I namnet får med ledning av dessa skriftformer – men också på basis av dialektuttalen *Solatt*, *Solätt* med grav accent, tjockt l och lång vokal i förleden – antas ingå ett *att* (senare *ätt*) eller *ätt* släkt med verbet *äga*, så efterleden kan översättas 'ägorna'. Betydelsen av hela namnet skulle då bli 'de solbelysta ägorna' eller 'den solbelysta trakten'.

Den äldsta skrivformen är som sagt *Solatunum* från ett dokument från 1268–1273, där handskriften dock är ca 50 år yngre. Dokumentet där namnet återfinns är tillkommet i Oslotrakten och avskrivet efter en annan urkund, varför detta avvikande belegg inte är säkert att utgå från vid tolkningen. I vart fall kan det inte användas för att styrka att *Sollefteå* skulle vara ett *-tuna*-namn, som ibland sagts.

Det är således inte alltid den äldsta skriftformen man automatiskt skall utgå ifrån vid sin tolkning. Men ibland avgör den äldsta skrivformen helt hur ett namn skall tolkas. Det ångermanländska bynamnet *Könsa* (Grundsunda) har skrivits på detta eller likartat sätt från Gustaf Vasas dagar och framåt, och får betecknas som mycket svårt att omedelbart se igenom – det är omöjligt att hitta ett rimligt ord att utgå ifrån här vid tolkningen. Men det finns en medeltidsskrivning som ger oss en möjlighet att få till en godtagbar tolkning. I ett brev från 1413 (Järnäsbrevet) skrivs namnet nämligen *kønungxuagh*. Förleden *kønungx* är – det har visats av ortnamnsforskaren Torsten Bucht – en bildning till *korn* avseende Könsasjön, som då blir ’sjön med de kornbärande stränderna’. Efterleden *-uagh*, som skall utläsas *vag* och motsvarar det norrländska dialektordet *våg*, (*v*)*og* ’vik’. Byn Könsa ligger i en vik, den innersta delen av Könsasjön. Namnet beskriver byns läge i viken vid vilken man odlat korn. Allt detta kan man säga på basis av medeltidsformen *kønungxuagh*.

Brevet handlar om en tvist mellan de båda byarna Järnäs och Bredvik i nuvarande Nordmaling socken. De sista åtta raderna av texten återges här:

- 9 vethia mot minningene ok xij asyna mannom. tha dænde iak the raan
- 10 fast ok vbrotlikig theer vara æpter thy som før scrifuat star ok hwiliken
- 11 by, geranes æller brethauik ofuer fara oppa annan han bøter æpter laghom
- 12 thesse varo minninge næn clemitter i berghe østen i humblaholm ok asyna men
- 13 var algoter i ronaholm ketil i balandafierdh anunder ibidem ion i fornaby østanus
- 14 ibidem niclis i kønungxuagh olaus i humblaholm østanus i leuar swen lydhasio
- 15 helghe i hundzio swen i tefteno Jn huius rei euidentis testimonium sigillum meu
- 16 presentibus est impensum Scriptum balandafierdh anno domini M cd xij in die beati pauli conuersionis

Det så kallade Järnäsbrevet 1413 (ovan) med den gamla skrivformen av *Könsa kønungxuagh*. Läser man vidare på samma rad möter man *humblaholm* (alltså *Hummelholm*) och *leuar* (*Levar*).

Äldre dialektuttal

I dialekterna kan ortnamnens gamla former finnas bevarade och dialektuttalet kan således vara ett helt annat än det man väntar sig utifrån den nuvarande officiella skriftformen. Ofta styrks dialektuttalet också av de äldre skrivningarna. Det folkliga uttalet kan ibland vara helt avgörande för vilken tolkning man ska ge namnet.

I medelpadiska Sättna finns en by som heter *Kovland*, vars namn ju ser ut att vara sammansatt med efterleden *land*, som exempelvis finns i en betydelse 'land vid vatten'. Men det äldre dialektuttalet av namnet är *K8vle* – uttalas alltså i äldre tid med ett långt 8, en vokal som ligger mellan u och ö, och grav accent –, och visar att namnet knappast innehåller ett *land*. Redan år 1479 skrivs namnet *koffle* och i Gustaf Vasas jordeböcker (1543, 1547) finns formerna *Koffla* och *Koffle*, vilka samtliga bekräftar dialektuttalet. Med dessa former som utgångspunkt har namnforskaren David Palm antagit att *Kovland* är namnet på en del av Sättnaan med innebörden 'den slingrande ån'. Sakligt stämmer detta bra, Sättnaan vindlar sig verkligen fram här.

Det äldre dialektuttalet av namnet på byn *Söderå* (Mo) är *S8Le* – stamvokalen 8 uttalas alldeles som i det föregående namnet, dessutom används i *Söderå* "tjockt l" (L). Även de äldre skrivformerna styrker detta antagande, då dessa är exempelvis *Söle* 1535, *Sölle* 1543 etc. Detta visar att namnet knappast utgörs av en sammansättning *söder* + *å*. Formerna visar däremot att namnet sannolikt är bildat till ett dialektord *saula* 'gyttja' med syftning på terrängförhållandena. Liknande exempel finns det många bland namnen i Medelpad och Ångermanland och på andra håll.

De digitala ortnamnssamlingarna vid ISOF

Numera finns ortnamnssamlingarna vid Namnarkivet i Uppsala (NAU), Institutet för språk och folkminnen (ISOF), tillgängliga på webben under adressen:

<http://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret-beta.html> (vilket är den nya versionen av ortnamnsregistret), alternativt:

<http://www.isof.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html> (vilket är den gamla, fortsättningsvis funktionella versionen av registret).

I ISOFs samlingar hittar man alltså skriftliga belegg hämtade från medeltida urkunder, Gustaf Vasas jordeböcker m.fl. och även en former som hämtats från yngre källor, såsom kartor. Dessutom finns det noteringar hur man på dialekt uttalat namnet, och i samband med detta en hel del intressanta sakupplysningar. Sedan kan det finnas hänvisningar till topografisk och etymologisk litteratur. I dessa samlingar hittar man alltså många av de äldre skrivformerna och de dialektala formerna av namnen, som nämnts ovan.

Så här ser en sökning av bynamnet *Kovland*, Sättna, som vi berörde ovan ut (äldre söksidan):

ORTNAMNSREGISTRET | Sök i samlingen Västernorrlands län

[Till registrets startsida](#)

[Till information](#)

Sök på

Ortnamn

Lokal

Socken

Härad

Välj kategori					Välj språk			
Samtliga		Äldre namnformer		Uppteckningar				
Bebyggelse- och naturnamn	Bebyggelse-namn	Naturnamn	Bebyggelse namn	Naturnamn	Alla	Svenska	Finska	Samiska

Visa endast tolkningar

Ordna sidnummer alfabetiskt (Obs: kan ta tid!)

Sökstips: med %-tecken menas vilket antal tecken som helst och med understreck(_) ett tecken utelämnat.

<<

20 svar (nr 1..20) sida 1(1)

>>

Nr	Ortnamn	Lokal	Socken	Härad	Län	Landskap	Tolkat	Tabell
1	Bruddalen, se 6 Överkovland	Saknas	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
2	Kovland, se Ytter- o. Överkovland	byar	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
3	Kovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
4	Kovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
5	Kovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad	Ja	#>
6	Kovland	gd	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
7	Kovland	gård	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad	Ja	#>
8	Norrkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
9	Ytterkovland o. Överkovland	byar	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
10	Ytterkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
11	Ytterkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
12	Ytterkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
13	Ytterkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad	Ja	#>
14	Överkovland	bebyggelse	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
15	Överkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
16	Överkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
17	Överkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad		#>
18	Överkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad	Ja	#>
19	Överkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad	Ja	#>
20	Överkovland	by	Sättna	Medelpads V. d:a tg	Västernorrlands	Medelpad	Ja	#>

Så här ser post nr 3 och 4 ut, den första en äldre skrivform, den andra en dialektuppteckning.

Kovland, by, Sättna sn, Med. v. doms. tg, Vml. l.

henric i koffie
1479 24/1 Indal MÅU, s. 109, nr 81. Avskr. 1776 av
C. G. Nordin (E 169, f. 245, UUB).

Kovland
i Sättna sn (Selångers tg) Medelgrade
västra domusgates tg Västernorr. l.
? kövla

S P L 1994

A. Vestlund 1919
ULMA 518:2

Och så här ser en sökning av naturnamnet *Långön*, Tåsjö socken, ut (äldre söksidan):

Institutet för språk och folkminnen

ORTNAMNSREGISTRET | Sök i samlingen Västernorrlands län

[Till registrets start sida](#)

[Till information](#)

Sök på

Ortnamn Långön

Lokal

Socken Tåsjö

Härad

Välj kategori					Välj språk			
Samtliga	Äldre namnformer		Uppteckningar					
Bebyggelse- och naturnamn	Bebyggelsenamn	Naturnamn	Bebyggelsenamn	Naturnamn	Alla	Svenska	Finska	Samiska

Visa endast tolkningar

Ordna sidnummer alfabetiskt (Obs: kan ta tid!)

Söktips: med %-tecken menas vilket antal tecken som helst och med understreck(_) ett tecken utelämnat.

<<

15 svar (nr 1..15) sida 1(1)

>>

Nr	Ortnamn	Lokal	Socken	Härad	Län	Landskap	Tolkat	Tabell
1	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
2	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
3	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
4	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
5	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
6	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
7	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
8	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
9	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
10	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
11	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
12	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
13	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
14	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>
15	Långön	ö	Tåsjö	Ångermanlands V. d:a tg	Västernorrlands	Ångermanland		#>

Om man sedan klickar på post nr 14 kan man läsa följande kort (excerpt):

LÄNGÖN, Ö I RÖASTRÖMSÖN, 102)
RÖASTRÖM, TÄSÖ SN,
ÅNG. V. DOMS-TG, VARU-U.
Lågen 131 9n54
Lågen
ÖN ÅR CA. 1 MILI LÅNG. (forts.)
V. ÅNGSTRÖMUNDEN 193.

LÄNGÖN, Ö I RÖASTRÖMSÖN, 2.
RÖASTRÖM, TÄSÖ SN,
ÅNG. V. DOMS-TG, VARU-U.
(forts.) GENOMBRUTEN AV
TVÅ SUNN. STÖRSTA BREDD
400 M.
V. ÅNGSTRÖMUNDEN 193.

Men observera, det finns ytterligare intressant material vid Riksarkivet och Lantmäteriet, för vilket redogjorts tidigare i detta kapitel.

Det finns också andra arkiv, t.ex. på Landsarkivet kan man komma åt kyrkliga och kommunala arkiv, källor som härrör från domstolarna etc., såsom husförhörlängder, domböcker och andra handlingar. Dessutom finns en mängd privata arkiv – arkiv som finns i byn, på hembygdsgården, på gården eller hos någon släkting – vilka man kan ha anledning att gå vidare i, om man riktigt vill komma på djupet i sin forskning.

Det är givet att man i den forskning som genomförs av eleverna inte kan komma så långt, men för den som verkligen vill skall man veta hur det är möjligt att komma vidare.

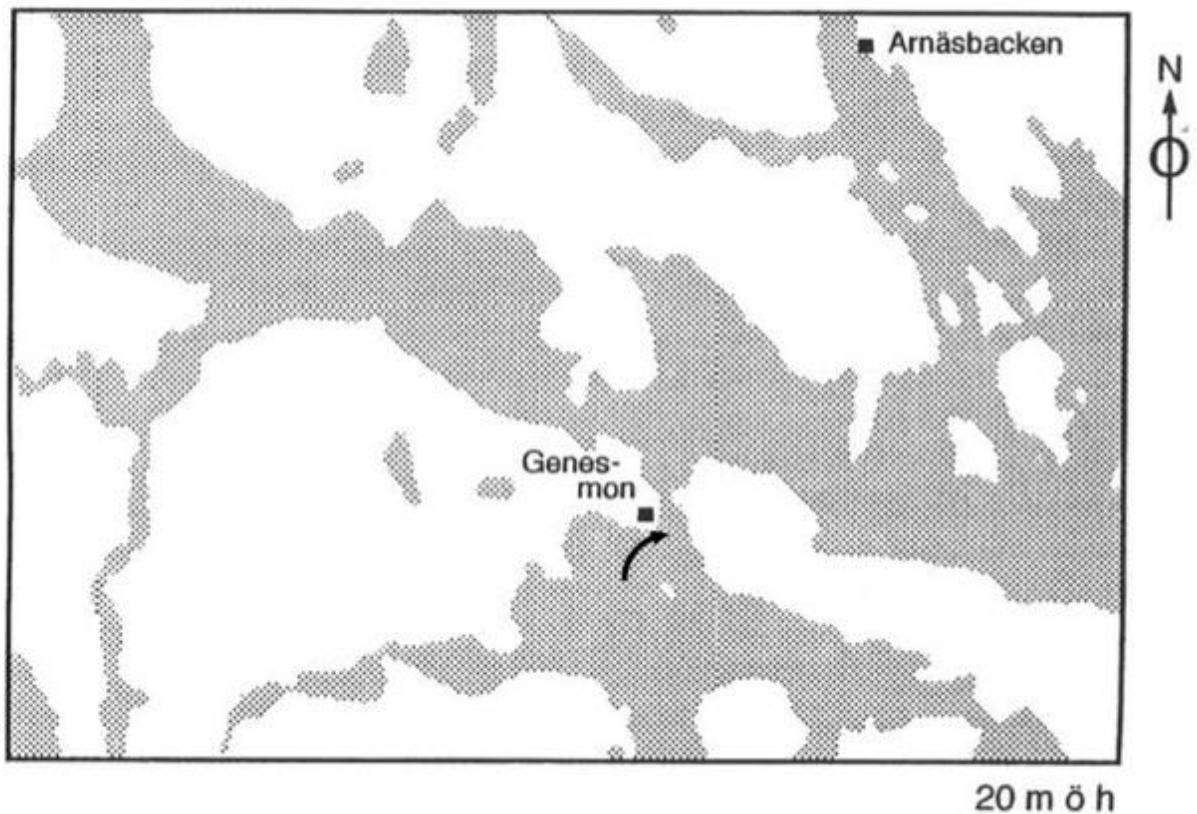
Platsens utseende

Om man kommit fram till att ett namn på något sätt beskriver naturen på platsen, måste man undersöka om den namnbärande platsen verkligen har ett sådant utseende att tolkningen verkar rimlig. Rinner vattnet hastigt i ån, ligger byn verkligen på en långsträckt sluttning, är åsen granbevuxen, som namnet förefaller säga? Men man måste dock ta i beaktande att naturen kan ha förändrats sedan den tid då namnet gavs – ån kan ha ändrats i samband med flottningen, sjön kan vara utdikad, viken kan genom landhöjningen ha förändrats etc.

Arbetar man med namn vid havet måste alltså hänsyn tas till landhöjningen, som ju radikalt omvandlat kustlandet. *Landhöjningen* är höjningen av jordskorpan i relation till havsnivån. I områden som före stenåldern varit täckta av den tjocka inlandsisen, såsom i Skandinavien, talar man om *postglacial landhöjning*. Den beräknas i Sverige vara som störst i norra Västerbotten med 9 mm/år, och är vid Höga kusten cirka 7 mm/år. (Kustlinjen påverkas också av havsnivåns växling, kanske är det riktigare att tala om

strandförskjutning.)

Hur som helst: landhöjningen innebär att den vik eller det sund som fanns och som ligger bakom namnet, sedan länge kan ha försvunnit. Som många säkert vet finns en fornminnesplats – och en rekonstruerad järnåldersgård – i Gene strax utanför Örnsköldsvik. Jag har själv tolkat namnet *Gene* på det sättet att det till en början avsett sundet mellan Moälvens nuvarande mynningsområde och Bäckfjärden–Vågefjärden som sett ut som ett gap, äldst ett konstruerat **GeiniR*, till ett fornspråkligt **gein-* 'gap'. 'öppning'. Detta gap kan man se mycket tydligt om man gör kartor över hur området såg ut under de århundraden strax efter vår tideräknings början, då gården kom till alldeles som namnet. På kartan nedan kan man se sundet vid Genesmon. Sundet har ett förnämligt kommunikationsläge.

Karta som visar det gapliknande sundet mellan Moälvens nuvarande mynningsområde och Bäckfjärden–Vågefjärden, det **gein-*, som troligen gett *Gene* dess namn. Gapet (som på kartan utvisas med en pil) finns vid den tidpunkt då järnåldersgården anläggs, men genom landhöjningen stängs det cirka 600 e.Kr.

Man kan när man skall studera terrängen och ortens placering i ett landskap, alltid börja med att studera en karta över det aktuella området. På den vägen kommer man långt. Men man måste alltid besöka platsen och studera hur det ser ut i verkligheten. Efter vad namnet säger, är sjön *Trehörningsjön* (numera *Trehörningsjösjön*) i norra Ångermanland "trehörning", dvs.

sjön har tre vikar. Tittar man på kartan tycks det emellertid snarast vara fyra ganska markerade vikar. Hur får man ihop det? Jo, ser man sjön från kyrkbacken – där den gamla bebyggelsen låg – har sjön endast tre tydligt markerade vikar. De människor som en gång gav sjön namnet döpte naturligtvis sjön efter vad de såg. Att *på plats* studera den namnbärande lokalen är avgörande för härledningen, annars kan det bli det man kunde kalla ”flygplansetymologier”, härledningar från luften där namngivarna ju inte har kunnat befinna sig.

KAP. 3. HUR MAN VÄCKER INTRESSE FÖR ORTNAMNEN OCH DERAS HÄRLEDNING – FÖR ATT SEDAN KUNNA UTVECKLA TEMAT

I det här kapitlet ges tips på hur man i skolan kan väcka intresse för ortnamnen, inte minst genom att samla in namn av olika typer, och på enklast möjliga sätt redovisa dem. Det är viktigt att tidigt få arbeta praktiskt med namnen. Och att börja där man känner igen sig.

Hur väcker man intresse för ortnamnen och deras härledning? På olika sätt, förstås: beroende på vilka namn det handlar om – ortnamnen i en tätort eller på landsbygden –, vilket skolstadium eleverna befinner sig på, vilket utrymme man kan ge ämnet i undervisningen, vilken förberedelse som är möjlig för läraren etc.

Ett bra sätt att överhuvudtaget skapa intresse är att ta utgångspunkt i något eleverna känner till, som t.ex. ord som finns i riksspråket och som används i ortnamn. På det här sättet blir man också varse att det finns olika ord inom samma betydelseområde. I vattendrag finns sålunda namn som slutar på

älv 'större vattendrag (rinnande vatten)'; namn som *Ångermanälven*, *Indalsälven*, vilka fler?

å 'vattendrag vanligen mindre än älv men större än bäck': *Röån*, *Ruskån*, vilka fler?

bäck 'mindre vattendrag': *Bäcken*, *Kvarnbäcken*, vilka fler?

Sedan kan man gå vidare med några dialektala ord, t.ex. följande som finns i namn på vikar, sund, utvidgningar av vattendrag (se Appendix 2), som man också finner som leder i namn i hembygden:

agga 'bakvatten'

ave, *ava* '(ofta säckformig) vik eller bukt, i synnerhet i vattendrag, liten tjärn'

flark 'lugnvatten i vattendrag, utvidgning av å eller sjö'

glo 'mindre (instängd eller skyddad) vik; mindre eller trängre sund'

nor 'sund'

sel 'lugnvatten i älv eller å, älv- eller åutvidgning (med lugnvatten), liten tjärn'

Vilka namn finns i bygden som innehåller dessa leder? Stämmer den förklaring som ges ovan: finns det verkligen ett sund vid *Noret*, är det ett lugnvatten vid *Storselet* etc.?
Skriv upp förklaringarna och notera om det finns andra namn som bildats med samma ord! Finns det lugnvatten efter ett vattendrag som inte är sammansatt med efterleden *sel*? Vilka andra ord används, vad har de för specificerade betydelser? OBSERVERA också att då det gäller ett gammalt namn på *nor*, kan naturen ha förändrats sedan namnet gavs, t.ex. genom landhöjningen (se ovan) – det måste man alltid ta hänsyn till. Med en sådan övning uppmärksammas att många av namnen bildats till *dialektala* ord, och man ges möjligheter att diskutera de olika dialektala ordens betydelser.

I nästa avsnitt i det här kapitlet beskriver jag hur en ortnamnsundersökning kan läggas upp, med insamling av material, värdering av de uppgifter man får fram och formuleringen av en möjlig tolkning. Naturligtvis skall undersökningen läggas upp beroende på vilket skolstadium det rör sig om. Man får ha olika ambitionsnivåer – främst gäller det nog att skapa intresse och få eleverna att se det lustfyllda i att ”knäcka koden”, dvs. avlocka namnen deras förborgade hemligheter.

På lägre skolstadier (låg- och mellanstadiet) kan man begränsa sig till att välja ut namn, anteckna uttalet och återge det som berättas om namnet av någon äldre. Det är dock bra om man redan från början lär sig den grundläggande betydelsen av att besöka platsen och att dokumentera det man kan iaktta där som är relevant för tolkningen, genom att ta fotografier av den namnbärande lokalen. Man kan börja med de allra enklaste namnen, typ *Lilltjärnen* i exemplet nedan. På det sättet får man upp ögonen för att namn kan delas upp i flera leder och att dessa leder dessutom har betydelser, som går att relatera till exempelvis topografiska förhållanden.

På högre skolstadier (högstadiet, gymnasieskolan), där man tar upp namn typ *Oxögat* och *Avan* i exemplet nedan, fördjupar man studierna genom att gå till kartor där namnen återfinns, tar kanske in uppgifter från arkiven, samlar ytterligare belegg från internetkällor, hembygdsböcker och hembygdstidskrifter etc. Man kan säkert också göra ännu mera utifrån besök på platsen, där man också fotograferar lokalen. Man kan också söka intervjua *fler* personer som berättar om samma namn, för att få olika versioner. Dessutom kan man på högre skolstadier eventuellt också skriva mera om det eller de ord som namnet består av. Kanske finns något topografiskt ord med en specifik betydelse i dialekten, som *ava* nedan.

Till sist: så här kan man göra en uppställning av namnen man undersöker.

Namn	Syftar på denna lokal	Finns på kartor	Äldre skrivformer och dialektuttal	Så berättas det om namnet av sagespersoner	Möjlig tolkning av namnet
<i>Lilltjärnen</i>	Tjärn mellan Stortjärnen och Rävsjön i Eds socken	Lilltjärnen ek (1966) 19H5g	Lilltjärnen ek. kartan Uttalas: Li`lltje`nna	Denna tjärn var mindre än den näraliggande Stortjärnen.	Namnet <i>Lilltjärnen</i> betyder 'den lilla tjärnen', och är givet i relation till en intilliggande vattensamling.
<i>Oxögat</i>	Tjärn på byn Djuptjärns skog i Trehörningsjö socken	Oxögat ek (1963) 20I 4j	Oxögat ek. kartan Uttalas: Oks`ö`ge	Är en rund tjärn. Min sagesperson sa att särskilt i vissa vinklar kan från sidorna tjärnen se ut som ett stort, gloende oxöga.	<i>Oxögat</i> är ett likhetsnamn, där den runda tjärnen liknats vid ett gloende oxöga.
<i>Avan</i>	Vik i Inre Lemesjön i Trehörningsjö socken	Avan ek (1962) 20J3a	Avan ek. kartan Uttalas: A`va	Sagespersonen sa att ordet <i>ava</i> i dialekten betyder 'vik av sjö, som är förbunden med sjön genom ett sund'. Precis så ser det ut här.	Viken Avan ligger vid sidan av den större sjön Inre Lemesjön, och är förbunden med den större sjön genom ett smalare sund. Namnet är bildat till ordet <i>ava</i> som just har denna betydelse i dialekten.

KAP. 4. ORTNAMNSUNDERSÖKNINGENS OLIKA STEG

I det här kapitlet lär man sig att systematiskt lägga upp en ortnamnsundersökning. En hel del råd inför själva insamlandet av materialet ges, liksom tips på hur man utifrån sin insamling kan arbeta med att härleda namnens bakgrund. Det finns som sagt (kap. 2) digitaliserade källor att tillgå, men nog så viktig är den konkreta insamling och dokumentation man själv gör. Redovisningen skall naturligtvis göras inför klassen, men också med fördel *utanför* skolan. På det sättet kan man väcka intresse för ortnamnen i sin bygd, samtidigt som man får värdefulla återkopplingar. Man kan även välja att producera en vacker ortnamnskarta med kommentarer, vilken exponeras på skolan, i kommunhuset, på campingplatsen och i affären. Det är också betydelsefullt att undersökningarna *bevaras* åt eftervärlden, t.ex. vid hembygdsföreningen eller på det lokala biblioteket.

Låt mig nu mer i detalj skissera upplägget av några ortnamnsundersökningar. Ett lokalt ortnamnsförråd skall undersökas, och undersökningen kan genomföras enskilt eller i grupp – i grupp rekommenderas.

Valet av undersökningsobjekt

Allra först väljs ett geografiskt område och en specifik namnkategori. Det är viktigt att man gör en klar avgränsning, så att uppgiften blir genomförbar och kan avkasta några konkreta resultat. Man kan välja att undersöka naturnamnen eller ägonamnen i en by, eller gatunamnen i en stadsmiljö/i en tätort. Bara en kategori av naturnamn skall väljas, t.ex. namnen på höjder eller på myrar i byn. Här måste man göra en skarp avgränsning.

Insamlingen av material

Lite bakgrund

Den viktigaste delen i ortnamnsundersökningen är egentligen själva insamlingen av materialet. Det finns en föreställning som gör att skriftliga belägg ofta värderas högre än de som bevarats i sagespersonernas muntliga berättelser. Detta är en ogrundad föreställning. Visserligen är det förstået spännande att möta namnen i gamla dokument eller på äldre kartor, men namn kan också ha överförts i muntlig tradition under lång tid. Det är mycket viktigt att också sådana belägg bevaras. Förresten: kom alltid ihåg att skriva upp vem som är

sagesperson, när hon/han är född, om hon/han har bott i bygden i hela sitt liv etc.! Sådan bakgrundsinformation är viktig för att senare kunna utvärdera uppgifterna i undersökningen.

Vad gäller de muntliga uppgifterna skall jag relatera några erfarenheter jag själv rönt. Under mina resor i bygderna har jag ofta sökt få meddelare att berätta om namn som inte finns i de gamla dokumenten eller på kartan, vare sig det nu rört sig om en gammal karta eller en helt modern sådan. Ibland har jag också misstänkt att ett namn egentligen inte är korrekt återgivet på kartan, men den jag diskuterat saken med har då sagt att ”Visst är det namnet, *det finns ju på kartan*”. ”Men finns det inget annat namn på myren eller bäcken då?”, har jag frågat. ”Näddå, det finns inget annat namn”, blir det bestämda svaret. Jag kom så småningom på hur jag då jag skulle omformulera frågan, och sade istället: ”Finns det något *öknamn* på den där myran (bäcken)?”. Svaret kan då bli: ”Jajamen, vi har ju gammalt tillbaka kallat myran/bäcken X (Y). Men det är ju inget namn utan *bara som ett öknamn*.” Men detta ”öknamn” kan i själva verket vara det ursprungliga namnet. Just sådana alternativa namn är mycket viktiga att skriva ner och bevara åt eftervärlden. Det gäller bara att locka fram dem ur minnets skrymslen, och det är ofta mycket spännande saker som framkommer härigenom.

Berättelserna om namnen och deras tillblivelse är viktiga att anteckna. En gång besökte jag ett sommarstugeområde i Grundsunda i norra Ångermanland, och kom att tala med en person jag stötte på om namnen i området. Han hade inte bott där så särdeles länge, fick jag för mig. På området fanns ett *Pipänget*. Vi stod, han och jag, och spekulerade ett bra tag om vad detta namn skulle kunna ha för bakgrund. Kanske såg, tyckte vi, ”änget” (det gräsbärande området) ut som en pipa, med en långsmal del och en tjockare del i ändan, som kunde vara det man på dialekten kallade *piphösen*, alltså piphuvudet. Det skulle alltså kunna vara ett likhetsnamn (ett jämförelsenamn), som givits ”änget” med tanke på att änget liknats just vid en pipa. Snart kom en äldre man gående förbi, en som av gammalt bott i bygden. Han visste då berätta att han 1953 hade tappat en pipa här, och av den anledningen hade namnet kommit till. Det var med andra ord ett händelserelaterat namn. Jag hade ingen anledning att ifrågasätta det han berättade för oss, det var dessutom bra mycket bättre förklaring än den att ”änget” liknade en pipa. Det är viktigt att sådana berättelser upptecknas och förs vidare. (Däremot får man förstås passa sig för berättelser som är efterhandskonstruktioner, tillkomna för att förklara dunkla namn. Man skall alltid vara källkritisk när man tar ställning till berättelserna.)

Själva insamlingen

Med dessa egna erfarenheter som bakgrund går jag nu över till att berätta hur en konkret namnundersökning kan läggas upp.

För att förenkla arbetet med namnen i en bygd skaffar man sig först en karta över det område man skall undersöka: den ekonomiska kartan över byn man sätter under luppen, en stadskarta eller en tätortskarta om det är ett sådant område som skall undersökas. Man hittar lantmäterikartor (se ovan kap. 2), men de finns ofta också på kommunbiblioteket. Då det gäller stadskartor kan säkert kommunen hjälpa till, eller kanske turistbyrån. Då det gäller skogsmarkerna kan det dessutom finnas kartor över ett jaktvårdsområde eller kartor som tagits fram genom en orienteringsklubb. Också på nätet finns numera en hel del kartor.

Sedan kan man göra en förteckning över alla namn på kartan inom den ortnamnsgrupp som skall undersökas. Det är alltså namn som har *officiell* status. *Men det finns nästan alltid namn, särskilt i en gammal by, som aldrig hamnat på en karta.* När man sedan intervjuar sina meddelare om namnen, får man inte glömma att fråga om det finns alternativa namn till dem som man hittar på kartan eller namn utöver dem som kommit med på kartan. (Se avsnittet strax ovan.) Folket i gårdar i byn kan också t.ex. ha haft olika namn på en viss väg eller en viss åker. De som bor intill en tjärn kallar den nog vanligtvis bara *Tjärnen*, medan de som bor en bit bort kan ha ett mer karakteriserande namn, som *Klingertjärnen*, alltså 'Den runda tjärnen', för att ta det exempel som användes ovan i kap. 2. Det första namnet – *Tjärnen* – kallar man ett *närhorisontnamn*, det senare – *Klingertjärnen* – ett *fjärrhorisontnamn*. Det är lätt att glömma bort att *Tjärnen* faktiskt också är ett namn som skall medtas i förteckningen.

Men det är inte bara i byn som det kan finnas ytterligare namn, eller i alla fall alternativa namn. En gata som officiellt heter *Parkgatan* kan i folkmun ha hetat *Gasverkskatan* eftersom den ledde fram mot det gamla gasverket, som numera används till något helt annat. Detta kan vara ett namn som en äldre generation använt, och som någon äldre faktiskt också numera kan använda, åtminstone i något sammanhang. Undersöker man namnen på stadsdelarna inom en stad kan det finnas inofficiella namn: ett område kan i berömmande mening benämnas *Lilla Paris*, ett annat område kan kallas *Jerusalem* eftersom det finns eller funnits ett kapell där osv. Det finns också nedsättande binamn på orter: ett gjuteri kan exempelvis kallas *Svartsjö* efter den ökända tvångsarbetsanstalten utanför Stockholm, men också p.g.a. det svarta sotet som satte sig i gjuteriarbetarnas svettiga ansikten. Viktigt att *alla typer av namn* dokumenteras inom den kategori man valt.

Glöm aldrig att noggrant ange exakt vilken lokal (eller vilket område) som bär namnet, och notera om alternativnamnen har någon speciell laddning, positiv eller negativ, och i vilka sammanhang de alternativa namnen brukar användas.

Härledningen av namnen

När materialet insamlats vill man ju gärna få veta vilken bakgrund namnen har, alltså hur de kan härledas. I det tidigare avsnittet har vi sett vilka principer som gäller vid ett härledningsarbete.

Natur- och ägonamn i en by

Genom intervjuer med äldre människor som bor i byn eller på gården kan man få reda på vad många namn betyder och historier om deras tillkomst. Vilka förklaringar finns, och hur skall de värderas? Finns olika förklaringar hos olika sagespersoner? Finns det sägner om namnen, exempelvis berättelser om hur namnen kommit till? OBSERVERA att de sagespersoner man träffar kommer att berätta mycket, mycket annat än just om de enskilda namnen: om kända bärmyrar, och ställen där det spökat, om platser där det skett olyckor, om bad- och lekplatser, om hemliga ställen där man byggt kojor osv. Anteckna också sådana berättelser, dessa är en del av den lokala historien!

Då det gäller natur- och ägonamnen skall man också söka återfinna uppgifter i hembygdsböckerna och hembygdstidskrifterna som kompletterar det som muntligt berättats. Dessutom kan det finnas material på nätet (var här alltid noggrann med att ange källa och värdera källan!). Man skall också kolla om namnen finns i Ortnamnsregistret vid ISOF (se ovan kap. 2) och vad som där sägs om namnen. (Där kan finnas äldre skrivformer men framför allt tidigare uppteckningar som kan lämna viktiga sakupplysningar.)

En del vanliga ord i natur- och ägonamnen återfinner man i Appendix 2. Men det viktigaste är vad dem man intervjuar säger om betydelse av det eller de ord som ingår i namnen – de ingående ordens betydelse kan nämligen växla avsevärt socknar emellan och också mellan olika byar. Vill man komma ännu en bit i sin forskning kan man slå upp orden i en ordbok eller en ordlista över bygdens dialekt, se en förteckning i Appendix 3, avdelning 5. Dessa ordböcker och ordlistor finns ofta på kommunbiblioteket.

Man skall också besöka platsen – gärna just med den eller de som man intervjuat – för att se hur det egentligen ser ut där. På det sättet underbyggs tolkningen. Tänk på att naturen kan ha förändrats sedan den tid då namnet gavs – ån kan ha förändrats i samband med flottningen, sjön kan vara utdikad etc. Viktigt att ta bilder av platsen med en kamera eller med kameran i mobiltelefonen, *detta från olika vinklar*. Kan vara helt avgörande för att underbygga sin tolkning.

Det skall först som sist betonas att man inte får bli besviken ifall man inte lyckas tyda ett namn. Namntolkning är svår och tidskrävande, och även professionella ortnamnsforskare får många gånger ge upp.

Namn i en tätort, exempelvis gatunamnen

Gatorna har inte sällan fått namn efter personer. Genom att gå igenom lokalhistorisk litteratur kan man få reda på vilka de personer som åsyftas i namnen var. Man kan också få reda på vilka byggnader som legat i området, t.ex. en kvarn eller ett gasverk, som kan ha gett namn till gator i senare tid. Ännu enklare är sökningar på nätet som kan ge goda resultat, eftersom en hel del material från privata samlare men också museer och arkiv finns tillgängliga digitalt. Man skall även kolla om namnen finns i Ortnamnsregistret vid ISOF. För en del städer, t.ex. Sundsvall, finns mycket upplysande uppteckningar just vid ISOF. Var alltid noggrann med att ange källa när du använder internetbaserade källor, och utvärdera alltid källorna kritiskt!

Vissa kommuner har en särskild namnberedning dit man kan vända sig för att få upplysningar om hur gatunamnen kommit till. Här kan man få del av besluten, kanske också diskussionen som ligger bakom, och ofta kan man få kopior av dessa handlingar – detta kräver dock god framförhållning. Det finns också handläggare man kan intervjua.

Den skriftliga redovisning av resultaten

Undersökningen redovisas sedan där det framgår vilken namnkategori man arbetat med samt inom vilket geografiskt område det gäller. Detta framgår av rapportens titel, t.ex. ”Några vattendragsnamn i de västra delarna av Skön” eller ”Gatunamn i centrala Sollefteå”. Namnen presenteras därefter ett och ett med en sammanfattande beskrivning av vad de aktuella namnen har att berätta. Undersökningens källor skall också noggrant anges, och diskuteras.

Då det gäller natur- och ägonamn skall man ange om namnet finns upptaget på kartan eller inte, de eventuella alternativa namn man återfunnit samt hur namnet uttalas i dialekten (använd s.k. grov ljudbeteckning). Redogör sedan för det som kommit fram om namnens betydelse och tillkomst. Har man noterat exempelvis en sägen kring ett namn, relateras denna.

Så här kan den skriftliga presentationen av några olika naturnamn se ut:

Oxögat, ekonomiska kartan (1963) 20I 4j

Namn på en tjärn i Djuptjärn, Trehörningsjö. Uttalas *Ox`öge* (med grav accent som i sammansättningen *pannkaka*). Det är en liten tjärn som är rund och enligt min meddelare ser ut som ett oxöga.

Kankbäcken, ekonomiska kartan (1966) 19H5e, 19H6e

Namn på en bäck i Västerrå och Österå, Resele. Namnet uttalas *Kank`bättjen* (med grav accent som i sammansättningen *pannkaka*). Ordet *kank* betyder 'tupp'. Det berättas att man här använt en tupp för att söka efter en drunknad person. Det gick till på det sättet att man med en tupp i båten rodde ut på den sjö eller tjärn där man befarade att en person drunknat. När man kom precis över det ställe där den drunknade låg, skulle tuppen gala. Namnet måste sammanhållas med den sjö där Kankbäcken rinner upp.

Krången, saknas på ekonomiska kartan

Namn på en åker i Lövberg, Ljustorp. Namnet uttalas *Krå`nga* (med akut accent som i svenskans *taket*). Ordet *krång* uppges i dialekten vara benämningen på en sluttning som består av sand och dålig jord. Åkern uppges av lokalmeddelare faktiskt vara av sämre kvalitet.

Leån, ekonomiska kartan (1965) 19I2b, 19I1b, 19I0b, 19I0a

Namn på en å i Boteå och Styrnäs, som rinner från Stormyrjärn. Namnet uttalas med akut accent på förleden, alltså som *Le`ån*. *Leån* hör kanske samman med ordet *led* som betecknar en öppning i gärdesgård. Något parti av ån har kanske uppfattats som en öppning. Ett ord man också kunde anknyta till är *levatten* som finns i ångermanländska dialekter i betydelsen "bakvatten" (se Ortnamnsregistret).

Och så här kan några gatunamnspresentationer se ut:

Gasverkskatan

Gata i Sundsvall. Gatan leder ner från det gamla gasverket upp mot Södra Berget. Gasverket drevs mellan 1867 och 1961. Enligt Bertil Flemströms uppteckning 1945 i Ortnamnsregistret har gatan i stort sett samma sträckning som *Gasverkstå* (dialektens *tå* betyder i dialekten 'fägata', alltså en väg som kreatur går utefter). Gatan kallas numera *Parkkatan*.

Kastellkatan

Gata i Härnösand som har sitt namn efter *Kastellberget*, en höjd i stan. Ett kastell, dvs. en liten borg, har funnits här. Kastellet uppfördes 1789–1790 och hade åttkantig timring. Det uppfördes troligen i dekorativt syfte "och främst för att användas till uppställning av salutkanoner". Kastellet byggdes ovanpå en gravhög, kallad *Jungfruhögen* (*Jungfrugraven*). Kastellet revs 1878, sedan Navigations- och Sjöbefälsskolan byggd bakom kastellet. Skolan i sin tur revs på 1960-talet. Se Gösta Bucht, *Härnösands historia 2*, Härnösand 1945, s. 126; Harald Wik, *Härnösands historia 3*, Härnösand 1981, s. 32; *Härnösand – den lilla staden med stor historia*, Härnösand 2014, s. 7, 11.

En presentation på skolan och offentliga presentationer

Förutom den skriftliga rapporten kan en muntlig redovisning *inför klassen/gruppen* göras.

Man kan jobba med foton och kartor, och ta hjälp av powerpoint i sin presentation.

Man kan dessutom tänka sig att klassen presenterar sina resultat vid någon *lokalhistorisk sammankomst*. Det är alltid ett plus att på detta sätt återkoppla sin forskning, och det blir säkert uppskattat.

Många äldre är intresserade av gamla tider, och inte minst de gamla namnen och "gammola" (alltså äldre tiders ordförråd). De bor ofta på *äldreboenden*, och man kan också ta chansen att presentera sina undersökningar där. Viktigt att i dessa sammanhang använda sig av de foton man tagit och de kartor man tagit fram. Detta blir ofta mycket uppskattat då det nästan alltid är någon som känner igen sig. På det viset kan man få ännu mera upplysningar i samband med presentationen, och det är värdefullt och roligt.

Det är mycket viktigt att studierna exponeras, eftersom de innehåller så värdefull dokumentation. En bra idé är att producera *en vacker ortnamnskarta* (gärna i färg) och sätta upp den i skolan, på biblioteket, i kommunhuset, på hembygdsgården, på campingplatsen, på ICA/Coop etc.

Viktigt är också att skolan, hembygdsföreningen och biblioteket *sparar undersökningarna* i sina samlingar och arkiv samt att hembygdsföreningen och biblioteket katalogiserar dem, så man kan hitta igen dem.

KAP. 5. ORTNAMNEN BERÄTTAR OM ...

I det här kapitlet hittar man exempel på vad ortnamn förmedlar om djur och växter, jakt och fiske, åkrar och ängar, handel och farleder, personer, äldre tiders försvar och religion, uppodling samt finner exempel på hur ursprungliga naturnamn relaterar till naturen (jfr Appendix 2). Här återfinns med andra ord paralleller till sådant som eleverna i sina undersökningar kommer fram till.

Intresset för ortnamnen är gammalt. Ibland kunde ortnamnen ställas i maktens tjänst. Under 1500- och 1600-talet understödde sålunda ortnamnstolkningar den götiska patriotismen. Ärkebiskop Johannes Magnus använde sig av fantasifulla härledning av ortnamn för att skapa en lång svensk konungalängd. Ur namnet *Uppsala* drog han fram namnet på Sveriges förste kung, *Ubbo*. Denne sades vara far till de tre kungarna *Sven*, *Nore* och *Dan* i *Sverige*, *Norge* och *Danmark*. Detta var förstås fria fantasier.

Studier av ortnamn ger oss insikter i vårt språks historia, dess ljudutveckling och ordförråd. Äldre tiders ordförråd har bevarats i ortnamnen. Kan man rätt tolka namnen och därmed komma åt vad som egentligen ligger bakom dem, har de en hel del att berätta om Sverige i gångna tider. De berättar om samhället och om människorna i det, om deras livsvillkor och föreställningsvärld. Jag skall nu ge några exempel. Ortnamnen är en ovärderlig historisk källa och en viktig del av vårt kulturarv.

... djur och växter

Ortnamnen visar att bävern – fornsvenska *bjur*, i namnet *Bjurholm* t.ex. – förr var allmän ända ner i Småland. Det småländska sockennamnet *Björkö* skrevs under medeltiden *Bjureke* (till *biur* 'bäver' och *eke* 'ekskog') och talar om att där funnits en ekskog som bävern hållit till i. I Ångermanland och Medelpad finns naturnamn som *Bjursjön* i Graninge och Torp, *Bjurtjärnen* i Bodum och *Bjurån* i Säbrå. Det yngre ordet *bäver* finns också representerat i ortnamnen, bland annat i namnet *Bävertjärnen* i Ljustorp.

Det kan vara intressant att titta på de namnen som innehåller *björn* i ortnamnen. Det finns bland bebyggelsenamnen i det vattendragsnamn som man finner bakom *Björna* och i bynamnen *Björnsjö* (Björna socken), *Björnböle* (Sidensjö) och *Björned* (Torsåker). Och dessutom i mängder med naturnamn: *Björnberget*, *Björnbäcken*, *Björnkläppen*, *Björnmyran*, *Björntjärnen* m.fl. I många fall uttalas dessa namn i anslutning till det äldre uttalet av *björn* i

dialekten, alltså *bjänn*.

Sjöarna har ofta fått namn efter olika fiskarter. Vi har sålunda en mängd sjönamn som *Abborrtjärn*, *Gäddsjön*, *Laxsjön*, *Lakatjärnen*, *Mörtsjön*, *Siksjön* osv. Vi har också *Idbyn* i Arnäs, bildat till ett vattendragsnamn som innehåller ordet *id*. Ett intressant exempel utgör *Hornbarbäcken* i Björna och *Hornbartjärnen* i Trehörningsjö som syftar på *hornbar*, **hornigborren*, den dialektala benämningen på spigg. Det finns också på flera ställen namnet *Skrattabborrtjärnen* (bl.a. Haverö, Nätra, Skog) – här är det dock inte fråga om någon abborre utan om vattensalamander, alltså en ödla, som kallats *skrattabborre* där förleden snarast är ett *skratte* som används för att beteckna ett troll eller en trollkarl.

Skogsfåglarna var viktigare i äldre tid och det finns många namn som syftar på den jaktbara tjädern, orren och järpen. Lekplatsen för tjädern och orren kallades ett *vin*, och det finns många namn *Fågelveinmyren* (Anundsjö), *Tjäderveinberget* (Timrå) och *Orrveintjärnen* (Trehörningsjö). *Fågellekmyran*, *Fågellekberget* och *Fågelleksrået* berättar också om lekplatser för större skogsfåglar. Dessutom finns också namn som visar att man iakttagit exempelvis *höken* eller *berguven*.

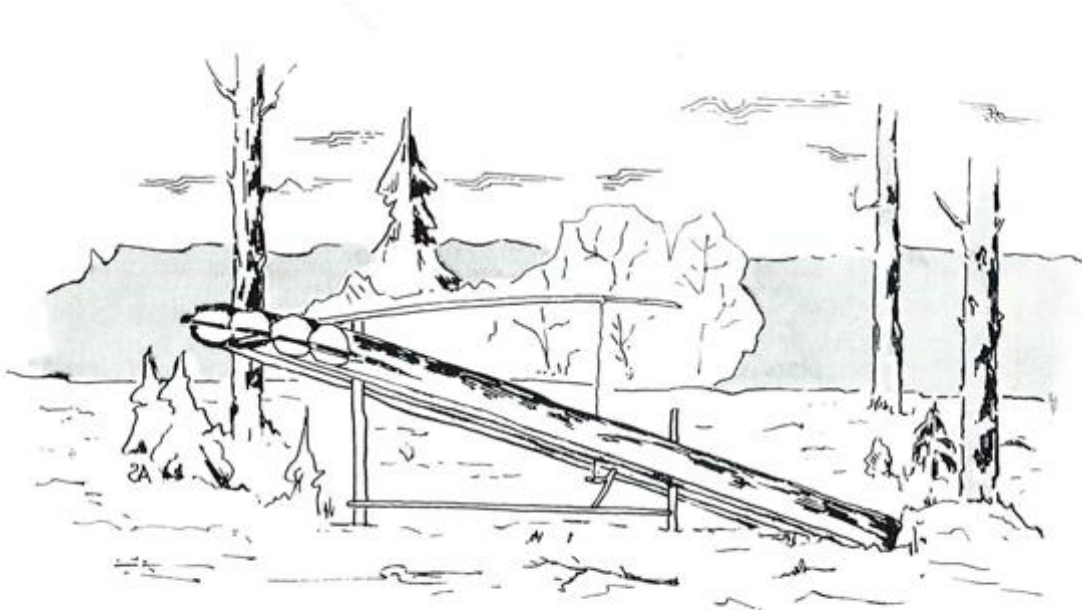
Många namn berättar om växtligheten på platsen. I *Häränget/Häringet* (Anundsjö, Ljustorp) ingår växtnamnet *hära* 'stagg', benämningen på ett gräs som var mjukt och lade sig för lien och därigenom var extremt svårslaget. I *Skäftesmyran* (Edsele, Själevad Ljustorp m.fl.) ingår *skäfte* som är namnet på en fräkenart, som på svenska kallas *skavgräs* och förr i tiden användes för att göra diskborstar. Om förekomst av *banarot*, sprängört, vittnar namnet *Banarottjärnen* (Ljustorp). Växten är så giftig att den kan bli ens *bane* (död). Och i *Snottermyran* (Hässjö, Stöde, Nora) och *Snotterkälen* (Viksjö) ingår *snotter* som är den dialektala benämningen på hjortron.

... jakt och fiske

Gamla jakt- och fiskemetoder har ofta lämnat en hel del spår efter sig i ortnamnen. I ett namn som *Flakaåsen* (Anundsjö, Junsele, Ljustorp) har vi ordet *flake* som är ett gammalt ord för en fågelfälla som kallades *flake*; det fanns också flakar avsedda för björnfångst. (Se bild nedan.) *Gillermýran* som finns på många håll innehåller *giller* som är benämningen på ett fångstredskap för bland annat fågel. I namn som innehåller *pata* och *kolk* ingår benämningar på fångstanordningar för att fånga fisk: *pata* är ett slags stängsel i sjö eller älv som användes vid laxfiske, medan *kolk* är ett slags not avsedd för

fiske av lax, sik och annan fisk.

Somliga sjöar har betraktats som särskilt dåliga fiskeplatser och därför fått namn som *Paddtjärnen* (Ed, Stigsjö, Njurunda), bildat till *padda*. Också vissa sjöar som heter *Hundsjön* lär ha dåligt med fisk. Ibland har de "fisklösa" sjöarna helt enkelt bara fått heta *Fisklösen*.

Uppgillrad flake. Teckning av Allan Sandström.

Teckning av Allan Sandström i *Umeå sockens historia*, Umeå 1970, s. 162.

... åkrar och ängar

En metod att få ny odlingsmark var att svedja (dvs. avbränna) skogbevuxna områden. Om sådan nyodling genom svedjebruk vittnar många namn som exempelvis *Brännland*, *Brännan* och *Svedjan/Svedje*.

Många ursprungliga ägonamn berättar om hur förhållandena var på platsen i fråga. Så gör exempelvis *Pinan* (Nora, Säbrå) och *Smöråker* (numera namnet på en by i Stigsjö). *Pinan* fick heta så därför att det var "en pina" att slå där, medan förhållandena på *Smöråker* var långt bättre; där, berättas det, var det bördigt (fast stenigt) och man kunde avsluta vårbruket där en vecka tidigare än på andra håll i trakten.

Svedjebruk.
Ur Olaus Magnus Historia om de nordiska folken (från mitten av
1500- talet).

... handel och farleder

Var gamla vägar och färdleder gått fram kan man se bl.a. av svenska ortnamn som innehåller orden *bro*, *spång*, *vad* 'vadställe', *ed(e)* 'gångställe mellan eller utmed vatten' och *bor* (som i *Borlänge*) 'ställe där man måste bära båten'. Namn som *Ropareudden*, *Ropnäs* och *Kallernäs* berättar att man där kunnat få skjuts över vattnet genom att ropa till sig en färjkarl från andra stranden.

Finns dessa element också i våra trakter? Naturligtvis. I Ångermanland och Medelpad har vi ett namn som *Bro* (Attmar) och *Bromyran* (Edsele, Graninge, Haverö) som syftar på broanläggningar, i det senare fallet säkert kavelbroar som gjordes av rundvirke. Det finns också på en hel del håll *Kavelbromyran* (Borgsjö, Gideå, Holm). *Spångmyran* syftar på spänger lagda över en myr, och sådana namn finns i flera av socknarna (Björna, Dal, Hässjö, Selånger). Ordet *ed(e)*, som alltså betecknar ett gångställe mellan vatten eller utefter vatten, finns i namnen *Ede* i Borgsjö och *Långede* i Attmar, vidare i sockennamnet *Ed* i Ångermanland där det syftar på nedre delen av Forsmoforsen vid Ångermanälven. Elementet *bor* som nämndes ovan finns inte belagt i någon kommunikationsbetydelse i Ångermanland och Medelpad, däremot lever det kvar i ett naturnamn som *Boren* (Arnäs), som åsyftar en kulle. På sina håll finns också namn som *Roparhällan* och *Roparudden*.

Ute i bygderna finns dessutom namn som bär minnen av numera försvunna stigar och vägar. Vanliga är namn som *Kyrkvägen* och *Kyrkstigen*. Längs gamla fäbodstigar finns namn som *Vilstenen* (Edsele, Helgum, Timrå), en sten där man brukat vila sig under en vandring, kanske upp till fäboden, eller *Halvfaremyran* (Trehörningsjö), en myr som varit märke på att man kommit halvvägs.

... olika personer

Mängder av ortnamn är bildade till personnamn och personbeteckningar. I en del sena ortnamn har man använt sig av namn på kungligheter. De tre lappländska socknarna *Fredrika*, *Dorotea* och *Vilhelmina* (ibland kallat *Drottninglandet*) har namngivits efter Gustav IV Adolfs gemål Fredrika Dorotea Vilhelmina av Baden (1781–1826). Socknarna hette förr *Viska*, *Bergvattnet* resp. *Volgsjö*.

Fredrika Dorotea Vilhelmina av Baden (1781–1826) tillsammans med sin gemål. Målning av Jonas Forsslund. Nationalmuseum, Stockholm. (Wikipedia.)

Namnet *Örnsköldsvik* har sitt namn efter friherre Per Abraham Örnsköld (1720–1791), landshövding i Västernorrlands län åren 1762–69. Örnsköldsvik fick status av köping 1842 och blev stad 1894. Man ville då, genom att knyta an till landshövdingens namn, erinra om att denne befrämjat den viktiga linodlingen i länet och dessutom arbetade för att få igång potatisodlingen; det senare renderade honom för övrigt binamnet *Potatis-Pelle*. *Kramfors* var till en början namnet på det finbladiga sågverk som Johan Kristoffer Kramm åren 1742–1744 uppförde vid en fors i nuvarande Kramforsån (då Skvällsån). År 1851 anlade Kramfors AB en ångsåg på samma ställe, och detta blev så småningom municipalsamhället Kramfors 1899. Stad blev Kramfors först 1947, då hela Gudmundrå kommun inkorporerades.

Vanligare är dock att namnen givits efter personer som bott eller verkat på platsen i fråga, som vi ser av namn som *Pålsböle* (*Pål*, av *Paulus*), *Erstorp* (*Ers*, av *Erik*), *Antetorpet* (*Ante*, av *Anders*) etc. Även bland naturnamnen finns många exempel på namn knutna till personer: *Antesmyran*, *Antestjärnen*, *Antesdalen*, *Lasseberget*, *Lassesgrubban*, *Lassemyran*, *Nissesmyran*, *Nissesloken*, *Nissesklunsen*, *Pelleholmen*, *Pellmyran*, men också utbyggda personnamn av det slag som var vanligt i ett äldre bondesamhälle, som *Ante-Persrödnigen*,

Ante-Petterstjärn, Lass-Rolandsbacken, Pell-Persänget och Pell-Perslåttern. Det är spännande att söka finna ut vilka dessa personer varit och vad de gjort. Ofta lever berättelser kvar om dem i den lokala traditionen.

... äldre tiders försvar

I våra gamla landskapslagar nämns signalsystemet som användes för att alarmera kustbefolkningen när landet hotades av anfall till sjöss. Systemet gick ut på att man tände signaleldar, vårdkasar, på toppen av höga berg. Namnet *Vårdkasberget* finns på en mängd ställen i våra trakter, bl.a. Grundsunda, Häggdånger, Härnösand, Vibyggerå, och *Vårdkasen* finns i bl.a. Härnösand, Multrä, Njurunda.

Vårdkasar

Ur Olaus Magnus Historia om de nordiska folken (från mitten av 1500-talet).

... äldre tiders religion

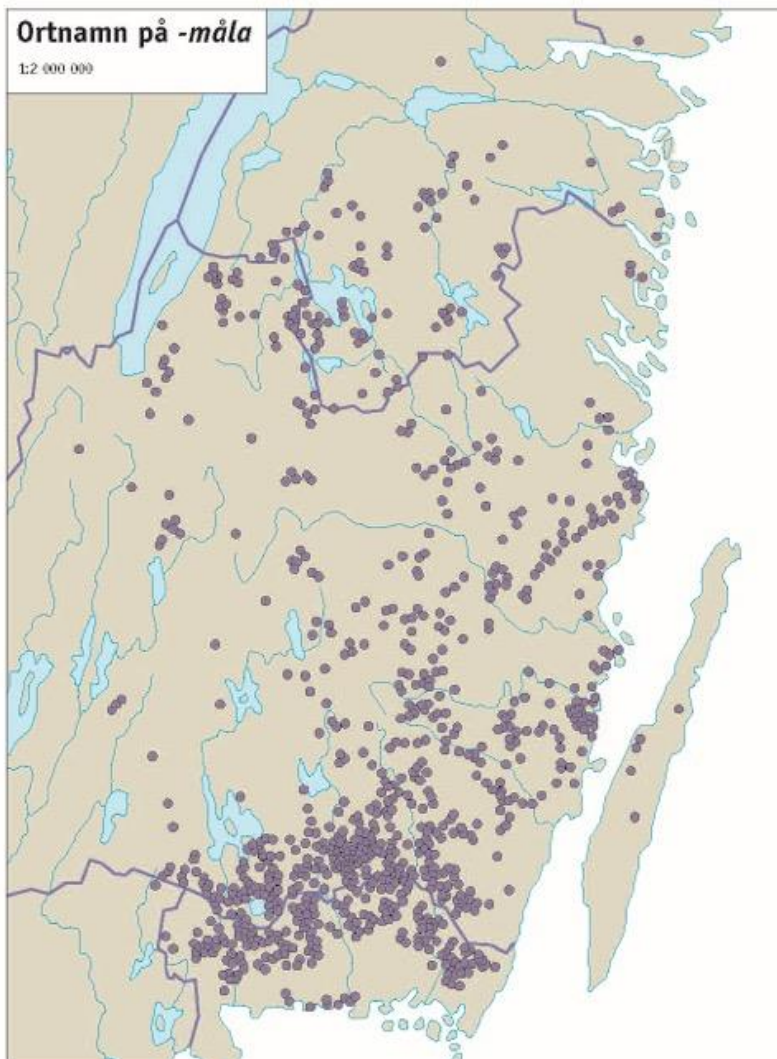
Många ortnamn berättar om den äldre tidens religionsutövning. I våra nordliga trakter finns det inte så många sådana namn. Sockennamnet *Torsåker* innehåller gudanamnet *Tor* och efterleden *åker*, väl syftande på en helig åker. I *Fröstland* i Bjärträ har vi säkert ett äldre **Frøslund-*, sammansatt av namnet på guden *Frö* och i efterleden *lund*, och *Frötuna* i Ljustorp innehåller gudinnenamnet *Fröja*. *Vi* betecknar en helig plats, en helgedom, och det återfinns i två namn i Medelpad, som finns på Alnön och i Tuna. Ett *hov* kunde också vara en byggnad för sakrala funktioner: *Hov* heter prästgården i Torsåker. *Höven* i Nora kan också innehålla samma ord. Det finns också namn som innehåller ordet *helig*: *Häljom* i Njurunda samt *Helgum* i Säbrå, Gudmundrå och Helgum.

... bygdens medeltida uppodling

Om den omfattande uppodlingen under medeltiden har skrivna källor inte mycket att berätta. Desto tydligare talar en del ortnamnsgrupper, som finns i olika delar av Sverige:

- torp* 'nybygge, utflyttargård' m.m.
- ryd* 'röjning, nyodling i skog'
- rum* 'öppen plats', 'avröjd plats, röjt ställe'
- måla* 'avgränsat, uppmätt jordområde'

Om dem kan man läsa närmare i boken *Språken i Sverige* (med kartor), nedan ser vi utbredningen av namnen på -*måla* i Blekinge, Småland och på Öland.

Två grupper av medeltida bebyggelsenamn i våra trakter kan nämnas: ortnamn på *-böle* 'boplats, gård', 'nybygge, nyodling på utmark' och ortnamn på *-mark* 'skog, skogsnybygge'. Exempel är *Anundsböle* (Sidensjö), *Baggböle* (Indal), *Gökböle* (Hässjö) och *Torsböle* (Arnäs) samt *Eldsmark* (Arnäs), *Lakamark* (Grundsunda), *Skademark* (Grundsunda) och *Stybbersmark* (Arnäs). Den senare namntypen finns bara representerad i norra delen av Ångermanland, men mer frekvent i Västerbotten samt i Norrbotten upp till Luleå.

... hur det ser ut på platsen

Många namn har sin bakgrund i platsens topografi. Man kan ta namn som *Flarken*, *Noret*, *Avan*, *Sandörarna*, *Lillaggan* och *Högbrånan*. De innehåller topografiska ord som återfinns i dialekterna (se Appendix 2). Många av dessa namn är yngre, men det finns också namn som man utifrån det nutida språket lätt kan tolka, såsom *Näs* och *Berg* etc., som är förhistoriska. Orden *näs* och *berg* har funnits i vårt språk sedan urminnes tid, de är s.k. arvord. Här hittar man ofta lätt det markanta näs eller berg som varit orsaken till namnet.

Men många uråldriga namn betecknar olika egenheter i naturen. En hel del av de höjdbeteckningar som finns i namnen har försvunnit från vår tids svenska. Bakom det jämtska och medelpadiska *Bjärme* möter en gammal höjdbeteckning, släkt med ordet *berg*. Ett äldre **re* 'terrassliknande jordformation' återfinns i namnet *Resele*, ett **lä*, **le* '(grav)kulle' i *Lännäs*. Önamnet *Alnön* är antagligen bildat till stammen **al-* 'växa', använt om i höjden växande formationer, i det här fallet åsyftande 'den uppsvällda ön', 'klumpen'. I önamnet *Härnön* ingår ett ord som är släkt med bl.a. *hjärna*, använt i betydelsen 'kulle', 'topp', konkret åsyftande Vårdkasberget.

Också de olika vattenlokalerna innehåller skilda karakteriserande ord, många mycket gamla. *Njurunda* t.ex. skall sannolikt tolkas som en avledning till den fornspråkliga stammen **nerhw-* 'ihopklämd', 'ihopsnörd' och kan vara namnet på Ljungans ihopsnörd mynningsfjärd. Ortnamnet *Gene* har antagits vara det gamla namnet på det gapliknande sundet mellan Moälvens nuvarande mynningsområde och Bäckfjärden–Vågefjärden, bildat till ett fornspråkligt **gein* just i betydelsen 'gap' (se ovan med karta). Förleden i *Ullånger* torde vara ett ånamn **Ull(a)* 'den vällande', 'den strömmande', bildat till ett ord besläktat med verbet *välla*. *Nätra* är en bildning till roten i växtnamnet *nate* med ursprunglig syftning på vattendragets sankt stränder. *Edsele*, ett äldre *Esle* eller *Äsle*, är bildat till ett nordiskt verb med betydelsen 'snabbt ila fram' och dylikt, något som anses ha karakteriserat vattendraget (namnet är alltså INTE en sammansättning av *ed* + *sele* som man lätt kunde tro). *Sidensjö* är

ett äldre sjönamn **Sidhung(er)*, bildat till *sid* 'sidlänt'. Efterleden i *Medelpad* torde vara ett *pad* i en mer allmän terrängbetecknande funktion '(flack och/ eller sank) strandterräng'. Så kan exemplifieringen fortsätta, men jag stannar här.

KAP. 6. ÖVERSIKT ÖVER NAMNSKATTEN I NORRLAND, MER SPECIFIKT MEDELPAD OCH ÅNGERMANLAND

Här finner man en översikt över de norrländska ortnamnen, t.ex. landskapsnamnen och de äldre naturnamnen, liksom lite om de flerspråkiga namnen och olika typer av primära bebyggelsenamn och sakrala namn. Några avsnitt berör mer specifikt ortnamnen i Medelpad och Ångermanland. Ett antal ortnamnskartor återges. Relevant litteratur återfinns sedan i Appendix 3.

Dessa översikter över de norrländska ortnamnen (avdelning 1) och sedan mer specifikt namnen i Medelpad respektive Ångermanland (avdelning 2 och 3), bygger främst på de många forskare som genom åren behandlat nordsvenska ortnamn (Appendix 3), men också på sådant jag själv skrivit om och samlat vid intervjuer i bygderna.

1. Översikt över de norrländska namnen

1. 1 Norrland och de norrländska landskapsnamnen i historien

Namnet *Norrland* möter oss första gången i ett dokument från 1435 där det talas om *Norrlanden*. Pluralformen indikerar att det är ett sammanfattningsnamn för flera land (alltså landskap). Namnet *Östernorlandia* (belagt redan 1329, i senare avskrift) för *Österbotten* indikerar att *Norrland* även inkluderat området öster om Bottenviken. Från 1500-talet får begreppet *Norrland* en fastare innebörd i överensstämmelse med nutida användning.

I utvidgad mening är namnet *Hälsingland* en föregångare till *Norrland*. Medeltida dokument visar nämligen att kustlandskapen från Hälsingland och norrut räknats till Hälsingland. Detta ”Stor-Hälsingland” (latin: *Helsingia major*) är nog snarast ett administrativt begrepp utan fastare folklig förankring.

Några av de norrländska landskapsnamnen är etymologiskt omdiskuterade. *Gästrikland* har i förleden en inbyggarebeteckning **gæstrikar*, där en tillfredsställande etymologi saknas, och inbyggarebeteckningen *jämtar* i *Jämtland* är också oklar. Kanske skall förleden *Jamt-*, *Jämt-* betraktas som en bildning till ordet *jämn* med syftning på geografiska förhållanden i landskapet, konkret väl närmast Storsjön eller Frösön, men också andra förklaringar finns.

Lättare att tolka är då landskapsnamnet *Hälsingland*, vilket i förleden har en inbyggarebeteckning *hälsingar*. Denna bör tolkas 'de som bor innanför halsarna', där "halsarna" hänsyftar på förträngningar i tre havsvikar som under järnåldern sträckte sig in mot landskapets tre huvudbygder.

Namnet *Lappland* är mer genomskinligt; tidigare användes ofta *Lappmarken* som sammanfattningsnamn för lappmarkerna som lydde under Sveriges krona.

Det gamla landskapsnamnet *Västerbotten* är bildat till *Bottnen* för Bottenviken. Landskapsnamnet *Norrbotnen* används tidigt för ett område som omfattar det som senare blir de historiska landskapen Västerbotten och Österbotten. Så småningom utkristalliserar under senmedeltiden också de historiska landskapsnamnen *Västerbotten* och *Österbotten*.

År 1810 delades Västerbottens län (som tillkommit 1637) och dess norra del blev Norrbottens län. Den del av Norrbottens län som ligger utanför Lappland kom så småningom att betraktas som det nuvarande landskapet *Norrbotnen*. Men som landskapsnamn i denna betydelse är det alltså sent tillkommet; det antogs faktiskt officiellt av Norrbottens länsstyrelse så sent som 1995.

Namnet *Härjedalen* har i förleden en genitivform av ett äldre namn på nuvarande *Härjån*, ett **Hær* (**Her*), bildat till ordet *har* som betyder 'stenig terräng' med syftning på intilliggande terrängförhållanden.

Ångermanland tolkas som 'ångermännens land', rimligen med konkret syftning på dem som bodde i Ångermanälvens mynningsvik; en ånger är som vi sett en havsvik. Mindre sannolik är tolkningen av *Ångermanland* som 'deras land som bor i »ångrarna»', där »ångrarna» syftar på flera viknamn efter Ångermanlandskusten som slutar på *-ånger*.

Efterleden i *Medelpad* är omdiskuterad, jag tror för min del att den syftar på en strandterräng vid Selångers nuvarande kyrkoruin i närheten av S:t Olofs hamn. Jag återkommer till namnet i avsnittet om *Medelpad* nedan (avdelning 2).

1.2. Äldre naturnamn

Det är bland namnen på älvar, åar och sjöar, som vi möter de äldsta nordiska ortnamnen i Norrland. I somliga fall, såsom beträffande *Storsjön* och *Ångermanälven* (som också kallats *Storån* eller bara *Ån*), får man anta att de nuvarande namnen är sekundära och har föregåtts av äldre. Det har som antytts diskuterats om ett äldre namn på *Storsjön* möjligen kan dölja sig bakom landskapsnamnet *Jämtland*. *Ångermanälven* har med stor säkerhet förr (åtminstone i sin nedre del) hetat **Stjör* (<**Stjör*), ett namn som vi i våra dagar återfinner i förleden av

sockennamnet *Styrnäs*, på 1500-talet skrivet som *Sttörnes Sokne*, *Störnes* och liknande. Älvsnamnet betyder 'den stora, ståtliga (älven)', vilket ju är ett mycket passande namn för bygdens huvudåder. Se närmare nedan under avdelning 3. I sydsamiskan möter för övrigt för Ångermanälven namnet *Jeänuo*, *Jeänoe* (*Jeanoe*), *Jeänaa* (alltså: 'Älven'), vilket ju svarar mot *Ån*.

Uråldrigt är namnet *Ljungan*, äldre **Oghn* 'den fruktansvärda' med syftning på forsar utefter älven, se närmare avdelning 2. Vilken språklig form den andra av Medelpads stora älvar, *Indalsälven*, äldst haft och vad namnet betytt är däremot omdiskuterat, men jag lutar åt att det rör sig om en bildning till ordet *imma* med syftning på förhållandena uppe vid forsarna vid Jämtlandsgränsen.

Urgamla vattennamn i Hälsingland är *Ljusnan* (fornsv. *Lusn*), *Voxnan* och *Dellen*, och i Jämtland möter ursprungliga vattennamn bakom bebyggelsenamn som *Alsen*, *Hotagen*, *Ragunda*, *Mörsil*, *Ammer* och *Ope*. Otolkat är ännu så länge *Lit*, äldst kanske en sjöliknande del av Indalsälven. I Ångermanland möter ett dunkelt vattennamn sannolikt i *Hoting*, vidare ligger äldre vattendragsnamn bakom de nuvarande bebyggelsenamnen *Gälven*, *Gideå*, *Önska* och *Nätra*, liksom bakom förlederna i *Anundsjö* och *Äland(sbro)*. Bakom *Ockelbo* i Gästrikland finner vi det gamla namnet på nuvarande Bysjön, ett **Ukle* 'den som svämmar över'. I Härjedalen utgör samtliga sockennamn ursprungliga naturnamn, i de flesta fall vattennamn: *Tännäs*, 'näset vid Tännan', innehåller sålunda i förleden ett vattendragsnamn, som i sin tur återgår på en ordstam **tand-* 'glänsande', *Vemdalen* har i förleden ånamnet *Veima*, jfr norska dialekters *veima* 'fara hit och dit', med syftning på åns meandrande lopp.

Bland de urgamla nordiska ånamnen i det bottniska kustlandet kan nämnas *Bygdeå*, bildat till ett **bugh-* som har syftning på det meandrande loppet i den sydligare av vattendragets två armar. *Byske* är också i grunden ett vattendragsnamn, bildat till **bus-* 'svälla' med syftning på översvämning. Det norrbottniska *Rutvik* innehåller ånamnet **Ruta* till det fornsvenska verbet *riuta* 'ryta'.

Flera uråldriga namn på fjärdar och havsvikar finns också. *Njurunda* t.ex. skall sannolikt tolkas som en avledning till den fornspråkliga stammen **nerhw-* 'ihopklämd', 'ihopsnörd' och torde vara det gamla namnet på Ljungans mynningsfjärd. Namnet *Skön* har tolkats som 'den glänsande viken', alternativt som 'den påsformiga viken', men är efter vad som synes vara mest troligt snarast bildat till ett germanskt adjektiv med syftning på en ljus och öppen trakt. Andra vik- och fjärdnamn utgör de många norrländska *-ånger-*namnen, vidare de ångermanländska namnen *Gene* och *Käxed* samt det sydvästerbottniska *Täfteå*.

Namnet på Norrlands näst största ö, *Alnön*, är av allt att döma en bildning till stammen **al-* 'växa' och åsyftar förhållandet att ön mycket brant sticker upp ur havet. Se närmare avdelning 2. *Härnön* innehåller i förleden ett **härn* med betydelsen 'huvud', 'kulle', och *Härnön* betyder sålunda 'ön med det toppformiga berget', åsyftande det karakteristiska Vårdkasberget. Utefter den västerbottniska kusten finns också en del gamla önamn, t.ex. det **Hisk* som ligger till grund för de nuvarande (*Ytter-, Väster-)*hiske i Umeå med den antagna betydelsen 'den (från land) avskurna'. Även utefter Norrbottens kustland möter en del nordiska önamn som kunde vara tidigmedeltida, i Nedertorneå skärgård t.ex. *Haru* till *hara* 'stengrund'.

En hel del av de terrängbetecknande ord som finns i äldre ortnamn har försvunnit ur allmänspråket. I det gästrikländska *Hille* ingår ett numera försvunnet *hill* 'avsats', 'hylla'. Det hälsingska *Hovra* är bildat till ett **hovre* 'liten höjd'. Bakom det jämtska och medelpadska *Bjärme* möter en gammal höjdbeteckning, släkt med ordet *berg*, och förleden i det ångermanländska sockennamnet *Resele* är en beteckning för en terrassliknande höjdformation.

De flesta av de hittills nämnda ortnamnen är bildade till ord som gått ur bruk i dialekterna. Det finns emellertid också en del ursprungliga naturnamn (numera bebyggelsenamn) bildade till ord som fortfarande är kuranta i språket, t.ex. de frekventa *Berg*, *Bäck*, *Fors*, *Lund*, *Näs*, *Sund*, *Vik* och *Ås*. Även namn som dessa kan vara mycket gamla.

1.3 Namn i flerspråkiga områden

I norra Sverige har sedan mycket länge de tre inhemska språken samiska, finska och svenska och dessa språks föregångare funnits vid varandras sida. En analys av ortnamn kan visa de olika språklagren. Älvnamnen är som sagt ofta de äldsta namnen och därför härvidlag av särskilt intresse. Utefter Västerbottens- och Norrbottenskusten är samtliga språk representerade bland namnen på de stora älvarna.

Umeälvens gamla namn **Uma* kan vara nordiskt, närmare bestämt en bildning till verbet *uma* 'gny', 'tjuta', 'skrika' med syftning på ljudet från forsarna i nedre delen av älvloppet, men skulle enligt annan mening kunna vara samiskt (umesamiska *Ubmeje*) – intressant nog också i det fallet med syftning på bruset från den då otämjda forsens som dominerade miljön. Det samiska ordet återgår i sin tur på ett finskt ord (jfr beträffande *Skellefteå* nedan).

Att samiska namn kunnat bildas i förhistorisk tid även i södra Västerbottens kustland visar *Kåddis* med betydelsen 'stranden', namnet på en by i den nedre Umeälvdalen men ursprungligen en sträcka av stranden efter Umeälven.

Skellefteå kan tolkas i anslutning till de samiska formerna av namnet. Det samiska ordet är i sin tur inlånat från finskans *silta* 'bro', men utvidgat med det s.k. approximativsuffixet *adahka* 'något som liknar huvudordet *men som inte är det*'. Betydelsen skulle då bli 'den som liknar en bro men *inte är det*', med syftning på ett ställe i älven där man kan ta sig över, en grund del av älven eller, alternativt, en plats med en pata, ett fast fiskeredskap.

Namnet **Pita* (det äldre namnet på nuvarande *Piteälven*) är omdiskuterat och samtliga tre språk har dragits fram vid tolkningen av namnet. Bland annat har en samisk tolkning dryftats. Anknytningen till finskans *piitta* i betydelsen 'åbrant' är sakligt sett mycket anslående, men formellt kvarstår nog en del problem. Problemen är emellertid än större vid antagandet av svensk eller samisk bakgrund.

Luleå är ursprungligen ett samiskt älvnamn med betydelsen 'skogssamernas älv', egentligen 'de österboendes älv', vilket ju säger något om namngivningsperspektivet. Också *Kalix* är troligen samiskt, anslutande till adjektivet *gálus* 'sval (om vädret)', och skulle då betyda 'den svala'. Alternativt – och kanske nog så sannolikt – kunde namnets förled dock uppfattas som en bildning till sam. *gállit* 'vada'. *Tornio* (*Torneå*) till sist kan vara bildat till finskans *tornio* 'spjut', där den närmare namnorsaken dock är dunkel.

Långt nedanför den nuvarande språkgränsen i Norrbottens kustland mellan finskt och svenskt finner vi namn av finskt ursprung. Kustnamnet *Vånafjärden* i Kalix har tolkats som bildat till ett fi. *vuono* 'stor havsvik', 'fjord'. Bynamnet *Ryssbält* har i senare leden fi. *pelto* 'åker', medan *Pålänge* kunde jämföras med ett *Pullinki* och betecknat en rund höjd; fi. *pulli* betyder 'uppsväll', 'pösig', 'rund'. *Kallax* i Luleå gamla socken har i förra leden fi. *kala* 'fisk', i senare leden *laksi* 'vik'. *Vittjärv* (*Wikerff* 1543) har kanske fått sitt namn av finnar som utnyttjat det rika älvfisket på platsen; i namnet ingår sannolikt fi. *vitsa* 'ris', 'buske', i senare leden fi. *järvi* 'sjö'. *Niemisel* har tolkats antingen ur den finska kasusformen *niemisellä* 'på (den lilla) udden' eller som resultatet av en partialöversättning av fi. *Niemisuvanto* 'selet med det markanta näset', där *-suvanto* sedan översatts till sv. *-sel*; hur namnet skall förstås i relation till det samiska namn *Nimar* kan däremot diskuteras. *Hortlax* är säkert bildat till fi. *hurta* 'stor hund' ('varg') och *laksi* 'vik'.

En del av de ursprungligen finska namnen har numera helt förlorat sin finska karaktär, t.ex. *Rosvik* i Norrfjärden. Detta skulle kunna vara ett äldre **Ruoddinlaksi*, i förleden innehållande ett fi. *ruotsi* 'svensk', i efterleden fi. *laksi* 'vik'; namnet får därvid förstås i en

finsk namnmiljö där det svenska inslaget ansetts tillräckligt uppseendeväckande för att bli namngrundande. *Kinnbäck* (*Kimmingebeck* 1539) i Byske svarar sannolikt mot fi. *Kiiminki* ~*Kiiminginjoki*, en suffixbildning på *-nk* till fi. *kiima* 'brunst', 'fågellek'.

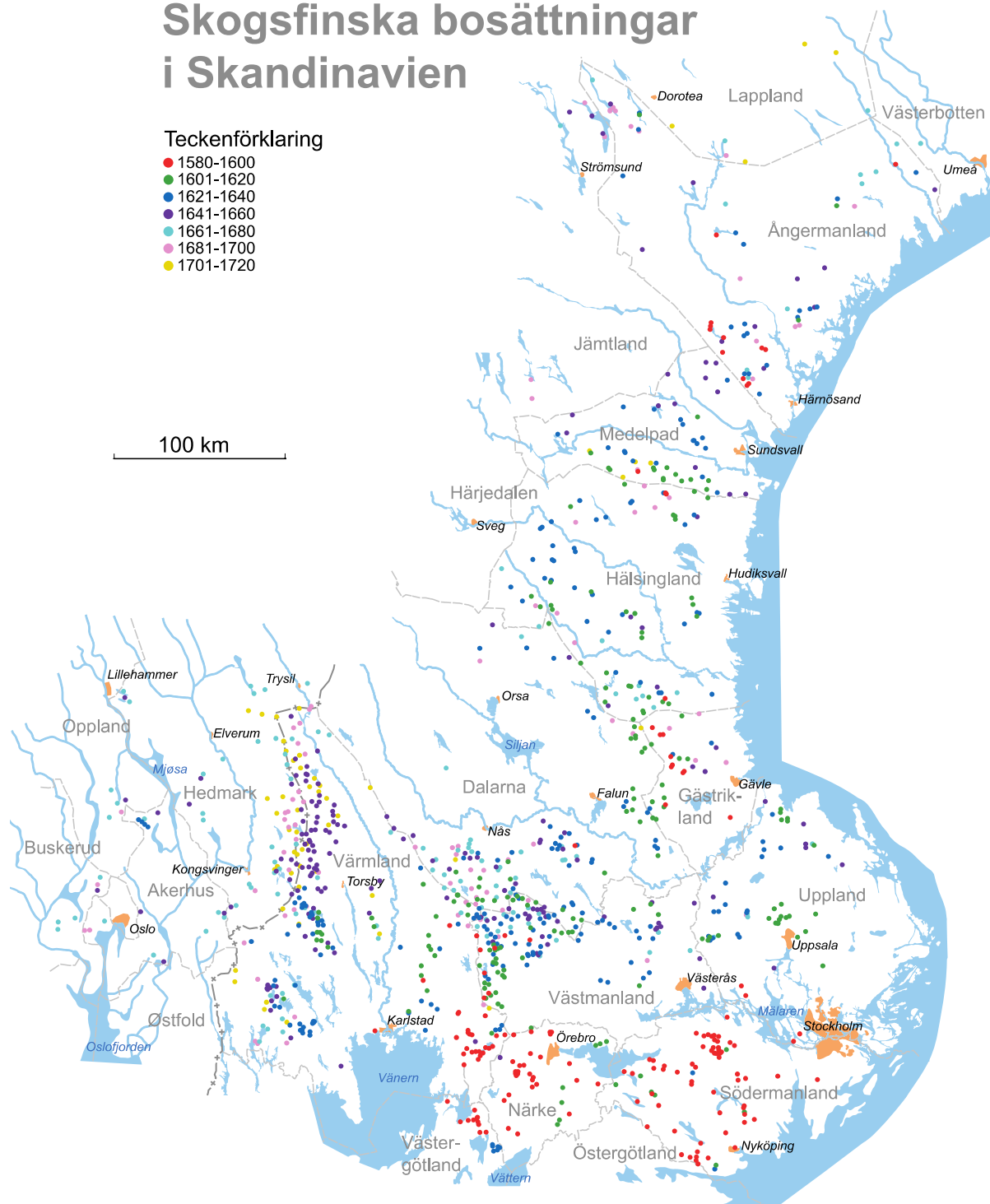
I Lappland är naturligtvis många namn i grunden samiska. Samiskan gör sig också påmind i uttalet av de svenska namnen, vilka t.ex. påfallande ofta uttalas med akut accent. Men det är tydligt att det i södra Lappmarken även finns en del nordiska namn – kanske rentav så gamla att de är samnordiska – vilka först lånats in i samiskan och sedan återlånats i de koloniserande svenskarnas namnförråd under de senaste århundradena. Så kan nog *Nästansjö* (samiska *Neasna*) i Vilhelmina förklaras. Det sistnämnda skulle då reflektera ett fornnordiskt **Næsnir* 'sjön med näsen'.

Många nordnorrländska ortnamn är ännu oförklarade: i norra Västerbotten finns det äldre namnet på Åbyälven *Sukubyskiu* (belagt 1331), dessutom finns *Hjuken* i Degerfors (Vindeln), för att nu bara nämna två.

1. 4. Namn i finnkolonisationens spår

I de s.k. finnbygderna i södra och mellersta Norrland finner man ännu en del finska spår, främst bland naturnamnen. Ibland är dessa namn kraftigt omstöpta, såsom *Påskalammstjärnen* i Borgsjö, vilket av allt att döma återgår på det finska *Paskalampi* 'Lorttjärn' – skälet till namn av denna typ kan nog växla, troligast rör det sig om tjärnar med blöta och sumpiga omgivningar. I Viksjöbygden i södra Ångermanland t.ex. finner man en lång rad finska naturnamn som *Kankanpä*, *Kälamäki* och *Levalampi*. Även i finnbygderna i södra Västerbotten finns namn av finskt ursprung, men de är där få. I äldre lantmäterimaterial från finnbygderna finns dock åtskilliga finska ägonamn, av vilka de flesta numera försvunnit. I de svenska dialekterna har också några finska lånord vunnit burskap, t.ex. *atoa*, av fi. *autio*, 'ödemark' – vilket man för några generationer sedan kunde belägga i Viksjö – och *rabboks*, av fi. *rapas*. genitiv *rapoksen*, 'siklöja' – som finns i ett antal sockar mellersta Norrland, och är mera osäkert belagt i det angränsande Västerbotten och Lappland. En karta över det svenska och angränsande norska finnkolonisationsområdet finner man på nästa sida.

Skogsfinska bosättningar i Skandinavien

Karta som visar utredningen av skogsfinska bosättningar i Sverige och Norge och deras ålder (olika färger, se kartlegenden). Kartan återfinns i *Språken i Sverige* (2019).

1.5. Några grupper av primära bebyggelsenamn och sakrala namn

Många av de äldre nordiska bebyggelsenamnstyperna är representerade i den norrländska ortnamnsskatten. En del pekar västerut, andra mot centralsvenskt område. För kartor som visar elementens utbredning och korta redovisningar av betydelse och frekvens, se Östen Dahl & Lars-Erik Edlund, *Språken i Sverige* (Sveriges Nationalatlas), 2 bearbetade uppl. 2019 fritt nedladdningsbar på adressen: <https://vitterhetsakad.bokorder.se/sv-se/article/1687/spraken-i-sverige>, samt några kartor nedan.

Till de västliga namntyperna kan främst räknas namnen på *-vin*, vilket ursprungligen haft en betydelse 'ängsmark', 'betesmark', men som i princip nog ändå kan ses som en primärt bebyggelsenamnsbildande namnled. Dessa namn är i nutid starkt ombildade och för att någorlunda säkert kunna fastställa deras ursprung krävs ofta medeltidsskrivningar samt äldre dialektuppteckningar. Bland Jämtlands många *-vin*-namn finns sockennamnet *Rödön* och bynamnen *Härke* och *Knytta*. I Ångermanland och Medelpad har vi bl.a. *Hjälta(n)*, *Köja*, *Fiskja* och *Hämra*. I Hälsingland hör kanske namnet *Ellne* hit, men säkert är det inte. Namngruppen är inte representerad i Västerbotten och Norrbotten, inte heller i Gästrikland, knappast heller i Uppland.

Innebörden av ortnamnsleden *-hem* – som motsvarar vårt vanliga *hem* – kan för de allra äldsta namnen vara 'bygd', för senare namn dock snarast 'gård'. De norrländska namnen inom denna grupp kan också peka västerut. Namn på *-hem* är därför frekventa i Jämtland, Ångermanland och Medelpad. Bland representanter för namngruppen kan nämnas *Grötom*, *Grillom*, *Solum*, *Sem*, *Tanne* – om under medeltiden skrev *Tandom*, *Thandem*, vilket visar att det är ett *-vin*-namn –, *Torrom*, *Vattjom* och *Öppom*.

En utomordentligt viktig förhistorisk namngrupp är *-sta*-namnen. Talrika *-sta*-namn finns i Jämtland, inte minst i socknarna kring Storsjön, liksom i Medelpad och Ångermanland, där de för övrigt har sin nordgräns med bynamnet *Godmersta* i Grundsunda. I Gästrikland är namngruppen svagt representerad jämfört med Uppland och Hälsingland. Många *-sta*-namn har personnamnsförleder, men ganska många har också naturbeteckningar i förlederna. Till de typbildande ortnamnen räknas också namnen på *(-)by*. Grundbetydelsen av ortnamnselementet är något omtvistad. Namntypen anses kunna gå tillbaka åtminstone till vikingatid, men de norrländska namnen på *(-)by* gör i regel ett yngre intryck. Till ett äldre lager *-by*-namn hör dock rimligen t.ex. *Tyby* och *Närby* i Hälsingland.

Kartor över bebyggelsenamnen på *-vin*, *-hem* och *-sta* finns på de följande sidorna.

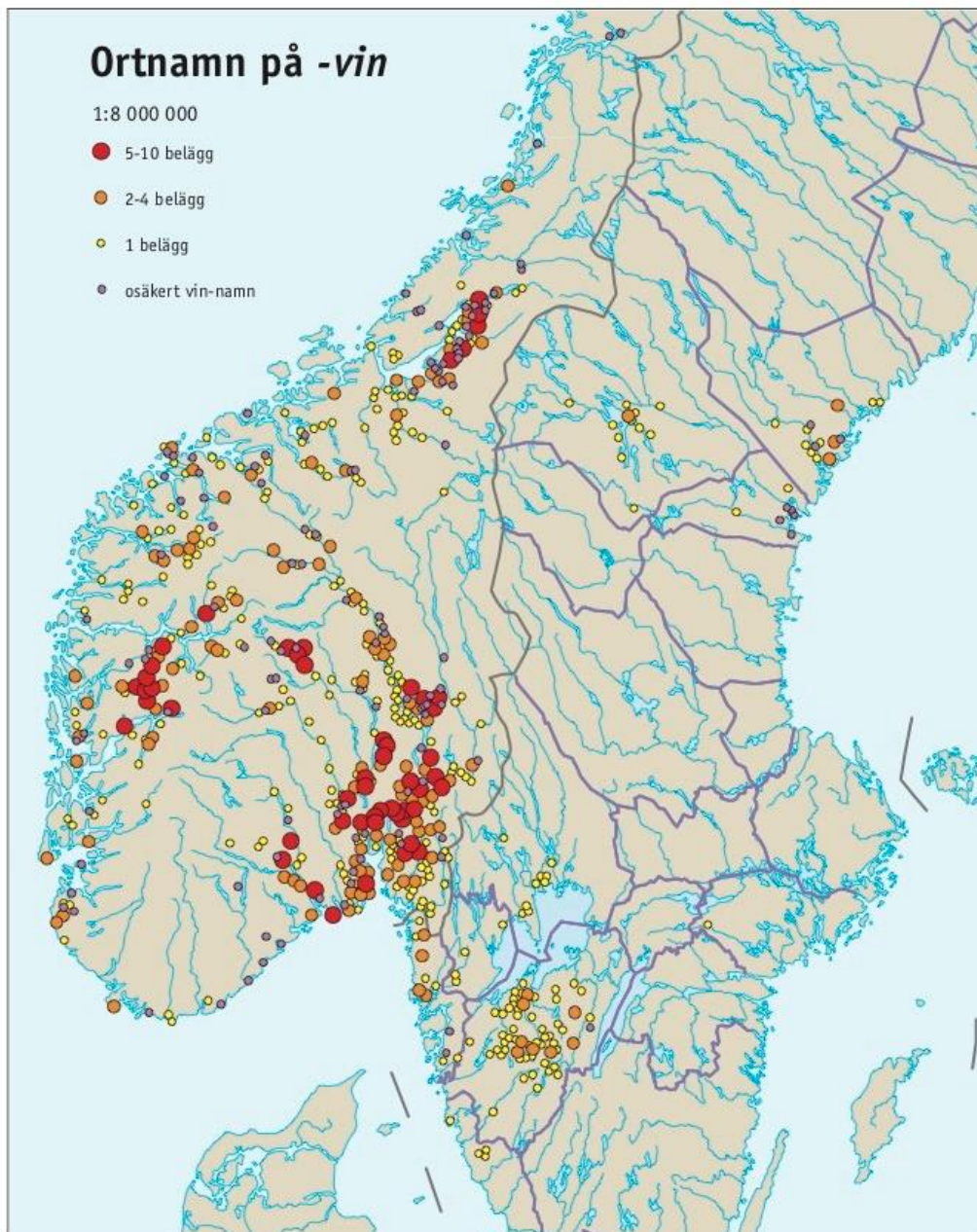
Några mer lågfrekventa forntida bebyggelsenamnstyper skall också nämnas. De *äldre* namnen på *(-)torp*, vilka pekar mot centralsvenskt område, representeras av de medelpadska

sockennamnen *Torp* och *Ljustorp*. Namnen på (-)*tuna*, vilka är särskilt vanliga i Mälardalens län, är även företrädda på norrländskt område, nämligen med sex namn i Medelpad (bl.a. sockennamnet *Tuna* och bynamnet *Frötuna*) och ett eller ett par namn i Hälsingland; säkrast är sockennamnet *Hälsing(e)-Tuna*. I Ångermanland och Gästrikland saknas namntypen däremot av allt att döma. För en karta över bebyggelsenamnen på *-tuna* se nedan.

Om företrädesvis medeltida kolonisation vittnar namnen på (-)*böle* och *-mark*. Namngrupperna överlappar utbredningsmässigt varandra. Namnelementet (-)*böle* finns representerat från Uppland till Norrbotten, och översätts ofta 'boplats, gård', 'nybygge, nyodling på utmark'; för vissa (-)*böle*-namn, t.ex. de jämtska, kan en betydelse 'ödegård' övervägas. Elementet *-mark* förekommer i Norrland fr.o.m. norra Ångermanland upp till kusten t.o.m. Nederluleå. Efterleden betyder 'skog, skogsnybygge'.

Norrut t.o.m. södra Ångermanland och den jämtska Storsjöbygden finns sakrala namn som vittnar om äldre tros- och kultförhållanden. Hit hör sockennamnet *Torsåker* (i Gästrikland och Ångermanland), men även de jämtska namnen *Frösön* (till *Frö*) och *Norderön* (till *Njärd*). I *Fröstland* i Bjärträ har vi säkert ett äldre **Frøslund*-, sammansatt av namnet på guden *Frö* och i efterleden *lund*, och *Frötuna* i Ljustorp innehåller gudinnenamnet *Fröja*. Vi betecknar en helig plats, en helgedom, och det återfinns i två namn i Medelpad, som finns på Alnön och i Tuna, kanske också i Torp. Ett *hov* kunde också vara en byggnad för sakrala funktioner: *Hov* heter prästgården i Torsåker, *Höven* i Nora kan också innehålla samma ord, och i Medelpad finns *Hov* i Selånger och *Hovid* (det är en stelnad dativform här) på Alnön.

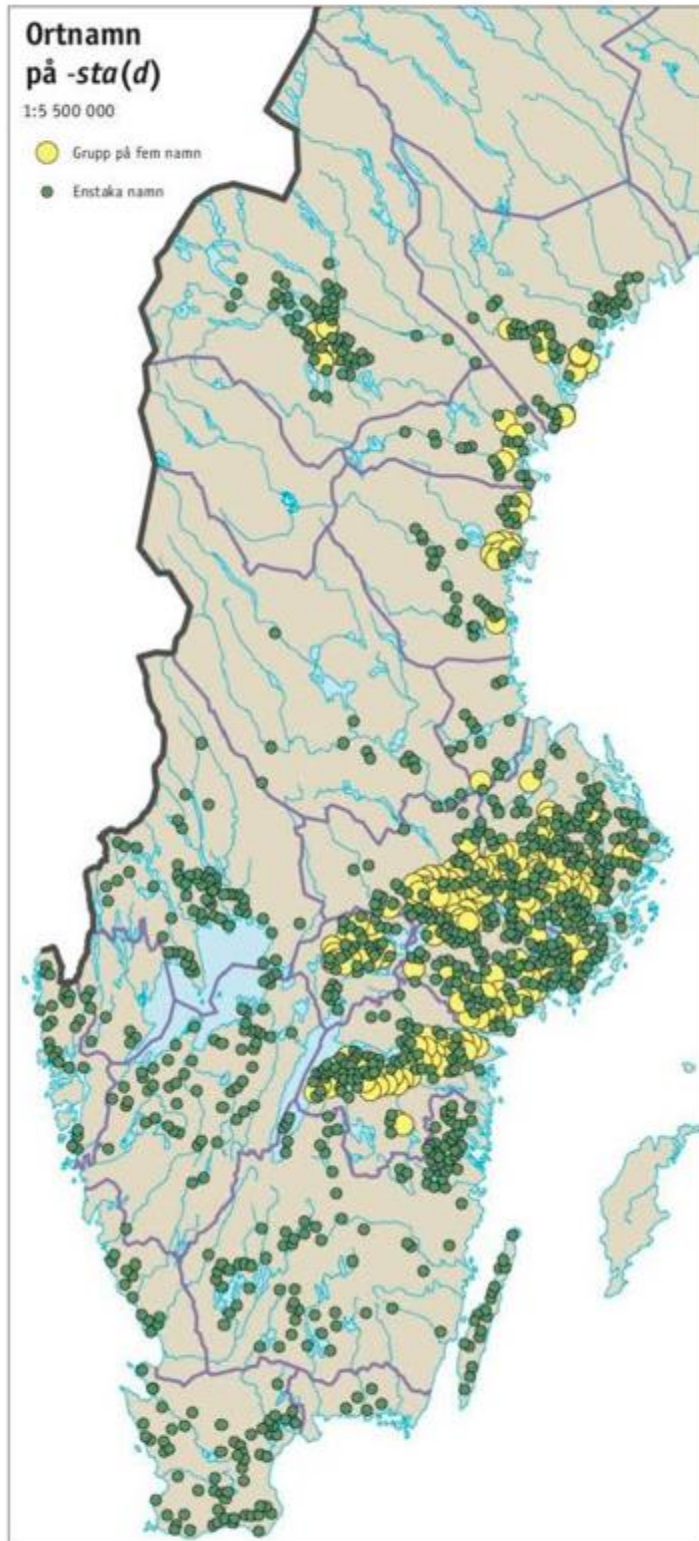
Vissa namn och namngrupper, förutom en del av de ovan nämnda, är mycket karakteristiska för begränsade delar av det norrländska området. Namnen på (-)*önet*, (-)*ödet* är sålunda typbildande huvudsakligen för Trøndelag och Jämtland; elementet motsvarar ett fornvästnordiskt ord som snarast betyder 'ödegård'. På flera ställen i Jämtland samt i Norge finns namnet *Landsom*, vilket tycks vara bildat till ett ord *landsämne* 'nyodling'. Namn på *-att*, *-ätt* 'äga' finns huvudsakligen i Ångermanland, där de representeras av namn som *Sollefteå*, *Viätt*, *Gagnet* och *Hörnett*, men dessutom finns elementet i det västerbottniska *Westhanåth* för *Västanbyn* – ett bydelsnamn i Lövsele, Lövånger – och i *Sunnanåth*, fram till mitten av 1500-talet namnet på Broänge, Lövånger. En för Ångermanland mycket kännetecknande namngrupp är namnen på *-rå*; elementet torde kunna översättas 'område', 'maktområde'. I landskapet finns bl.a. *Säbrå*, *Vibyggerå* och *Gudmundrå*, därutöver finns det medelpadiska *Timrå* och det hälsingska *Arbrå*.

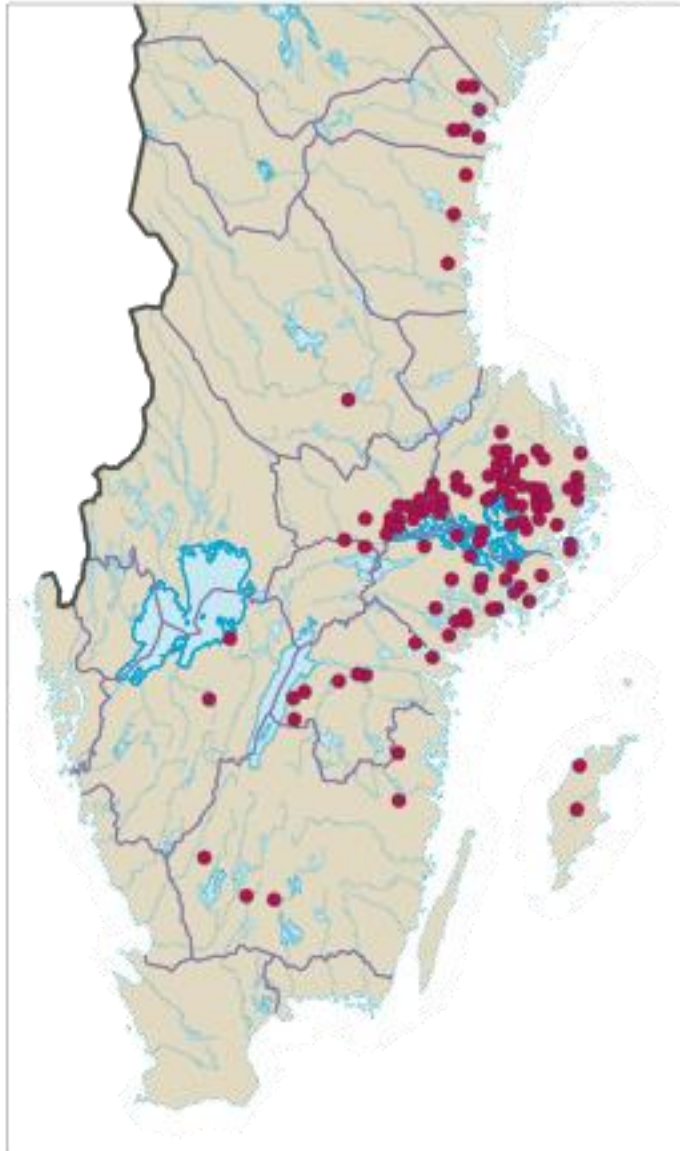
Denna karta visar utbredning av namnen på -vin, som vi ser har en västlig utbredning i Norden. De större röda punkterna visar 5–10 belägg, de mindre orangea 2–4 belägg och de gula enstakabelägg. Dessutom anges ett antal osäkra belägg. Kartan återfinns i *Språken i Sverige* (2019).

Kartan visar utbredningen av namnen på *-hem* i Norden. Som vi ser har namnen en västlig utbredning i Norden, även om de som synes också finns i mellersta Sverige och på Gotland. Jämför med utbredningen av de likaledes västliga *-vin*-namnen. Kartan ingår i Lars-Erik Edlund (huvudred.), *Atlas över svensk folkkultur. Dialekter och ortnamn* (Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, under utgivning), där den framställts av Magnus Strömgren, Humlab, Umeå universitet, på grundval av professor Stefan Brinks underlag.

Karta över ortnamnen på *-sta* i Sverige. Som vi ser finns denna grupp av namn med starka koncentrationer upp till järnåldersbygderna i Medelpad, Ångermanland och Jämtland. Det nordligaste namnet är *Godmersta*, Grundsunda i norra Ångermanland. Kartan återfinns i *Språken i Sverige* (2019).

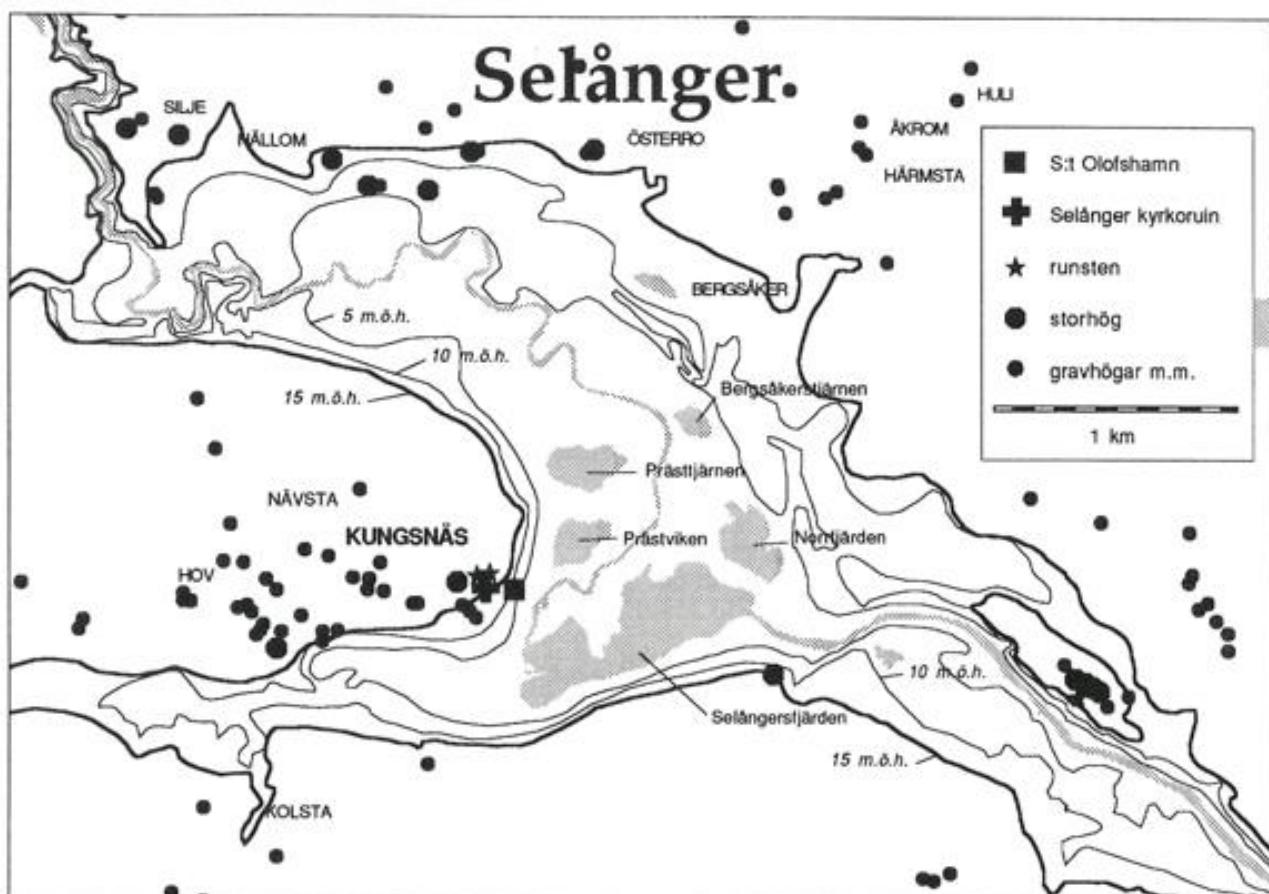

Ortnamn på *-tuna* når som vi ser utefter Norrlandskusten upp till Medelpad (men saknas som synes i Ångermanland och Jämtland). I Medelpad finns bland annat sockennamnet *Tuna* och bynamnet *Frötuna*. Kartan återfinns i *Språken i Sverige* (2019).

2. Ortnamnen i Medelpad

Namnet *Medelpad* (1257 *in mizalpaz*, ca 1273 *medal pada*) är som så många andra landskapsnamn (se ovan 1.1.) omdiskuterat. Förleden tolkas som *medhal-* i betydelsen 'i mitten belägen'. Att tolka efterleden är långt mer intrikat. Den kan möjligen motsvara tyska *Pfad* och engelska *path* 'väg', 'stig', varvid namnet skulle betyda 'den mellersta vägen eller stigen'. Vissa har i detta velat se en beteckning på den välkända färdleden som från Medelpadskusten över Jämtland sträckte sig mot Trøndelag, vilken ju kan sägas ha utgjort en "mellanväg". Några särskilt starka argument som stöder detta antagande finns inte, och det är egentligen inte särskilt tilltalande. Rimligare är då att denna "mellanväg" eller "mellanstig" har mer lokal grund, exempelvis en transportled i den centrala Selångersbygden, och det finns även alternativ till denna lokala "vägtolkning". Man har också bakom namnet *Medelpad* velat se namnet på en äldre *vattenfarled*, nämligen Selångersfjärden. Denna skulle enligt denna teori vara "den mellersta farleden" i förhållande till Indalsälvens och Ljungans vattenvägar; man har ibland benämnt Medelpad *Mesopotamien*, alltså landet mellan floderna. Den aktuella farleden bär ju redan ett gammalt namn, *Selånger*, och att denna farled i sin helhet eller något avsnitt av den även skulle ha kallats *Medelpad* är inte så sannolikt.

Nu är dock inte betydelsen 'väg', 'stig' alldeles given för elementet *pad(e)*. En noggrann genomgång av det nordiska materialet pekar i stället mot en mer allmän terrängbetecknande funktion för elementet, måhända betydelsen '(flack och/ eller sank) strandterräng' och med utgångspunkt i detta kan också andra tolkningsalternativ prövas. Sakligt skulle 'den i mitten befintliga strandterrängen' kunna vara den strandterräng vid Selångers nuvarande kyrkoruin i närheten av S:t Olofs hamn som just är belägen i mitten i förhållande till Selångersfjärdens två famnande armar (se karta nedan, där S:t Olofs hamn utmärkts med en kvadrat). Det är inte uteslutet att elementet *pad(e)* kan ha haft en ännu mer specificerad betydelse än vad som här antagits; man kunde, fastän det är mer spekulativt, rentav diskutera om elementet möjligen primärt syftat på en hamnanläggning.

Karta över Selånger med nivåkurvor inlagda som visar de forna strandlinjerna på 5-, 10- resp 15-metersnivån. Dessa motsvarar i tid senmedeltid, vikingatid resp tiden strax efter Kristi födelse. Selångersfjärden griper om den centrala Selångersbygden med sina två armar, en södergående ner mot Hov och en norrgående upp mot Silje. Kartoriginal: Leif Grundberg.

De gamla bebyggelsenamnstyperna visar klara samband med namnen i östra Mellansverige, men inflytande från västligt nordiskt område är också mycket klart urskiljbart i ortnamnsskicket. Bland de namn som anknyter till östra Mellansverige kan nämnas landskapets sex namn på (-)tuna, bland vilka sockennamnet *Tuna* och bynamnet *Frötuna* särskilt kan nämnas, vidare de rimligen gamla namnen på (-)torp som representeras av sockennamnen *Torp* och *Ljustorp*. Det har diskuterats vad *tun* betyder i ortnamn; grundbetydelsen är 'stängsel', 'inhägnad', men vad elementet åsyftar just här är alltså inte närmare klarlagt. Något slags förhistoriska centralorter kan det nog röra sig om. Även elementet *torp* är till sin grundbetydelse oklart. Kanske har den äldsta germanska innebörden av *torp* också den varit 'stängsel', 'inhägnad' och ur denna har sedan andra betydelser utvecklats: först 'inhägnat område', sedan 'betesmark', därefter 'nybygge på betesmark'.

Västliga är landskapets namn på -vin, ett element som åsyftar betesmark men nog

snarast har karaktär av en bebyggelsenamnsindikerande led. Bland representanter för denna namngrupp i Medelpad kan nämnas *Hjältan*, där förleden innehåller djurbeteckningen *galt*, vare sig det nu är djurbenämningen som sådan eller ett ortnamn som bildats till denna. Ett annat västligt ortnamnselement är *hem*. Detta motsvarar som vi sett ovan det vanliga *hem*, men tycks i ortnamn betyda antingen 'trakt' eller 'gård'. Namnet *Solum* betyder då 'den soligt belägna gården eller trakten', *Öppom* 'uppgården' eller 'det övre området', medan namnet *Häljum* är bildat till *helig*., Namnet *Vattjom* – som också finns i Jämtland – är mera dunkelt. Kanske är det en bildning till adjektivet *hvatr* 'snabb, rask, hurtig', med syftning på snabb växt av gräs och grödor, men detta är svårt att sakligt styrka. En annan möjlighet vore att se förleden som ett ånamn, bildat till nämnda adjektivet, med betydelsen 'den snabbt rinnande'. Sakligt finns vissa indikationer på att detta senare kunde stämma.

En talrikt representerad grupp bebyggelsenamn utgör de som har efterleden *-sta* med representanter som *Fränsta*, *Lucksta*, *Hallsta*, *Rogsta*, *Skäggesta* och många andra. Bland landskapets ca trettio gamla namn på *-by(n)* är en tredjedel osammansatta och indikerar kanske den äldsta gården i bygden. Ett antal sakrala ortnamn som visar forntida kult finns också, såsom *Vi* på Alnön och i Tuna, kanske också i Torp, *Hov* i Selånger och *Hovid* på Alnön samt *Frötuna* i Ljustorp som innehåller gudinnenamnet *Fröja*. (Se om dessa namnleders betydelse ovan.)

Till övervägande del medeltida är namnen på *-böle* samt en del av de namn som slutar på *-boda* och *-gård*. Ursprunglig nyodling indikeras av namn som t.ex. *Ri*, *Rude* och *Svedje*.

Utomordentligt hög ålder har många av landskapets ursprungliga naturnamn, vilka nu i många fall är bebyggelsenamn. Dessa är ofta bildade till fornärvt språkmaterial och bildningstyperna är likaledes uråldriga. Ett ursprungligt namn på en vattenlokal är sannolikt sockennamnet *Njurunda*, varom ovan. Medelpads enda namn på *-ånger*, *Selånger*, har i förleden ett äldre vattendragsnamn som för övrigt reflekteras i bynamnet *Silje*, i efterleden det utefter Norrlandskusten vanliga *-ånger* 'havsvik'. Önamnet *Alnön* är antagligen en bildning till stammen **al-* 'växa'. I fornspråken har man räknat med att terrängord bildade till **al-* syftat på svällande, i höjden växande formationer av lite olika slag. Konkret skulle ett namn med betydelsen 'den uppsvällda ön', 'klumpen' kunna karakterisera Alnön som ju på ett rätt påfallande sätt brant reser sig ur havet. *Ljungan* återgår som redan ovan sades på ett äldre **Oghn* med betydelsen 'den fruktansvärda'. Sedermera har i frasen **i Oghn* prepositionen *i* sammansmält med älvsnamnet och kommit att omtolkas till *Ljungan*. Namnet skulle med denna betydelse kunna ha syftning på mäktiga forsar i nedre delen av Ljungans älvlopp. Indalsälven kan vara bildat till stammen *i imma* och ha åsyftat forsar uppe vid

Jämtlandsgränsen, men tolkningen av namnet är inte helt säkerställt. Indalsälvens gamla namn hör hur som helst till samma åldersskikt som Ljungans.

I Medelpads finnbygder finner man ännu spår av finskt namnskick, främst bland naturnamnen. Ibland är dessa namn omstöpta i svensk form, såsom *Påskalamstjärnen* i Borgsjö, som bär ett namn som återspeglar finskans *Paskalampi* 'Lorttjärnen', sannolikt givet p.g.a. sina sumpiga omgivningar. *Paijakka* i Indalsliden torde kunna återföras på ett finskt *paljakka* 'kalt berg', 'kal bergstopp'. I äldre lantmäterimaterial finns åtskilliga nu försvunna finska ägonamn i dessa bygder.

3. Ortnamnen i Ångermanland

Ortnamnen i Ångermanland visar att landskapet redan under förhistorisk tid språkligt sett stått under påverkan västerifrån. Vissa tecken torde rentav kunna tolkas som att Ångermanland varit en del av en västlig kulturprovins. Bebyggelsenamnen på *-vin* 'betesmark' t.ex. indikerar detta, alltså namn som *Hjälta* (äldre skrivform *Gellthen* och likn.; bildat till *galt* eller till något ortnamn innehållande detta ord), *Mäja* (kanske bildat till *mad* 'sidlänt äng') och *Hämra* (bildat till *hammar* 'bergshöjd'). Dessa namn har undergått stora språkliga förändringar och är i dag svåra att identifiera. Till de mer svårtolkade *-vin*-namnen hör *Väja* och *Tävra*.

Västliga är även bebyggelsenamnen på *-hem*, som i Ångermanland ofta synes betyda 'gård', men nog ibland snarare betyder 'område'. Exempel på sådana namn är *Torrom* (till *torr*) och *Gryttjom*, *Grötom* (båda till *gryt* 'stenig mark', 'samling av stenar'). Namnet *Skällom* tycks i förleden ha en genitiv singularisform **skialdar-* till ett fornsv. *skioldr* 'sköld', väl med topografisk syftning. Vad förleden i *Skedom* betyder är däremot omdiskuterat, men troligen ligger också här topografiska förhållanden bakom namnet – i så fall föreligger här i förleden ett *skede*, *skeið* i betydelsen 'landtunga som skiljer vatten eller sankmarker från varandra', vilket diskuterats i en rad nordiska namn.

Bland naturnamnen pekar också de frekventa *-ånger*-namnen (till *ånger* 'havsvik' e.d.) västerut. Till landskapets äldsta namn hör säkerligen sockennamnen *Ullånger* och *Häggdånger*, vilka båda har svårtolkade förleder. Förleden i *Ullånger* har antagits vara ett ånamn **Ull(a)* 'den vällande', 'den strömmande', bildat till ett ord besläktat med verbet *välla*. Den sakliga motiveringen för en sådan betydelse är dock diskutabel. Å andra sidan är andra härledningar av namnet språkligt sett mer eller mindre tveksamma. Förleden i sockennamnet *Häggdånger* är ett ånamn, så mycket är säkert, men trots att stora ansträngningar gjort att finna ånamnets etymologi, är denna ännu så länge inte fullt ut klarlagd. En anknytning till ett

dialektalt *hägd* 'sparsamhet' skulle karakterisera ån som 'den med måtta framflytande', medan utgångspunkten i en bildning till *hagr* 'nytta' väl snarast borde åsyfta fiskrikedom. Lättare att genomskåda är då namn som *Bredånger* och *Edånger* (*ed* betyder 'gångställe mellan eller utmed vatten').

Sannolikt söderut, mot uppsvenskt område, pekar däremot namnen på *-sta(d)*. Denna namngrupp har sin nordgräns efter kusten i nordöstra Ångermanland (namnet *Godmersta*), och är annars rätt väl representerad i landskapet. Många *-sta*-namn har personnamnsförleder, men det finns också sådana med topografiska förleder eller *-sta*-namn i vilka förleden anknyter till andra ortnamn, t.ex. *Billsta* 'stället vid Billaberget'. Namn på (-)*tuna* och *äldre* namn på (-)*torp* saknas däremot i Ångermanland; dessa namntyper är däremot representerade i Medelpad, där vi ju har de tre sockennamnen *Tuna*, *Torp* och *Ljustorp*.

I nordöstra delen av Ångermanland finns namn som snarast pekar norrut mot västerbottniskt område, närmare bestämt namnen på *-mark* 'skog, skogsnybygge'. Exempel är här *Eldsmark*, *Godmark*, *Stybbersmark* och *Lakamark*. Dessa hör säkerligen samman med den medeltida expansionen inom bygden och namnen ifråga har, alldeles som motsvarande namn i Västerbotten och södra Norrbotten, mestadels nordiska mansnamn i förlederna. Till gruppen företrädesvis medeltida kolonisationsnamn räknas också (-)*böle*-namnen; elementet *böle* betyder 'boplats, gård', 'nybygge, nyodling på utmark'. Många av de ångermanländska representanterna möter numera i formen (-)*bölen*, vilket speglar en bestämd form dativ singularis **böleno*, av *böle*.

En för Ångermanland mycket karakteristisk namngrupp är namnen på *-rå*, en namnled som antagligen betytt 'maktområde', 'bygd'. Utanför Ångermanland finns namnen *Timrå* i Medelpad och *Arbrå* i Hälsingland. Bland *-rå*-namn som blivit sockennamn kan nämnas *Säbrå*, *Vibyggerå* och *Nordingrå*. *Säbrå* är "sjöbornas (dvs. havsbornas) område", *Vibyggerå* "skogsbornas område" (skogen här är Skuleskogen) och *Nordingrå* snarast väl "de norrboendes område". Etymologiskt oklart är däremot *Multrå*. I detta namn är efterleden nog snarare *rå* 'liten myr' och då skulle det passa bra att förleden motsvarade *multa* 'hjortron'. *Multrå* skulle i så fall kort och gott kunna översättas 'hjortronmyren'. Tolkningen skulle skilja *Multrå* från andra ångermanländska *-rå*-namn, något som naturligtvis inte är alldeles tilltalande, men inte heller skall uteslutas.

Typiska för Ångermanland är också namnen på äldre *ät*, **at* (ytterst bildningar till verbet *äga*) med grundbetydelsen 'äga', 'egendom', ibland nog snarast 'trakt'. I den ångermanländska namnskatten representeras denna efterled av bl.a. *Sollefteå* (1314 skrivet *De Solatum*), *Viätt* och *Hörnett*. *Sollefteå* kan då översättas 'solägan' eller möjligen 'den

soliga trakten'. *Viätt* har kanske i förleden det fornsvenska ordet *viper* 'skog' med syftning på att byn ursprungligen låg i utkanten av den odlade bygden, medan förleden i *Hörnett* är oklar. Det har antagits att förleden kunde vara ett gammalt namn på Moälven, men detta är långt ifrån säkert. Elementet möter, intressant nog, även i ett par västerbottniska namn, dels i bydelsnamnet *Westhanåth* (nu: *Västanbyn*), Lövsele, dels i *Sunnanåth* (äldre namn på Broänge), båda i Lövånger.

Uråldriga naturnamn utöver dem som redan nämnts är också representerade i landskapet. Hit hör önamnet *Härnön*, vilket som vi redan sett är bildat till ett ord som är släkt med bl.a. *hjärna*, troligen med betydelsen 'kulle', 'topp'. Det är säkert Vårdkasberget som äldst avsetts med namnet. Gamla naturnamn är också *Gene* och *Käxed*. Ortnamnet *Gene* har antagits vara det gapliknande sundet mellan Moälvens nuvarande mynningsområde och Bäckfjärden–Vågefjärden. Namnet vore därvid bildat till ett fornspråkligt **gein* 'gap' och tillkommet samtidigt med den mäktiga gårdsanläggningen på Genesmon, dvs. vid tiden ner mot vår tideräknings början. Se karta ovan. *Käxed* är sannolikt ett gammalt viknamn.

Åtskilliga vattendragsnamn har i nutid blivit bebyggelsenamn, såsom *Nätra* och *Edsele*, medan andra möter i förleder såsom **Ana* i *Anundsjö* och ett **Ramna* i *Ramsele*. *Nätra* är en urgammal bildning till roten i växtnamnet *nate* och har ursprungligen åsyftat vattendragets sankstränder. I äldre tider skrevs namnet *Edsele* som *Esle* eller *Äsle*, vilket visar att det troligen är en böjningsform av ett ånamn, troligen bildat till ett nordiskt verb med betydelsen 'snabbt ila fram' e.d., rikligt företrätt i nordiska ånamn. Det är alltså inte en sammansättning *ed + sele*. Det antagna **Ana* (av äldre **Arna*?) bakom *Anundsjö* har kanske betydelsen 'den sandiga, steniga ån', medan vattendragsnamnet **Ramna* bakom sockennamnet *Ramsele* väl hör samman med *ramn* 'korp'.

Redan berört är att Ångermanälven haft ett äldre namn **Stjör* (< **Stjör*) med betydelsen 'den mäktiga', vilket kunnat antas på basis av sockennamnet *Styrnäs*. I detaljer är de språkliga förhållanden som är förknippade med namnet inte helt enkla att klarlägga. Tydligt är dock att ett äldre uttal av *Styrnäs* (nämligen *Stjörnäs* med initialt *sje-ljud*) liksom 1500-talsformer som *Sttörnes Sokne*, *Störnes* och liknande, visar att namnet genomgått en *västlig* utveckling av stamstavelens diftong. Namnet skulle härigenom utgöra ytterligare ett exempel på att Ångermanland i gammal tid ingått i en västlig kulturprovins.

Det finns också en del sjönamn utöver dem som redan tangerats. *Sidensjö* återgår på ett sjönamn **Sidhung(er)*, bildat till *sid* 'sidlänt'. Även *Hoting* synes vara en gammal sjönamnsbildning, vilken dock ännu inte erhållit en mer slutgiltig härledning; en möjlighet är anknytning till adjektivet *hvatr* 'snabb, rask, hurtig' som berördes ovan i samband med

Vattjom. Ofta finns i sjönamnens förleder rester av numera försvunna vattendragsnamn. Bakom *Önskasjön* (uttalat *Anskasjön*) finner vi sålunda Husåns gamla namn **Arnska*.

Många numera försvunna höjdbeteckningar kan också registreras i den ångermanländska namnfloran, såsom **re* 'terrassliknande jordformation' i namnet *Resele* och **lä, *le* '(grav)kulle' i *Lännäs*. Bergsnamnet *Skule* är omdiskuterat; enligt ett antagande har namnet äldst avsett den välbekanta grottan, men detta är nog långt ifrån säkert.

En del samiska namn möter i norra delen av Ångermanland, t.ex. i namnet *Pengsjö* i Anundsjö, där förleden måhända återspeglar ett sydsamiskt ord för 'hund', ett *bienje, bien'e*. Huruvida *Junsele* också i grunden är samiskt har diskuterats, men frågan är knappast avgjord. Dessutom finns en del samiska namn upptecknade i landskapets nordliga del – här har ju samer befunnit sig under lång tid: *Aneke* för Anundsjö, *Tjiele* för byn Käl (i Anundsjö), *Suolähtä* för Sollefteå, *Dattejäure* för byn Tannsjö och *Rausto/Raustojäure* för Rörströmsjön (båda i Tåsjö). I sydsamiskan möter dessutom för Ångermanälven namnet *Jeänuo, Jeänoe (Jeanoe), Jeänaa* (alltså 'Älven'), vilket ju alldeles svarar mot *Ån*, som på många håll är det vanliga namnet på Ångermanälven.

I "finnbygderna" i landskapet lever ännu finska namn kvar, såsom bebyggelsenamnen *Kälamäcke, Linna, Neavita, Potensimma, Tappela* och *Villola* i Viksjö socken. I denna socken finns dessutom namn på myrar och slätterområden som *Kankanpä* och *Levalampi*, i Tåsjö natur- och ägonamn som *Raskala, Heikonim, Latokask* och *Purnunim*, i Trehörningsjö myrnamnet *Rajkasmyran* och i Bjurholm *Mattilampstjärn, Pahalam(p)smyran* och *Lillpalam(p)smyran*, de sistnämnda endast belagda i handlingar från äldre tider.

APPENDIX 1. ÄLDRE KÄLLOR

INGRESS

De äldre handlingar där man möter ortnamn är inte omedelbart lätta att uttolka. Handstilen ser för det första inte ut som den gör i vår tid, och den växlar dessutom mellan olika skrivare och naturligtvis över tid. Och för det andra är de ord och uttryck, de böjningsformer och den syntax som används i texterna många gånger främmande för oss. Till all lycka är ju många dokument redan uttolkade och kommenterade, och det räcker ofta med detta, men ibland kan man vilja kontrollera enskilda läsningar. Jag skall därför säga något litet om paleografin (läran om skriften och dess historia) och äldre tiders språk, och hur man kan lära sig mer i dessa ämnen.

I svenskt sammanhang har man sedan medeltiden använt sig av den nygotiska eller tyska stilen. Denna svarar till frakturstilen i tryck. Man kan se lite närmare på den i sammanställningen nedan, där vi på den första raden har den tyska kursiven och på den andra de latinska bokstäver som vi är vana vid. Ge särskilt akt på hur gement e, h, r, s (flera varianter), ss, u, w och x samt versalt D, E, F, K, S, X, W ser ut i den tyska stilen.

Teckenuppsättning av den nygotiska handstil som användes i ständsprotokollen och i andra handskrivna dokument från 1700-talet Den övre raden inom varje avdelning är den tyska kursiven, den nedre raden är den handstil vi känner igen, den så kallade latinska stilen, som infördes som normalstil i Sverige mot 1700-talets slut av Gustav III. Tidigare hade den latinska stilen endast använts för latinska och franska ord och personnamn. Källa: https://www.google.com/search?q=tysk+stil&client=firefox-b-d&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ahUKewit7efes-HrAhXNk4sKHxGCecQ_AUoAXoECAwQAaw&biw=1680&bih=898#imgrc=Did10n5iAWkHXM

Ett par termer kan vara bra att ha med sig:

versal = stor bokstav

gemen = liten bokstav

ligatur = två bokstäver som tillsammans skrevs med ett särskilt tecken (i äldre handskrifter æ, i senare texter skrivtecken för ss, st och sk m.fl.)

Det kanske finns sådana som har intresse av att lära sig mer om de gamla handstilarna. På nätet finns flera sidor som kan hjälpa dem på traven. Här finns en sida som är mycket användbar:

<<https://www.rotter.se/component/content/article/146-rotterarkivet/artiklar-som-boerjar-pa-1/980-lar-dig-lasa-gammal-handstil>>. En annan sida heter *Tyda text*

<<https://www.tydatext.se/>>, med en undersida *Läshjälpen* där man kan lära sig den tyska stilen genom att skriva in bokstäver och ord. Tag gärna del av dessa sidor.

Det finns emellertid också litteratur där man kan lära sig mer om äldre svenska handstilar. Lättillgänglig är:

Henrik Anderö & Elisabeth Thorsell, *Läsebok för släktforskare. Lär dig tyda och läsa gammal handstil*. 3 rev. uppl., Västerås 2004, även senare utgåva 2015. [Boken innehåller en genomgång av bokstavstyperna och ett antal autentiska handskrifter (kyrkoboksmaterial, mantalslängder, juridiska dokument, privatbrev m.m.) med kommentarer.]

Andra användbara skrifter är:

Lars Bägerfeldt, *Bokstäver & gamla handskrifter. Att läsa handskrifter från Vasatiden och stormaktstiden samt tidiga kyrkoböcker*. Falköping 2011. Tillgänglig under adress: [http://www.fnf.nu/_filer/bagerfeldt/55%20Bokst%C3%A4ver%20och%20gamla%20skrift%20\(2011b\).pdf](http://www.fnf.nu/_filer/bagerfeldt/55%20Bokst%C3%A4ver%20och%20gamla%20skrift%20(2011b).pdf) [Ger läsaren en bred ingång till området handskriftsläsning, exemplifierar med en givande genomgång av enskilda bokstavstyper, och går igenom ett antal konkreta textprover från medeltid fram till 1700-talet.]

Margareta Grafström, *Handskrifter med kulturhistoria. Lär dig läsa och förstå!* [Härnösand]: [Landsarkivet] 1989. [Ett material på cirka 100 sidor sammanställt av en kunnig arkivforskare i Härnösand.]

Paleografi studier i handskriftsläsning. En SVAR-produkt i samarbete med Håkan Axelsson, Näringslivsarkivet i Norrland (NIN) och Annelie Sundqvist, Mithögskolan; projektledare: Peder Andrén, Ramsele 2000 [Finns som elektronisk resurs, CD-ROM].

Robert Swedlund & Olof Svenonius (red.), *Svenska skriftprov 1464–1828. Texter och tolkningar*. 2. uppl., Stockholm 1948. [Ett klassiskt arbete som ofta använts i den akademiska undervisningen.]

Lars Svensson, *Nordisk paleografi. Handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov*, Lund 1979. [Mycket användbar lärobok med sina kommenterade skriftprov. Dessutom utmärkta och varierade skriftprov.]

Den äldre svenska som möter i dokumenten kan också vara svår att tolka. Böjningsformer och syntax skiljer sig från det vi är vana från vår tid. Det finns en del svenska språkhistoriker som man kan ta del av, och i alla fall få svar på några frågor. Några relevanta arbeten är:

Pamp, Bengt, *Svensk språk- och stilhistoria*, Lund 1971.

Pettersson, Gertrud, *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*, Lund 2005.

Wessén, Elias. 1965 (omtryckt 1992), *Svensk språkhistoria*, 1–3, Stockholm 1965 (senare omtryck 1992). [Ett omfattande arbete som nog inte är alldeles lätt att orientera sig i. Kan för en ambitiös läsare av fornsvensk text dock tjäna som uppslagsbok.]

Också ordförrådet i gamla handlingar kan säkert kännas främmande, men det finns en hel del lexikala arbeten som är lätta att hitta på nätet, och där man enkelt får informationer om äldre tiders ordbruk. För det fornsvenska ordförrådet finns följande ordböcker enkelt tillgängliga:

Söderwall, Karl Fredrik, *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*, 1–2, Stockholm 1884–1918. Tillgänglig som ”Fornsvensk lexikalisk databas” under adress: <<http://spraakbanken.gu.se/fsvldb/>>

Söderwall, Karl Fredrik, *Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Supplement*. Av Karl Fredrik Söderwall, Walter Åkerlund, K. G. Ljunggren & Elias Wessén, Stockholm 1925–73. Tillgänglig som ”Fornsvensk lexikalisk databas” under adress: <<http://spraakbanken.gu.se/fsvldb/>>

Schlyter, Carl Johan, *Glossarium ad corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui. Ordbok till samling af Sweriges gamla lagar*, Lund 1877. Tillgänglig som ”Fornsvensk lexikalisk databas” under adress: <<http://spraakbanken.gu.se/fsvldb/>>

För svenskan från 1521 och framåt (alltså det som kallas den nysvenska perioden) finns följande ordböcker elektroniskt tillgängliga:

Svenska Akademiens Ordbok, 1 – (hittills (2020) fram till mitten av band 37), Lund (1893) 1898 –. Tillgänglig under adress: <<https://www.saob.se/>> (En viktig och utförlig källa för ordförrådet under den nysvenska perioden. Innehåller många språkprov, och utförliga utredningar om betydelseförhållandena. Man kan både söka enskilda ordartiklar och göra fritextsökningar.)

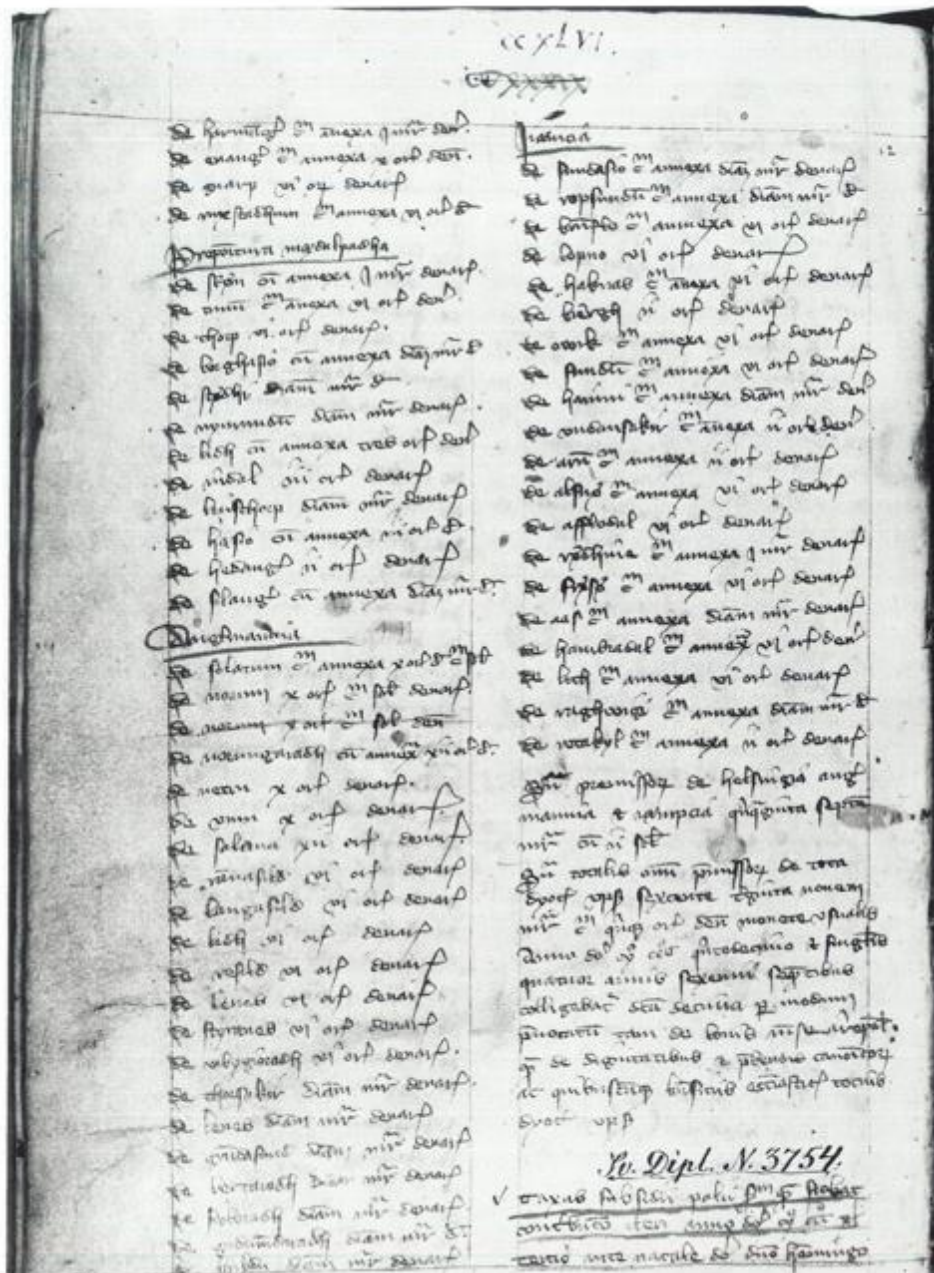
Dahlgren, Fredrik August, *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket från och med 1500-talets andra årtionde*, Lund 1914–16. Tillgänglig under adress: <<http://runeberg.org/ovanliga/>> och <<https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/DahlgrenFA/titlar/Glossarium/sida/I/faksimil>>

Första upplagan 1922 av Elof Hellquists *Svensk etymologisk ordbok* finns också tillgänglig på nätet under adress: <<http://runeberg.org/svetym/>>, men här bör man helst använda den tredje (tryckta) upplagan 1948. (En ny upplaga är under bearbetning under ledning av författaren till denna handledning.)

A. MEDELTIDA DOKUMENT, ÄLDRE SKATTEHANDLINGAR M.M.

- EXEMPEL

1. Uppräkningen av socknarna i Medelpad och Ångermanland i förteckningen över ett korstågsgionde, det s.k. Vienne-tiondet eller sexårgården, som påven påbjudit och som togs ut 1314-19. Avskrift i Registrum Ecclesie Upsaliensis, fol. 142 v-144 v år 1344 som återfinns i *Diplomarium Svecanum* som nr 1946, samt i *Acta cameratia. Acta pontificum Svecica*, I (*Diplomarium Svecanum appendix*), som nr 160. Detta är det dokument där de medelpadska och ångermanländska sockennamnerna finns nedtecknade för första gången. Här är dokumentet återgivet efter Birgitta Fritz, *Ångermanländska medeltidsbrev, i Ångermanland-Medelpad* 1, 1986, s. 124.)

Här socknarna i Medelpad i Vienne-tiondet 1314–19, avskrift 1344. Här efter Algot Hellbom, *Medelpads äldre urkunder*, 1972, s. 33. (Observera *hedanger* = *Häggdånger*, Ångermanland.)

Prepositura mædalpadha

De skøn cum annexa j marcham denariorum

De tunum cum annexa vi oras denariorum

De thorp vi oras denariorum

De borghasio cum annexa dimidiam marcham denariorum

De stødhj dimidiam marcham denariorum

De nyurundum dimidiam marcham denariorum

De lidh cum annexa tres oras denariorum

De indal iii oras denariorum

De liusthorp dimidiam marcham denariorum

De hæsio cum annexa iii oras denariorum

De hedanger ii oras denariorum

De silanger cum annexa dimidiam marcham denariorum — — — — —

Här socknarna i Ångermanland i Vienne-tiondet 1314–19, avskrift 1344 (se ovan). Här efter Birgitta Fritz, Ångermanländska medeltidsbrev, i *Ångermanland–Medelpad* 1, 1986, s. 125. (Inom parentes har ortnamnet och det aktuella skattebeloppet översatts. Observera att Umeå och Löfvånger medtagits i denna del av listan.)

Fig 3. Sida ur Uppsala-registret från 1344 med taxan för norrlandssocknarnas korsk-tågstionde. Också den bygger på uppgifter från faktisk uppbörd på 1310-talet (A 8, pag. 246, RA;).

Uppgifterna för Ångermanland följer här likaledes efter dem för Hälsinglands prosterier och för prosteriet Medelpad och börjar mitt i vänstra spalten. Jämtlandssocknarna följer efter. För uppgifter om räkneenheterna mark penningar o.s.v. samt om penningen, som var det enda mynt som präglades i Sverige vid denna tid, se artiklar i KL och i Medeltidens ABC. (1 mark = 8 öre, 1 öre = 3 örtugar, 1 örtug = 8 penningar.) I övrigt se kommentaren till fig. 2. (Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.)

Spalt 1:

Angermannia.
(Ångermanland.)

De Solatum cum annexa X ore denariorum cum solido.
(Från Sollefteå med annex 10 öre penningar och en örtug.)

De Norum X ore cum solido denariorum.
De Norum X ore cum solido denariorum (överstruket).
(Från Nora 10 öre och en örtug penningar.)

De Norungaradh cum annexa XII ore denariorum.
(Från Nordingrå med annex 12 öre penningar.)

De Netru X ore denariorum.
(Från Nätra 10 öre penningar.)

De Vmu X ore denariorum.
(Från Umeå 10 öre penningar.)

De Salaua XII ore denariorum.
(Från Själevad 12 öre penningar.)

De Ramnasild VI ore denariorum.
(Från Ramsele 6 öre penningar.)

De Langasild VI ore denariorum.
(Från Långsele 6 öre penningar.)

De Lidh VI ore denariorum.
(Från Liden 6 öre penningar.)

De Resild VI ore denariorum.
(Från Resele 6 öre penningar.)

De Lenes VI ore denariorum.
(Från Över-Lännäs 6 öre penningar.)

De Styranes VI ore denariorum
(Från Styrnäs 6 öre penningar.)

De Vibygioradh VI ore denariorum.
(Från Vibyggerå 6 öre penningar.)

De Thorsakir dimidiam marcham denariorum.
(Från Torsåker en halv mark penningar.)

De Lenes dimidiam marcham denariorum.
(Från Ytter-Lännäs en halv mark penningar.)

De Grundasund dimidiam marcham denariorum.
(Från Grundsunda en halv mark penningar.)

De Bertaradh dimidiam marcham denariorum.
(Från Bjärträ en halv mark penningar.)

De Sioboradh dimidiam marcham denariorum.
(Från Säbrå en halv mark penningar.)

De Gudmundaradh dimidiam marcham denariorum.
(Från Gudmundrå en halv mark penningar.)

De Bubdu dimidiam marcham denariorum.
(Från Boteå en halv mark penningar.)

Härefter har två rader senare tillagts i nedre marginalen. Texten är bortnött eller blekt och svårläst. Där kan dock urskiljas: ... capella Lefanger I marcham cum I sol(ido) ... (Löfvångers kapell 1 mark och 1 örtug.)

- 2) Brev från 28 juli 1420 där Halvard Olovsson säljer till Halvard i Fastiom (=Fåssjö, Ytterhogdal) en gård och ett fiske. Vi möter här namnen på fiskena (*Grundviken* och *Märrviken*) samt ett antal bynamn där fastarna (dvs. förtroendemännen vid ett köp) bodde: med nuvarande stavning *Sillre*, *Ö*, *Näset*, *Borgsjö* och *Parteboda*. (Efter Algot Hellbom, *Medelpads äldre urkunder* (1972), s. 72 f.)

Alla dandha men som thetta breff høra eller se helsar jak haluardh olafson æwerdelica medh warum herra jhesu christo. kænnis jak medh thesso nærwarande wpno brefue mik saalt hawa byskedlykum manne haluard j fastiom sydhra gardhin j sama fastiom lyggiandhe fore sextighi mærker ok ena fyskio fore ij märker som kalla[s] grwnnowik ok mærwik hulka pænninga han hafuer mik til takka bytaladh thy aff eegnar jak mik ok mynom arfwom thet fornempda gooz Ok andwardar thet fornempda haluard ok hans arfwom medh allom tillagum til æwerdelika ægho Ok frelsar jak thet honom nær by ok fiærre for allom swa fore them som nw ærw som fore them hær kwngo æpter koma medh fastom ok fullom skælum These ærw fastanne sigwaster j syldrum gifløg j sildrum Olaff ther samastadz sigurdh j ødhe peder mangnusson skopariid² olaff j næsi joan fardason wytnismennene. botolff j borghasio sigurd j partabodum thil ytermere stadfestilse thesses breffs ok køps bedhis jak dondamanna jncigle fore thetta breff som ærw herra niclis kirkioherra j torp ok botolfs j borgasio datum borgasio Anno dominj Millesimo quadringentesimo xx^o jn profesto sancti olai regis et martiris

-
- 1) I DN 3 uppges grundformen som "Fastie" och avse by liggande i Jämtland. Sannolikt är det emellertid fråga om *Fåssjö*, nära Haverns sydligaste del inom Ytterhogdals sn i Hälsingland.
 - 2) Vid undersökning av originalet har framgått, att det verkligen står *skopariid*. Annars är bokstaven d och det finala s ibland förvillande lika hos denne skrivare. Att det är fråga om ett personnamn (=en av de åtta fastarna) är tämligen säkert, och förmodligen avses dessutom samma person som "skoparns" 1416 (se nr 35). Måhända gäller det ett förvanskat vedernamn, avlett eller sammansatt, bildat till verbet *skopa* med betydelsen 'hoppa, springa' (i sv. o. no. dial. samt i isl.). Jfr fsv **sälla skopare*, "monachus per diuersas cellas discurrens sälla skopore circellio" (Söderwall, Sv. medeltidsspr., suppl.).

Beträffande det i not 2 nämnda öknamnet kan man hysa tvivel.

- 3 Brev från 9 mars 1498, där lagman Olov Eriksson intygar att Jöns Jönsson i Sillre, Borgsjö, uppjudit den köp- och pantjord som han köpt eller tillpantat sig. Texten innehåller den aktuella nämndens ledamöter och deras hembyars namn: Ö, Rogsta, Backen, Ede, Fanbyn (*fornabynom* i dokumentet) och Gubbyn. (Efter Algot Hellbom, *Medelpads äldre urkunder* (1972), s. 141.)

Alle mæn thetta breff se æller høra¹ læsas hils[er] iak olaff Ericsson lagmanz dom haffuande i mædilpada Kærliga medh guth Thet skal allom dandemannom vitherligit wara At jønissøn i sillir haffuer opbudt a trem skip lagx tingom som lagh sigia Alla the køpe iordh oc panthe iordh som han køpt oc pantat haffuer til sikh for pæninga och the jordhar ærw alla lagstandhen Oc tha han bødth thøm senast op a tinigit / tha sato tesse æpterscrepne dandemæn i næmpdenne Jønissøn gudmundh i ødhe jærundh iærundzson sigurdh gulleson thomas i roastada biørn a backa jønissøn andersson magnus gulleson Anundh i edhe olaff Ericsson i Edhe pelle persson i fornabynom botulph i borgasiø / scriffuit fferia vj 4or temporum post circumdederunt In gubbyn Vnder mit incigle hængiandis nidan vidh thetta breff Anno dominj Mcdxcviij

På framsidan (nedtill): Mickel i Sildre (1800-talshand?).

På baksidan: Borgsjö. Sillre (trol. Ekdahls hand 1829).

- 4 Utdrag ur Hjälpkattelängd från Medelpad 1535. Inom parentes har infogats de aktuella byarnas nuvarande namn efter de namnformer som finns i längden. (Efter Algot Hellbom, *Medelpads äldre urkunder* (1972), s. 205–205.)

173:9 HOLM

Jon i bynom (Östbyn) — nyels; wnne i Anmundssgardh (Anund-	gård) — Tordh; nyels i bynom (Västbyn); jon j Synnenssyö (Sunnansjö)
--	--

173:10 SÄTTNA

eryck i byörnme (Bjärme); jon i galattyern (Gårdtjärn) — lasse — karll — pedher; jon i nore (Nora) — peder; jon i löffssetther (Lövsätt); maanss j byn (Byn) — oloff;	oloff i fflatthu (Flata) — pauell — maans; hyndryck j össthenAa (Östanå); oloff j jtterskouffle (Ytterkov- land); Aasstuedh i össterkoffle (Överkov- land)
--	--

173:11 TORP

Maanttaletth aff Torph Skyplagh Peder i hankstadh (Hångsta) — eryck — Syssle [Cecilia?]; Jnghemar i offanön (Gullgård, Övergård) — Kryssmaan — peder — ess- byörn — anders — oloff; anders i hammar (Hammar); Jon i Aas (Åse); Jnghemar i kombesstad (Komsta) — hans — peder — eryck — Karyn; jon i rosstad (Rogsta) — peder — oloff — [kary]n;	Oloff i Aalsstad (Ålsta) — anders; Suen i gessyö (Gissjö) — gulle — jon; Margrette i wesslandh (Vissland); oloff i ffakke (*Facke?); hyndryck i bergh (Berge) — karyn — oloff — oloff; peder i bakke (Backen) — gusseoren [Gussorm]; Maans i Tyrssstadh (Tirsta) — gulle — oloff — gulle; herman i össtad (Önsta) — oloff;
--	---

lasse i ffynsstad (Finsta) —
oloff — jon — lasse;
Wnne j klösster (Klöstre) —
Mattes;
eryck i bodhe (Boda) —
pauell;

peder i gym (Gim) —
nyels — nyels;
eryck j fflattu (Flata) —
karyn — mattes — lasse —
jöns;
jon i gherdhen (Gäle)

173:12 BORGSJÖ

Maanttaletth aff borssyö Sokne
Suen j offanssyö (Ovansjö) —
peder;
peder i Aangy (Ånge) —
rolff — holwardh;
Nyels i pressthebo (Parteboda)
landboo (1 mark);
grels i errenssyller (Ensilre) —
mans;
jöns i nes (Näset) —
jon;
karyn j edh (Ede);
lasse i bynom (Byn) —
jon — Martthen;

oloff i Magghebyn (Magdbyn) —
lasse;
gulle j gubbyn (Gubbyn);
öryan i borressyö (Borgsjöbyn) —
oloff — Suen — eryck — peder
— jon;
nyels i wessthenAa (Västanå) —
Mans — Syelffassth;
oloff i Syllere (Sillre) —
jöns;
eryck i össtby (Östby) —
peder;
peder j ödh (Ö) —
haakan — eryck — pauell

173:13 HAVERÖ

Maanttaletth aff Haffru Sokne
jon i by (By) —
pauell;
pauell i huassenes (Vassnäs) —
essbyörn;
haluardh i kolssyller (Kölsillre) —
karyn — haluardh — raghell —
lasse;

mans i wyken (Viken) —
oloff;
haluardh i Settre (Säter) —
jöns;
jon i waldhen (Vallen) —
karyn;
Syull i öön (Ön) —
myckell — Maans

- 5 Utdrag ur *Skatte Bokenn aff Ångermanne land pro anno 1550*, som räknar upp dem som betalar skatt i socknarna *Sunga* (= Sångå), *Öffwerlänäss* (= Överlänäs), *Skörnäss* (= Styrnäs) och *Bothe* (= Boteå). Materialet har ställts till mitt förfogande genom Riksarkivet, Marieberg/Arninge.

Sunga Socken:		
Sunga	Bier och öl	40 $\frac{1}{2}$
	Spis och skiff	
	Bugell och öl	
	Bier och öl	
Sunga	Erk och öl	28
	Bakeri och öl	
	Andra yxor	
Sunga	Bakeri och öl	24
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	37
	Erk och öl	
	Bugell och öl	
Öffwerlänäss Socken:		
Sunga	Bier och öl	54
	Bier och öl	
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	50
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	45
	Bier och öl	
Sunga	Erk och öl	50
	Erk och öl	
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	53
	Bier och öl	
	Bier och öl	
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	31 $\frac{1}{2}$
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	23
	Bier och öl	
Sunga	Bier och öl	10
	Bier och öl	
		464

De förmåns BOKN.

Lijatt	Erik Olson	29½
	Påwitt yrfson	
	Lars Olson	
	Nicklas Olson	
Mjölby	Pier hakenfson	84
	Hans Carlsson	
	Nicklas yrfson	
	Oluff Zakryfson	
Sonnstads	Mickell Olson	30½
	Jakom Olson	
Böö	Jonas Nilsson	21
	Jonas yrfson	
Lijatt	Nicklas Olson	14½
	Peter yrfson	
	Hendrik yrfson	
Fjellby	Rudolf yrfson	1½
	Oluf yrfson	
Solim	Lars funderfson	57
	Lars hansen	
	Rudolf hansen	
Fälafö	Nicklas hansen	3
	Oluf yrfson	
Sivv	Pier Olson	101
	Påwitt Olson	
	Erik yrfson	
	Lars wärfson	
	Nicklas hansen	
	Mickell yrfson	
	Pier wärfson	
Lars Olson		

Botte Pakt:

Budrum	Pir hokoufon	92
	Miills ofon	43
Galkum	oigby	
Böhoga	Erf ofon	30
	Erf yrfon	
	Mans iarfou	
Bryttalum	Erf yrfon	62
	Quarfell ofon	
	zou ofon	
Baba	Pärwill yrfon	33½
	Pir hokoufon	
	Gilti zoufon	
Johann	Pärwill uilfon	58½
	Hokon maroufon	
	Quind ransalfon	
Brunsta	Erf yrfon	58
	Oluff yrfon	
Ryfta	oigby	20
Bunder	Pir gminifon	56½
	Erf gminifon	
Alum	Gindric ofon	50
Bolberg	zon ofon	6
	Pir ofon	
Rffoor	Laffe mirtouff	60
	Erf yrfon	
	Oluff yrfon	
Bring	oigby	20
Bubbirfta	Gindric ofon	
	Miills yrfon	
	Oluff zou	
	Pir mirtouffon	
	Oluff yrfon	60

Hjortfjella	Oluff person	40
	Hjortfjella	
Gakata	Gand person	5
Hortan	Oluff person	60
	Britte person	
Ligdon sigby		13
Lagnas	Gakou person	81½
	mansk halsandson	
	Per person	
	Gifte Livitt	
Miltre's foru:		
Skidom	Britte person	50
	Pall alson	
	Gakou grundson	
	Per alson	
Angelta	Gakou person	44
	Gunnar person	
	Andra alson	
Lamborg sigby		20
Gakata	Pall bierfson	30
	Lasse yalson	
	Kristoffer Gakou:	
Mougraff i Erik alson		36
Gaga sigby		20
Otrind	Per mansk	27
	Per skoufson	
Waldstrind sigby		22
Brød sigby		12

Uttydning av utdraget ur *Skatte Bokenn aff Ångermanne land pro anno 1550* (föregående sida) efter Johan Nordlander, *Norrländska samlingar*, 1–6 (1892–1905, nytryck 1990), s. 198–199.

Sunga Sokn [**Sånga**; *Svng* 42; *Sunghe* 55].

Pära [jämta följ. = **V. M.** och **Ö. Para**; *Vester pera* 42, *Vester pära* 43] Peer Mickelsonn Spielle Stensonn Ingell Olsson Per Olsson 46½ — *Yster pära* [*Öster pera* 42, 43. Blott ett *Pera* 35] Erik Jopsonn Jakop Hakonson 28 — *Sungall* [**Sångal**; *Svngall* 42, 45, *Svngal* 43; *Sijundaghe* 35 (a osäkert)] Anders Personn 24 — *Sunga* [**Sånga**; *Svng* 42, 43] Niels Personn Per Gumundsonn, Christoffuer, Ingiell Larsson 37.

Öffwerlänäs Sokn [**Öfver Länäs**; *Öffralänesz* 42, *Över länis* 43: *Öfferlenes* 35; *Leenes* 1316, *Lenes* 1314].

Thijbrenne [**Tybränn**; *Tijbran* 45, 43; *Tijbberön* 35; *Tijbrenshus* 54; *Tuebrenne* 46, 47] Niels Swenson Peer Olsson Hans Olsson 54 — *Länäs* [**Länäs**; *Lenis* 42, *Länis* 45, 43; *Lenes* 35] Hindrik Nilsson 50 — *Hergem* [**Hurjom**; *Horgim* 42, *Hergem*, *Horgem* 45, 43; *Hörghijm* 35; *Horjom* 1680] Lasse Ersson Oluff Kättilsonn 45 — *Herlekenn* [*Herleckian* 43, *Herleckian* 45, *Herleken* 35, 47, *Häläkiann* 55; *Herlekij* 1314] Erik Olsson Erik Jonsson Nilss Personn 56 — *Hwolv* [**Holm**; *Holm* 42, 43, 35; *Huolv* 47] Erik Olsson Oluff Månsson Månss Hakonsonn Jonn Nilsson Nilss Olson 53 — *Oppem* [*Vpem* 43; *Vpen* 45, 7 seland; *Äppen* 69] *Staberg* [= 42, 43, 44] Ödesbij 31½ — *Biörkåå* [**Björkå**; *Biörkå* 42, 43, *Bijörcka* 43; *Byrkeaa* 35; *Biærkaa* 1489] Anders Nilson Arffuwid Fasteson 23 — *Rijstätt* [**Rista**; *Rijstad* 42] Erik Olson 16. — Tillkommer: *Alnes*, her Nils 10 sel., 42, mellan Rista och Björkå. — Efter Björkå följer 47 och 55: *Åänn* 4 sel. öde.

Skörnäs Sokn [**Styrnäs**; i dagligt tal *Skörnäs*; *Störnnes* 35, *Störnnes* 43; *Styrnæs* 1316, *Styrnæs* 1314].

Vijatt [**Viätt**; *Wietth* 42; *Wijatth* 35, *Viatt* 45; *Wijatt* 1680] Erik Olsson Påwell Personn Lass Olsson Niels Olsson 29½ — *Mijklebij* [**Myckelby**; *Mickleby* 43, 42, *Myckelb* 35] Peer Hakonson Hans Larson Niels Jonsson Oluff Jakopson Mickell Olson 84 — *Domstätt* [**Dämsta**; *Demsta* 42, 45, *Demsstads* 35] Hakon Erson 36½ — *Sieöö* [**Sjö**; *Siö* 42, 45, *Sijö* 35] Jonn Nilsson 21 — *Tiernn* [*Kiärne* 45; *Tiärne* 14 sel. under Dämsta 43] Jonn Personn Niels Olsson Pelle Personn Hindrik Personn Anders Pålsson 14½ — *Fellebölett* [**Fällböle**; *Fijlleböle* 1680] Ödesbij 1½ (ett äng under Myckelby 1680) — *Solem* [**Solum**; *Solim* 45, 42, *Solöm* 35] Lasse Siwrdsonn Lasse Hansson Anders Hermanson Niels Hanson 57 — *Falasiö* [**Fålasjö**; *Folasiö* 69] Ödesbij 3 — *Divpe* [**Djuped**; *Divpe* 45, 42, *Dyppe* 35; (de) *Diupo* 1314] Per Olsson Påwell Olsson Erik Jopsonn Lasse Mårtensson Niels Hinderson Mickell Ersson Per Michelsson Lasse Olsson 101 — *Skörnäss* [**Styrnäsgården**; *Stornes* 16 sel., utj. *Störnnes* 2 sel., 43] Niels Andersson Erik Jonsson 18 — *Ocknäss* [**Ut-** eller **Oppnäs**; *Otnes* 45, 43, 42, *Ottenes* 35; *Utnäs* 69; *Oppnäs* 1663] Erik Gullerson Oluff Olsson Jonn Hanson Niels Olsson Lasse Nilsson Chriffstor Person Lasse Jopsonn 78½ — *Frök* [**Frök**; *Ffröck* 42, 35, 45] Peer Jonsson Månss Personn Niels Personn 38 — *Loo* [**Lo**; *Loo* 42, 35] Erik Nilsson Jonn Olsson Hindrik Nilsson Anders Personn Erik Olsson Oluff Nilsson Abram Nilsson 59½ — *Nybölet* [**Nyböle** i Bjärträ; *Nyböll* 42, *Nyböle* 35, 45] Oluff Olsson Hustru Krestin Oluff Larsson Erik Nilsson 9½ — *Berga* [**Berg** i Bjärträ] Lass Nielsson 10½. Summa 562 sel. Tillkommer: *Loholman* 2 sel. 69; jfr byn Lo. — *Utnäs holman* 2 sel. 69; jfr byn Utnäs! — *Aspenäs* 3½ sel. 69.

Bothe Sokn [**Boteå**; *Botte* 42, 43, *Botta* 43; *Botte Schijplagh* 35; *Botum* 1319, *Bubdu* 1314].

Vndrem [**Undrom**; *Vndrvn* 42, 43, 35] Per Håkonsonn Nielss Olsson 92 — *Hallenn* [motsvarar 47: utj. i *Hellan* och *Storåkren* 33 sel., utj. *Alnes* 10 sel.] Ödesbij 43 (1663: *Wästerhällan* prästastumbnar 16 sel., *Storåckern* dito 17 sel.) — *Gölwga* [**Golfva**; *Gvlegan* 43, 42; *Gölöghē* 35, *Gålugan* 45, *Göluga* 45, 46, *Gödluga* 55] Erik Olsson Erik Personn Måns Larsson 36 — *Grijttelem* [**Grillom**; *Gryttliem* 42, *Grijttlem* 45, *Grijttlom* 43; *Grijttelem* 35] Erik Personn Swerkell Olsson Jonn Olsson 62 — *Valla* [**Valla**; *Valle* 42, 43; *Waldh* 35; *Valen* 45] Påwell Personn Per Hakonsson Gulle Jonsson 33½ — *Föliann* [**Följa**; *Ffölian* 42, *Ffolian* 45, 43; *Ffijlijan* 35] Påwell Nilsson Hakon Martenson 58½ — *Sijnersta* [**Sunnersta**; *Sunersta* 45; *Sijdersta* 42, *Sendersta* 43; *Sijndhersstadh* 35] Siwrd Rawalsonn Erik Tolsonn Oluff Presonn 58 — *Rijsta* [**Rista**; *Vester rista* 10 sel. och *rista* 10 sel. 43] Ödesbij 20 — *Stendör* [**Stöndar**; *Stendör* 45, 42, 43; *Sttrynner* 35; *Stöndar* 1663] Peer Gumundsonn Erik Gumundsonn 56½ — *Alem* [**Arlom**; *Alim* 42, 43; *Alem* 35; *Ährlom* 1663] Hindric Olsson 50 — *Solberg* [**Solberg**; *Solbergh* 43; *Solebergh* 35] Jon Olsson 6 — *Åffoor* [**Offer**; *Offor* 43; *Åffor* 45, 42; *Offar* 35; *Ofvar* 1663] Per Olsson Lasse Mårtenss, Erik Personn Oluff Ersson 60 — *Bring* [**Bringen**] Öddebij 20 (1663 *Bringen* ett äng under föreg.) — *Sibbersta* [**Söbbersta**; *Söbersta* 42, *Sibbersta* 43; *Sijbbersstadz* 35] Hindric Östenson Nielss Personn, Oluff Jonn, Per Mickelsonn Oluff Jonsson 66 — *Thiwffuesta* [*Tivfsta* 43 fördt till *Torsta*; *Tiusta* 45; *Tiufwestad* 1663, äng under *Törsta*] Oluff Personn Hustru Alin Hans Påwelsonn 40 — *Häkasta* [*Hakesta* 43, *Hackesta* 45, *Hakesta* 43, *Håkestad* 47; *Hackestadh* ett äng under *Söbbersta* 1663] 5 — *Thröstan* [**Törsta**; *Torsta* 42, 43; *Torsstadz* 35] Oluff Hakonsson Gulle Östenson 66 — *Lägdöm* [*Legden* 43, 45; utj. i *Trästad leghdom* 47, ett annat år *Öster törstan*] Ödesbij 13 (*Lägdöm* ett äng under *Kalknäs* 1663) — *Kalznäs* [**Kalknäs**; *Kalsnes* 45, 43, 42, *Kalssnes* 35; *Kalcknääs* 1663; *Kalfnessby* 1314] Hakon Person Måns Halwardsonn Per Ersson Hustru Lucitt Östen Hemingsonn 81½ — Tillkommer: efter *Bringen* *Ådenn* 10 sel. öde; *Ånn* 69; *Åhnn* ett kvarnläge i *Offer* 1662.

Multrås sokn [**Multrå**; *Mvltråd* 42, 43; *Multtradh* 35].

Skedom [**Skedom**; *Skediom* 42, 43, *Skiädiom* 45, 43, *Schedhem* 35] Gulle Personn Pål Olsson Håkan Gumundsonn Per Olsson 50 — *Ängelsta* [**Ingersta**; *Engelsta* 45, 42, 43, *Ingelsta* 43, *Enghesstadz* 35] Hakon Personn Sanner Personn Anders Nilsson 44 — *Hanaberg* Ödesby 20 (i åker och äng, under *Ingersta* 59) — *Hakasta* [**Hakesta**; *Hackesta* 45, 42, 43, *Hakesstadz* 35] Pål Björsonn Lasse Palsonn Kristoffer Hakon: 36 — *Monegraff* [**Mångraf**; *Mvngra* 45, 43, 42, *Monegraff* 47; *Målnegraf* 1663] Erik Olsson 36 — *Haga* [= 43, 45] Ödesbij 20 (i åker och äng, under *Hakesta*; 1680 *Haga* utj. under *Strinne*) — *Strinde* [**V. Strinne**; *Strijnde* 42, *Sttrijndhe* 35] Anders Olsson [förd till *Ffremmerstrinde* 42] Peer Månsonn Per Stenson 27 — *Nederstrinde* [**Ö. Strinne**] Ödesby 22 — *Brödem* [*Brödhem* 47, *Brudhem* 59] Ödesby 12 (i äng, under *Ö.*

- 6 Saköresbok (ett slags dombok) från vintertinget 1547 i Medelpad. Saköresboken innehåller som synes namnen på dem som satt i nämnden och de byar de bodde i, liksom namnen av dem som dömts vid tinget och de byar där de bodde. (På nästa sida har handskriften uttytts.) (Efter Algot Hellbom, *Saköresbok för Medelpad 1541-1609* (1976), s. 22 f.)

Öf Medelpads vintertinget
 år 1547
 öf Väpö tingelagg
 12 män

Jan i Bruf Olof Egnar i Anstia Niels vult i Mellby Lars Olsson i Stubbegård Bengt i Lindby Svob Olsson i Frange	Olof i Sjö i Sjö Anders Olsson i Lindby Hans Niels i Bergby Olsson i Västby Jan Larsson i Björby Jan Olsson i Sjöby
--	--

Olsson i Sjö och Anders i Lindby
 sakförl 40 ut för 14 skogstäl samant
 vpbrit 8 ut

Svob i Lindby sakförl 15 ut för lönskatij
 vpbrit 1 ut

Olof Olsson i Sjöby sakförl för god
 vpbrit 7 ut

Hans Carlsson i Sjöby sakförl 6 ut
 för han slog heman i Lindby i blåat
 vpbrit 1 ut

Bengt i Lindby sak 12 ut för sin blödgint
 vpbrit 4½ ut

Aff Melpadth — Wintertinget Anno 1547

aff Hässiö Tingelagh

12 Män

Jon [Olsson] i Sande [Sanna i Lj]
Oloff Thomasson i Staffra [Stavre i Lj]
Niels Vnesson i Melby [Mellby i Ty]
Lasse Olsson i Stebbegål [Stäbbgård i Hä]
Ingemar i Riidh [Ri i Ti]
Grels Persson i Kränge [Sörkränge i Hä]
Suen Kelsson i Fuske [i Lj]
Anders Olsson i Riidh [Ri i Ti]
Hans Nielsson i Bergha [Berge i Ty]
Per Ersson i Westanssiö [Västansjö i Hä]
Jon Larsson i Bynom [Risgrändsbyn i Ti]
Jon Simansson i Laghforss [Lagfors i Lj]

- [1] Per Jönsson i Ala och Anders i Riidh [Ri i Ti] sakfeltt 40 *m̄* for the sloghes til sammans. Vpburit 8 *m̄*.
- [2] Gulle i Riidh [Ri] sakfeltt 3 *m̄* for lönskaley. Vpburit 1 *m̄*.
- [3] Oloff Persson i Frötuna [i Lj] sakfeltt for hoor. Vpburit 7^{1/2} *m̄*.
- [4] Hans Jacobsson i Bergh [Sörberge i Ti] sakfeltt 6 *m̄* for han slogh Herman i Riidh [Ri] ii [2] blånat. Vpburit 1 *m̄*.
- [5] Herman i Riidh [Ri] sak 12 *m̄* for tu blodhuite. Vpburit 4^{1/2} *m̄*.

Förklaring

Förkortningarna ovan är: Lj = Ljustorp, Ty = Tynderö, Hä = Hässjö och Ti = Timrå.
Det m-liknande tecknet står för *mark(er)*, benämningen på ett svenskt mynt svarande till 8 öre.

- 7 Tingsprotokoll från extratinget 1681 där åberopas de råmärken mellan Medelpad och Hälsingland som sex förtroendemän efter sina förfäder åberopat den 8 maj 1577. (Efter Algot Hellbom, *Tingsprotokoll för Njurunda 2. Ur Medelpads domböcker 1673–1699* (1983) s. 124. Observera uppsättningen av bomärken.

619r

Bekiännes wij effterskrefne Sex Män af Tuna Sochn i Medelpadh, Michell Erson i Karlunga [= Karläng, underlagman], Olof Jäpson i Böhle Per Jonson i Harff, Per Erson i Fiohlstadh, Erlan Erson ibidem, Oloff Person i Söderfors, att wij hafwa hördt man effter man af våre Föräldrar, att desse effterskrefne två gamle Män af Vår Sochn Jöns Christmanson i Tunbyn och Nilss Erson af Söderforss, wore på Synen emillan Medelpad och Helsingelandh, och tå blef Åhrskogen Sönder snörter emillan them och Råerne wedh Nampn Nämndhe begynnandes wijdh hafwet i Oxesanden, sedan till Öhrebäcken som ligger Nordan för ägorne uthj hwilken bäck Twenne Snörningar stältes, sedan till Twäringz Kullen, sedan till Malungz fluggen, sedan till Ännesberget, ther ifrån i Torpeåhsen sedan till Kors Råå wijdh Nagge Siöändan sedan till Fandell Siöoset, ther ifrån till Hunde fallet in emoth Hafra Sochn, att wij aldrigh annat hördt hafwa kunna wij oweldhe Swäria till ytter mehra visso satte wij och våre Bomärkien här under skrifwit den 8 Maij 1577.

2. ÄLDRE KARTOR – EXEMPEL

1. Karta från 1600-talet över Lögdeå, Nordmaling. Kartan återfinns i *Lögdeå. Älv, by och hamn med samma namn*, 1995, s. 37–39, men återges här i färg efter originalet. Uttydningen följer på nästa sida, och har hämtats från den nämnda boken.

Läsningen nedan av den föregående kartbeskrivningen efter *Lögdeå. Älv, by och hamn med samma namn*, 1995, s. 37–39.

Lögdeå

Lögdeå äro 6 gårdar. Skatter alla tillhopa tillijka medh the uthiorder som äro härbelagne och Lyda till andra byar = alles.

A. Uthsåde till denne byn, Brukat och Obrukat åker i Norregerdet	6 T:r
B. Uthsåde, Brukat och Obrukat åker i Lillegerdet	3 31/32 T:r
C. Uthsåde i Störegerdet, Brukat och Obrukat åker	19 T:r
D. Obrukat åker i Sörwreten	2 3/8 T:r
Summa Uthsåde till Heela byn	
Brukat åker	21 7/32 T:r
Obrukat åker	10 1/8 T:r

Engien N:B: Ifrån denne byn 1/2 milj haffwer fordom warit en stor wet be:ter Skallsvedien, Be:te wet ähr medh stor küäl-skogh offwergångit så att inet tecken synes numera till något åkerlandh, kan näpügen Häller komma till något bruk igen; för merbe:te wet haffwer warit skattat 6 söl:

Nickgiärdan Haffwer och warit en wet till denna byn Hwilkken störste delen ähr härtskarin aff älfwen och thett offriga som kvar ähr ligger för jäfott, kan aldrig Häller komma till bruk igen.

Til denna byn ähr en uthiordh i Aspegierdet Hwilkken ähr inräcknat uti äffwanbe:te Byuskatten, finnes affrijtat Jol: (188) Noterat med L. 1.

Obrukat åker dersammastades 1 1/4 T:r

Lyder till Num: 1

Till denna byn ähr mäcka skönt fjskewatn, både till strömning såsom till åtskilligh slags fiel fjsk symerligh till Sjeck, Lakar och Gjäddor. Här haffwer och tillförne warit godt Laxfjske, men sådan Älfwen bleff mycket upgrundat weedh Haffsion, ähr thet förändrat och nu ährligen afftager, Trångh och Tor uthmark och Mulebet ähr til denna byn, Timmerskogh och annan Tarffweskogh til nödtorften. Quarneställe haffwer denna byn uti Aspe ään.

*Engier N:B: Denna byn bekommer Höö och Lägder til —
E. Hårdwalshöö aff alle åkerlindor —
Utengier till denne byn —*

*Tors wijken och skalmtrådingen småt starr Höö —
Småt starrhöö aff Tämnan och Langholmen —
Höö aff Holman och Längstrannen —
Uthaff desse Enger ähr köpt 1/7 till Aspe byn för be:te deel Merbe:te 9 söl: ähr inräcknat uti effterföljande gårdars byskatt.*

*Num: j 1. Haffwer i byamål —
Uthsåde i all brukat och obrukat åker —
Bekommer Höö, Enger, Lägder och åkerlindor till —
Denne gården haffwer en uthiordh i Aspegierdet = uthsåde dersammastad:z 1 1/4 T:r*

*Num: j 2. Haffwer i byamål 20 1/2 s.
Uthsåde i brukat och obrukat åker —
Bekommer Höö alles till —
Denne gården haffwer en Engzlott i Rönholm, derfor skattas 1 1/2 s*

*Num: j 3. Haffwer i byamål 18 1/2 s.
Uthsåde i all brukat och obrukat åker —
Höö aff Enger, Lägder och Reener —
Denne gården haffwer en Engzlott i Rönholm, skattas 1/2 s.*

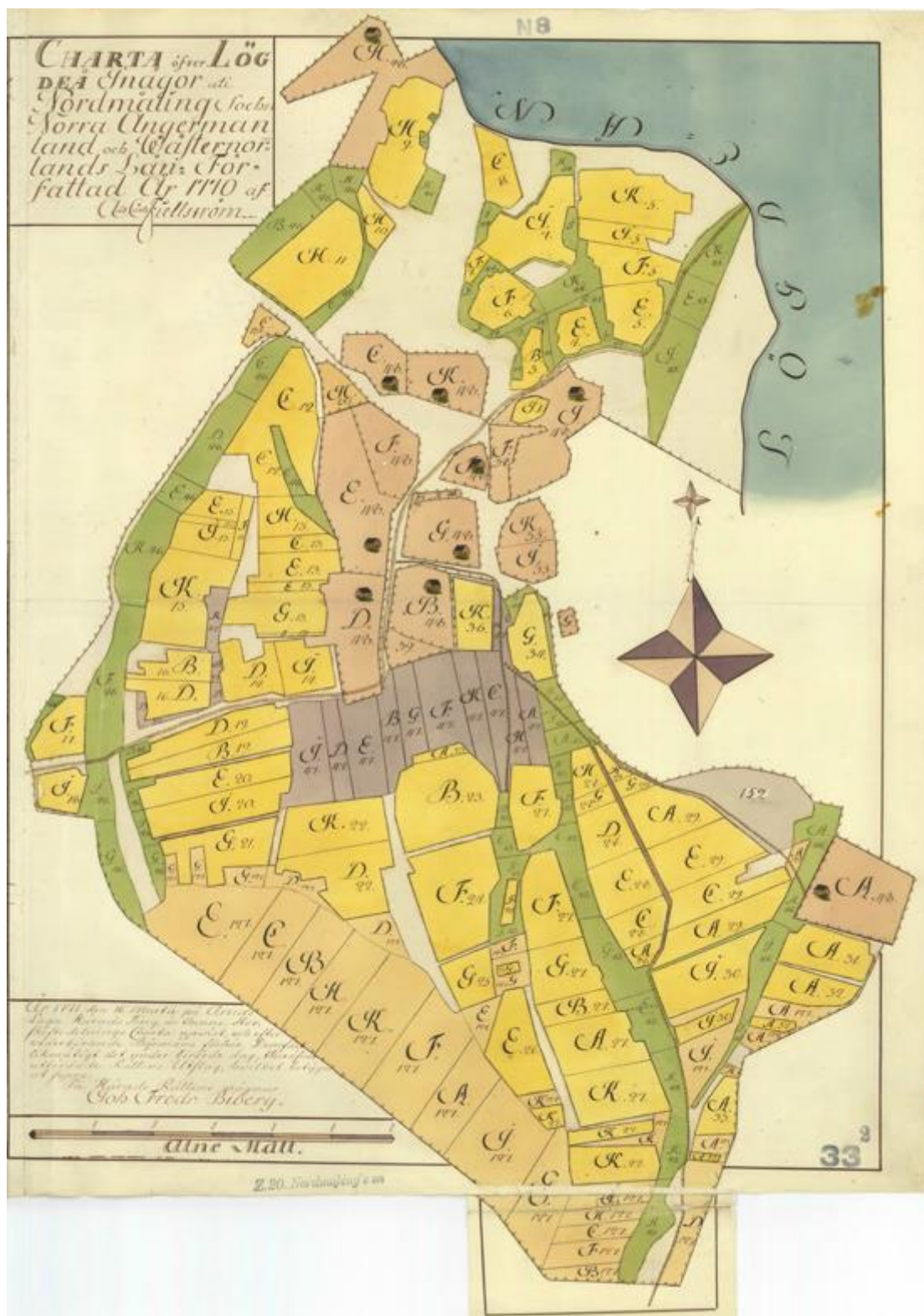
*Num: j 4. Haffwer i byamål 7 söl.
Uthsåde i brukat och obrukat åker —
Bekommer Höö alles till —
Til denne gården en Engzlott i Rönholm skattas sälan 1/2 söl.*

*Num: j 5. Haffwer i byamål 4 söl: Uthsåde
Bekommer Höö*

Num: j 6. Haffwer i byamål 11 söl: Uthsåde

Num: j 2 i Äffwa skattar i denna byn 9 söl: Hwilkett en siuendedeel ähr i öppen åker och dett offriga i Lägder, Uthsåde Bekommer Höö —

2. Karta från 1770 över Lögdeå, Nordmaling, vilken uppför ett stort antal ägonamn. Numren återfinns i beskrivningen som hör till kartan och som följer på nästa sida (själva texten i beskrivningen är tyvärr lite blek).

De ägonamn som finns i beskrivningen (kartbeskrivningen i original finns på föregående sida). Läsningen efter *Lögdeå. Älv, by och hamn med samma namn*, 1995, s. 45.

Åker

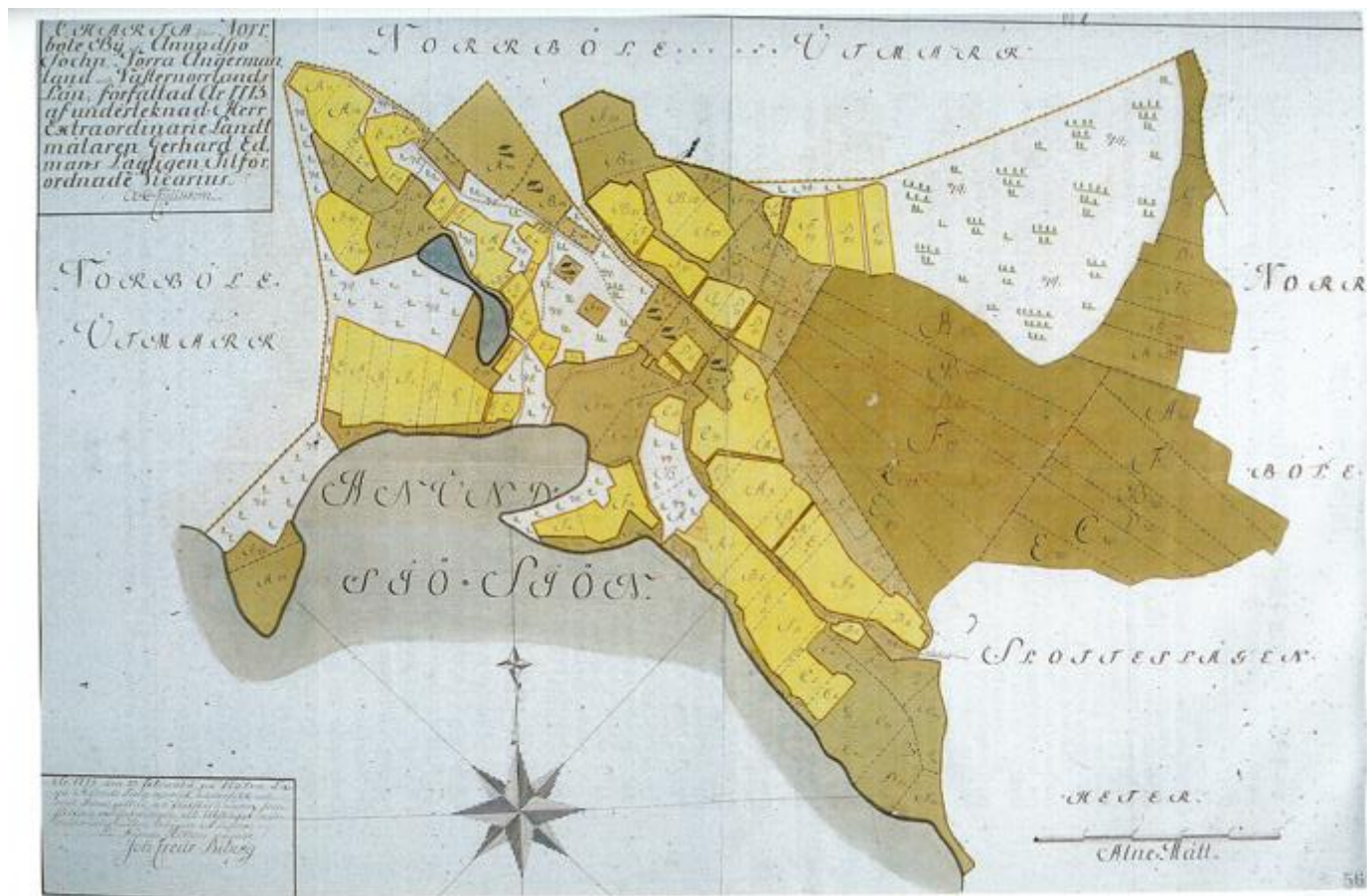
1 Gålmålgården	19 Lillgården
2 Stallgården	20 Storgården
3 Svinggården	21 Bogdalsstycket
4 Färjestadsåkern	22 Prästgården
5 Nylandet	23 Sandtegarne
6 Pålkällan	24 Grottegarne
7 Knäsen	25 Sextonmarksstycket
8 Roflandet	26 Östra Mellanåkern
9 Norrgården	27 Mellanåkern
10 Lilla Norrgården	28 Främre Norråkern
11 Fluxngården	29 Ofra Norråkern
12 Brännan	30 Norråkerslägdorne

13 Smedjelägdorne	31 Håkangerdan
14 Härrbergsgården	32 dito
15 Nygården	33 Röstestycket
16 Stolplägdorne	34 Isgrindtegarne
17 Brogården	36 Råggården
18 Kettilsgården	

Åkerslotten

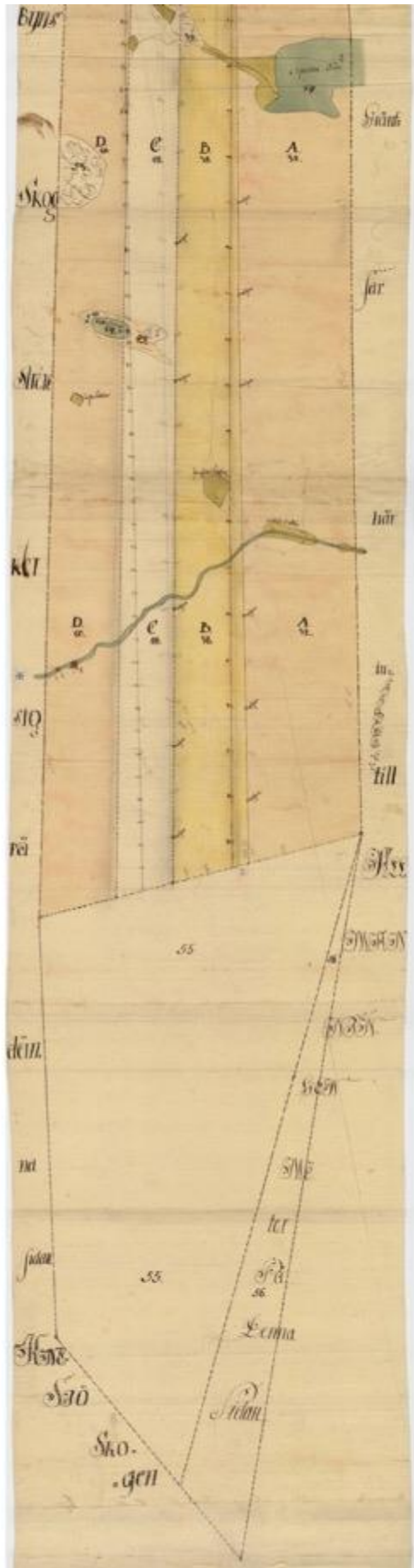
35 Skällgården	43 Åkerån
37 Gårdmålgården	45 Nylandslotten
40 Badstufvutegarne	46 Fluxnkärrslotten
41 Lillgården	47 Skarplägdorne
42 Kålsänggården	48 Gårdmällanden

3. Storskifteskartan 1773 över Norrböle, Anundsjö socken. Kartan återgiven efter Bengt Sjöberg, *Rötter i Anundsjö – en bygd nolaskogs* (1999).

4. Karta 1759 över några byskogar i Sollefteå socken. Kartan återgiven efter E. Per Söderlind, *Sollefteå bruk och Bollsta masugn. Historisk skildring från brukspatronerna Johan Clasons och Jacob Polacks tid* (1981), s. 34 f. Kartbeskrivningen som följer på kartan innehåller mängder med ortnamn, vilka uttyds direkt efter beskrivningen nedan. (Kartan är avlång och återges i sin helhet på denna och följande sida med viss nödvändig överlappning.)

Chartæ Beskrifning och Delnings Instrument
 af Öfver Skog och Utmark
 emellan Jordägarna uti
 Öfver GÅRD, Öfver HÅGESTA och ÖNSTA
 uti
 Sollefteå Sothen och Södra ANSERMANÅNS.

	Skatte	Summa
Lit. A. Brucks hemmanen skatta enligt 1696 års fordebok för Öfvergård, Öfver Hagesta och Önsta efter 306 sk ² , och bekom följande uti Intagorna:		
1. Olof Olsson's flott	1	8
2. Bruckets färdskulle flott	3	20
3. Petr. From's Intaga	2	8
4. fängsredian Stålfmeden tillhörig	1	12
5. Ny Åkeren Petr. och Hendric From tillhörig	2	8
6. Stott udden Olof From tillhörig		20
7. De Abram Janssons i Öfvergård	1	4
8. From Torparens ågor	4	8
9. Stott Jredian, som tillhörs Jren Stansson i Öfvergård	1	
10. Kalkhagan De Abram Jansson De	4	
11. Stålfmeden Mellers åker	3	12
12. Kalkfång giärdan bruket tillhörig		20
13. Pats mähnen Friks giärdor	1	
14. Öfvergård's samfätte åga		16
15. Bruck's färdskulle Kalkfångar		4
16. Stålfmeden Mellers flott	1	
17. Ny Åkeren Abram Jansson i Öfvergård tillhörig	1	28
18. De Jon Jonsson på bruket tillhörig	1	4
19. Bruck's färdskulle flott Jredia	1	10
20. Stor Jredian, som bergas af bruket färdskulle	3	4
21. Stålfmede fällen Måns Mattssons Ny Åker		16
22. Swen Hans tackten		4
23. Stålfmede Mårman's flott		8
24. Stålfmede Olof Olsson's Kalkfångs giärda		16
25. Bruck's Torparen Olof Ersson's ågor, hvar upbrukt af bruket köpt från Abram Jansson's hemman	7	2
Transport 11. 12		

	Transport	40. 12		
26.	Åbäckan, som Abram Jansson i Öfvergård äger	28		
27.	Å ^o Oluf Ersson på bruket tillhörig	28		
28.	Å ^o Abram Jansson i Öfvergård tillhörig	28		
29.	Gårdmäden Jan Erssons flottvedia	4. 28		
30.	Hans Erj Torpet	6. 24	54. 20	
31.	Den så kallade Bak eller Klappskogen innehälles	255		
32.	Skogen Jödes omåden tillika med flotterna innehälles Her utom 5 spanjion	1032. 25	1342. 13	
Tit. B. Swen Hansson i Öfvergård skattar för 17 ² / ₃₆ J ² undfar af Bekommer till Jntagorna				
33.	Sarbrovedian bruket tillhörig	2. 20		
34.	Klappflotten Å ^o - Å ^o	1. 20		
35.	Hake flotten Å ^o - Å ^o	3. 12	1. 20	
36.	Bak eller Klappskogen, innehälles	115. 20		
37.	Gnu flotten bruket tillhörig	1		
38.	Södra skogen tillika med flotterna innehälles	636 16 ³ / ₈		
39.	Myrorna innehälles 12 tun 28 kope - som anse till 3 ² / ₂ vande	4. 0 ² / ₂	765	
Tit. C. Abram Jansson i Öfvergård skattar för 12 ³⁵ / ₃₆ J ² undfar af Jntagorna				
40.	Olof Oluf Torpet, bruket tillhörigt	7. 28		
41.	Åtommannen Triske nyåker	12		
42.	Nyåker Abram Jansson full tillhörigt	5. 20		
43.	Å ^o Swen Hansson i Öfvergård Å ^o	1. 20		
44.	Gårdmäden bruket tillhörigt	7. 12		
45.	Abram Janssons egen inrågnad	24		
46.	Å ^o - Å ^o Kallgiärda	1. 8		
47.	Swen Hanssons Å ^o	1	25. 24	
	Transport	25. 24	2107. 18	

48.	Skogen föder om åren, tillika med flotten innesälla	Transport	25. 29	2107. 18 $\frac{1}{2}$
49.	Myrorra å den samma års 46:20, som till $\frac{2}{3}$ delar värde anses		545. 31	577. 8 $\frac{1}{2}$
	från D. Eric Jönsson uti Önska skattar för $16\frac{2}{3}$ delar			
50.	Skogen med flottes lägenheterna innesälla		733. 5	
51.	Myrorra å den samma års 25:20, som till $\frac{2}{3}$ delar värde anses		8. 16 $\frac{1}{2}$	741. 21 $\frac{1}{2}$
		Summa		3426. 16 $\frac{1}{2}$
52.	År den tracten, som enligt 1704 års afhandling en samt tillhörer bruket och innesäller	9		
53.	år ett å Önska skogen belågit berg, som ej i delningen intas	22. 16.		
54.	Sjöar och Fjornar, som äro till samfällt nyttigande innesälla	53. 4.	81. 20.	
55.	Skogen som till vidare värde enligt Proto-		1018. 24	
	collet ödelämnad, innesäller		1278. 2	
56.	Isen å Herr Ingenieur von Mellns Öfversta tecknade Allmånningen innesäller	224. 16.	1357. 28.	
	Sollifte å d. 26. september 1771			
	Eric Calwagem.			

På denna och följande sida finns en återgivning av beskrivningen till kartan över några byskogar i Sollefteå socken 1759 (originalet återfinns strax här ovan). Läsningen av beskrivningen återfinns i E. Per Söderlind, *Sollefteå bruk och Bollsta masugn. Historisk skildring från brukspatronerna Johan Clasons och Jacob Polacks tid* (1981), s. 34 f.

	Tunn-land	Kapp-land
13. Båtsman Frisks gårda	1	—
14. Övergårds samfälliga äga	—	16
15. Bruksfolkets kälsångar	—	4
16. Stålsmeden Mählers slätt	1	—
17. Nyäkern, Abram Jansson i Övergård tillhörig	1	28
18. Nyäkern, Jon Jonsson på bruket tillhörig	1	4
19. Bruksfolkets slättsvedja	1	10
20. Storsvedjan, som bärgas av bruket	3	4
21. Stålsmedgesällen Måns Mattssons nyåker	—	16
22. Sven Hans-täkten	—	4
23. Staffan Mårmans slätt	—	8
24. Smederna Olof Olssons och Staffan Mårmans kälsångsgårda	—	16
25. Brukstorpens Olof Erssons äga, köpt av bruket från Abram Janssons hemman	7	2
26. Åbacken, som Abram Jansson i Övergård äger	—	28
27. Åbacken, Olof Ersson på bruket tillhörig	—	28
28. Åbacken, Abram Jansson i Övergård tillhörig	—	28
29. Smeden Jan Erssons slättsvedja	4	28
30. Hans Ers-torpet	6	24
31. Bak- eller Kläppskogen	255	—
32. Skogen söder om ån (utom Spannsjön)	1032	25 1/4

Litt B. Sven Hansson i Övergård, skattar för 17 ⁷/₁₆ seland.

Litt C. Abram Jansson i Övergård, skattar för 12 ³³/₃₆ seland.

Litt D. Erik Jansson i Önsta, skattar för 16 ¹/₂ seland.

Kommentarer: Eftersom kartan är otydlig i detaljerna skall följande förtydliganden göras: På nedre delen av intaga nr 52 och väster om ån låg sedan 1738 en stångjärnshammare, ett kolhus, en järnbod och två brukshus för arbetarna. Karaktärshyggningen var väl något yngre. Längre uppåt ån strax nedom en damm uppfördes en stålhammare år 1750. Det förefaller, som om stålsmedjan ursprungligen låg på åns västra strand. Den såg, som Jacob Clason omnämner 1747, tycks ligga i närheten av stålhammaren på intaga nr 52, som bruket hade förvärvat 1704. Före delningen 1771 tillhörde följande intagor bruket:

	Tunn-land	Kapp-land
Barbrossvedjan (nr 33)	2	20
Kläppslätten (nr 34)	1	20
Hakeslätten (nr 35)	3	12
Gnuslätten (nr 37)	1	39
Olof Ols-torpet (nr 40)	7	24
Gårdmälen (nr 44)	7	12

De fyra första intagorna tilldelades vid delningen Sven Hansson i Övergård (litt B) och de båda senare Abram Jansson i samma by (litt C). Gårdmälen var av bruket upplåten till inspektör Nils Sedin »för enskilt nyttjandes (Sollefteå häradsstings protokoll 25/9 1765). Stålsmeden Carl Fredrik Mähler hade »upptagit slätt i Gnusvedjan till 5 lass» liksom även i Östra Långsvedjan och Lilla Långsvedjan (Sollefteå bruks räkenskapsbok 1781).

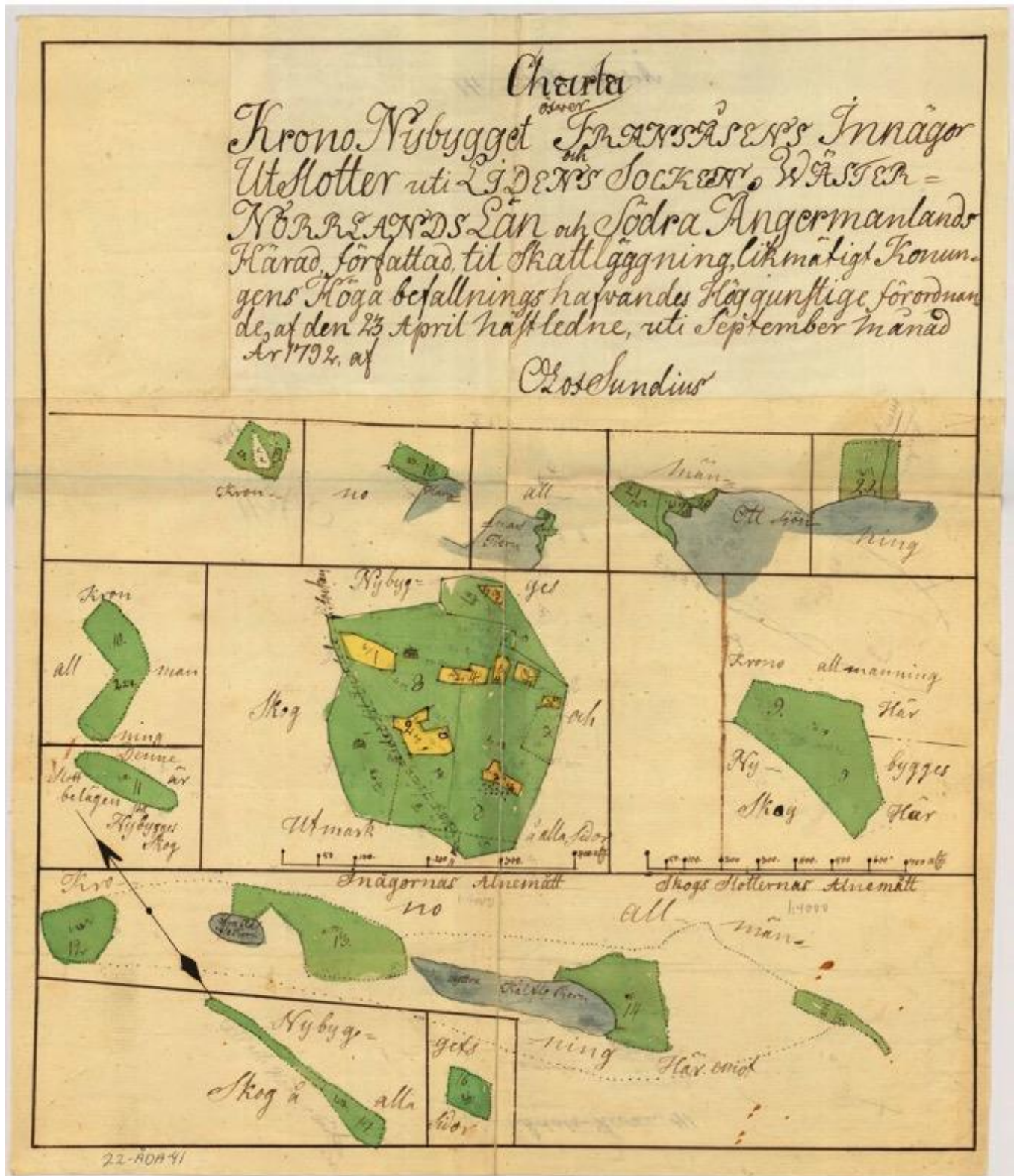
Följande bostäder finns inlagda på kartan:

	Gårdar	Torpstugor
Övergårds by	3	—
Olof Ols-torpet (nr 40)	—	1
Gårdmälen (nr 44)	—	1
From-torparnas ägor (nr 8)	—	3
Båtsman Frisks gårda (nr 13)	—	1
Olof Erssons äga (nr 25)	—	1
Önsta by	1	—
Hågesta by	2	1
Hågesta utby	—	1

Litt A. Brukshemmanen Övergård, Över-Hågesta och Önsta skattade enligt 1696 års jordebok efter 30 ¹/₁₆ seland och bekom följande i intagorna:

	Tunn-land	Kapp-land
1. Olof Olssons slätt	1	8
2. Brukets slätt	3	20
3. Pär Froms intaga	2	8
4. Långsvedjan, stålsmeden tillhörig	1	12
5. Nyäkern, Pär och Hindrik From tillhörig	2	8
6. Slättudden, Olof From tillhörig	—	20
7. Slättudden, Abram Jansson i Övergård tillhörig	1	4
8. From-torparnas ägor	4	8
9. Slättsvedjan, tillhör Sven Hansson i Övergård	1	—
10. Kålhagen, tillhör Abram Jansson	—	4
11. Stålsmeden Mählers åker	3	12
12. Kälsångsgården, bruket tillhörig	—	20

5. Karta 1792 över krononybygget Fransåsen, Ådalslidens socken. En av kartorna finns i Ann Renström, *Skogsbyar. Om byar och bybor i Ådalens skogar* (2006), s. 113.

Kronobygget Fransåsen 1792

"Fransås nybygge är anlagt uti mycken stenbundig jordmån uppå Fransås Högden vid sockne vägen emellan Liden och Junsele socknar. [...] Mulbetet är magert i anseende till bergaktig jordmån och römossa-myror, samt är inspärat ut av Näsåkers och Hålafors byemåns fåbodar."

Kartan redovisar de viktiga slätterängarna på myrar och vid vatten-drage runt om nybygget på kronoallmänningen.

- Två stugor finns med på kartan liksom de guldfärgade åkerlanden;
- Grinntegen
- Badstuvategen
- Bergtegen
- Fåhustegen
- Fyrkanttegen
- Osterfågärdet
- Norra gälan
- (Lmt sikt ÅL 41)

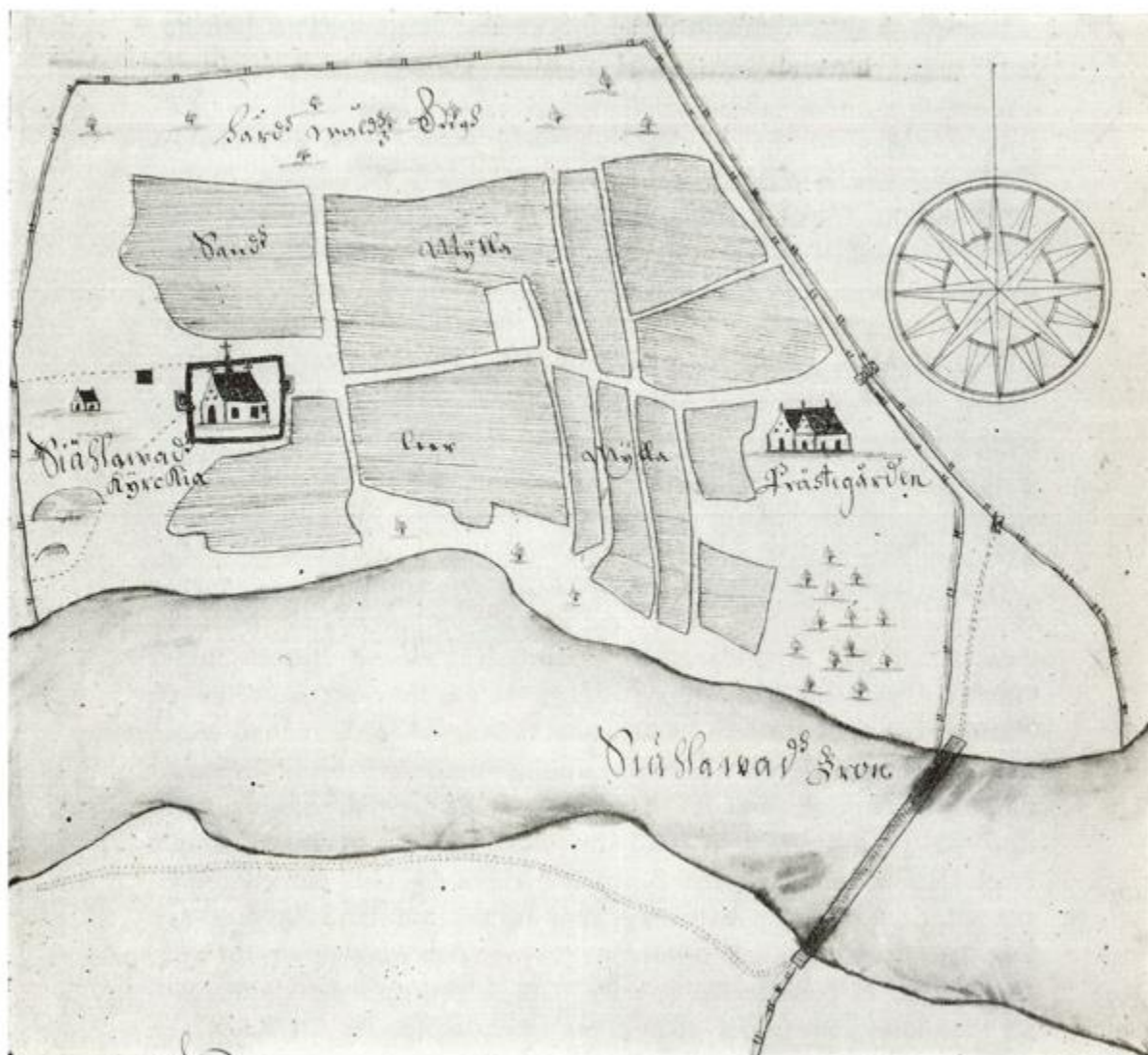
Åkerland		Ar	Sk	St	Ö	Ö	Ö
1	Grinntegen, sandmylla med Klappersten & alundig jordmån till och med Kungsvik till Liden	5					
2	Badstuvategen, lilla sandmylla med alundig jordmån till och med Kungsvik till Liden	5					
3	Bergtegen, sandmylla med Klappersten & alundig jordmån till och med Liden	5					
4	Fåhustegen, sandmylla med Klappersten & alundig jordmån till och med Liden	5					
5	Fyrkanttegen, sandmylla med Klappersten & alundig jordmån till och med Liden	5					
6	Osterfågärdet, Dito	5					
7	Norra gälan, Dito	5					
Summa		35					
Äng							
8	Åkerlöften som består af mycket höj och bergaktig jordmån, gifver uti Rängaktiga sommar och Blåfoder, samt något Skov						
Skogsstatter af Ringa Verde							
9	Kungsvik, höjlig jordmån	6					
10	Liden, höjlig jordmån	5					
11	Grinntegen, höjlig jordmån	5					
12	Bergtegen, höjlig jordmån	5					
13	Fåhustegen, höjlig jordmån	5					
14	Fyrkanttegen, höjlig jordmån	5					
15	Osterfågärdet, höjlig jordmån	5					
16	Norra gälan, höjlig jordmån	5					
17	Åkerlöften, höjlig jordmån	5					
18	Grinntegen, höjlig jordmån	5					
19	Bergtegen, höjlig jordmån	5					
20	Fåhustegen, höjlig jordmån	5					
21	Fyrkanttegen, höjlig jordmån	5					
22	Osterfågärdet, höjlig jordmån	5					
23	Norra gälan, höjlig jordmån	5					
Summa		55					

Mulbetet är magert i anseende till Bergaktig jordmån och Römossa Myror, samt är inspärat utaf Näsåkers, och Hålafors Byemåns fåbodar, men kan dock vara tillräcklig för den Boskap, som öfver vintern kan hållas.

Större idkas af Nybyggaren uti Östsjön & till ifrån Nybygget, men ej till fullt hus behof. Flumlegård finnes ej vara anlagt utaf Nybyggaren. Utli medelmätliga är underhålles små till hjelp utaf Lof och Skaf En Flåst Öfver Ören. Ett ångt höt sex a sju Lår och fyra Get Cre. Utli. Utli åggrens behöriga häst och Bängning föras administratione tre arbets före Personer, förutan ett walljon. flera lägenheter var inke här till sinnandes. Fransåsen den 5te September år 1792.

P^o Embetes Wagnar
 Olof Sundelius
 Olof Nilsson i från Norr Mofte
 Erik Eriksen i från Näsåker

6. Äldsta kartan över Själevads bro (*Sjählawads Bron*), Jacob Christofersson Stenklyft, troligen från 1646. Kartan återgiven efter Nils Friberg, *Vägarna i Västernorrlands län*, 1 (1951) s. 122.

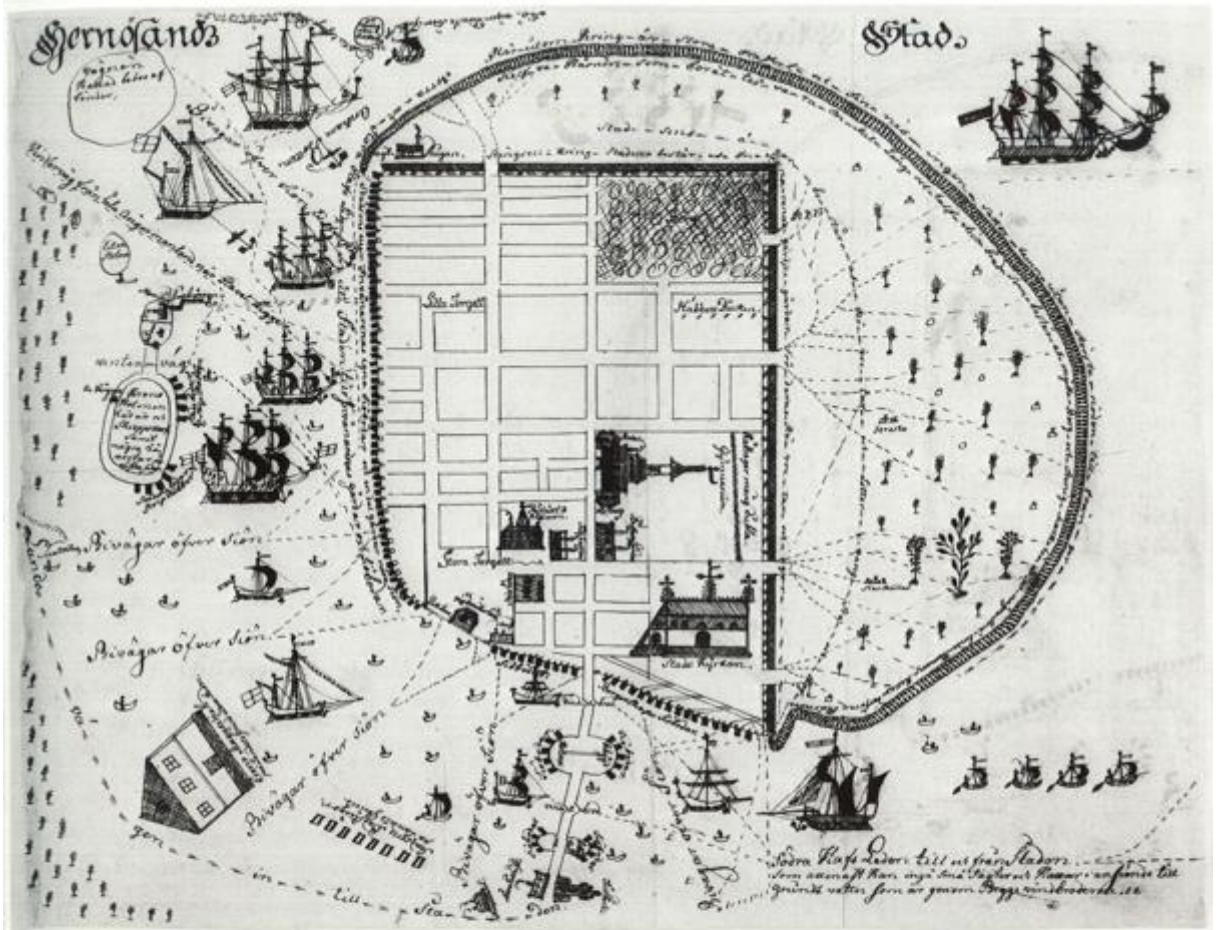

7. På de gamla kartorna finns många naturnamn upptagna. Det här är Christofer Stenklyfts karta över Ångermanland 1676, med landskapsgränsen dragen ut i havet. Kartan återgiven efter Gudrun Norstedt & Staffan Norstedt, *Landskapsgränsen mellan Ångermanland, Västerbotten och Åsele lappmark* (2007), s. 103.

Till höger visas en betydligt mer detaljrik bild, Christofer Stenklyfts karta över Ångermanland från 1676. Här har landskapsgränsen ritats ända ut i havet. Uppenbarligen gjorde Ångermanland anspråk på Perskär, Revun (Rävsjär), Kalmarn, Stuguskär, Storstengrundet (Stengrundet), Blågrundet, Långskär (Långgrundet), Trutklubben (Truthäll-

klubben), Ljugarn, Truthällan, Tornskäret (Tannskär), Qvitskäret (Kvisslan), Grelshällan (Mehällan?), ytterligare ett Storstengrundet (Husskärsstengrundet), Husskärshälla (Lill-Husskär?), Huppa (Slipen?), Kalken, Husskär, Hälla (Hättan) samt Snöan eller Degerskäret med Järnhällan. Endast Hättan lämnas åt västerbottningarna.¹⁷⁸

8. Karta över Härnösand ca 1750, som ingår i *General-Tullarrende Societetens Svenska Tullatlas 1730–50* (vid Kungliga Biblioteket). Kartan återgiven efter Harald Wik, *Härnösands historia* 3 (1981) s. 29, och visar att man inte alltid kan lita på de äldre kartornas framställning; se närmare citatet från konsthistorikern Rolf Näslund nedan.

Karta över Härnösand ca 1750 ("Tullkartan"). Ingår i "General-Tullarrende Societetens Svenska Tullatlas 1730–50" (KB)

"Kartan är till sina detaljer fantasifullt bearbetad, i synnerhet vad gäller de enskilda byggnadernas utsmyckning. Bortsett från dessa överdrifter, ger den emellertid en bild av byggnaderna och deras lägen, som i allt väsentligt överensstämmer med övriga kända fakta. Om kartan i detta avseende kan tillmätas ett relativt högt källvärde, blir intrycket det rakt motsatta när det gäller den topografiska framställningen." (Citat ur "Studier i Härnösands bebyggelsehistoria 1585–1800-talets mitt. Del 1" av Rolf Näslund, 1980.)

På kartans nedre del finns "Södra tullhuset" med sin "Tull

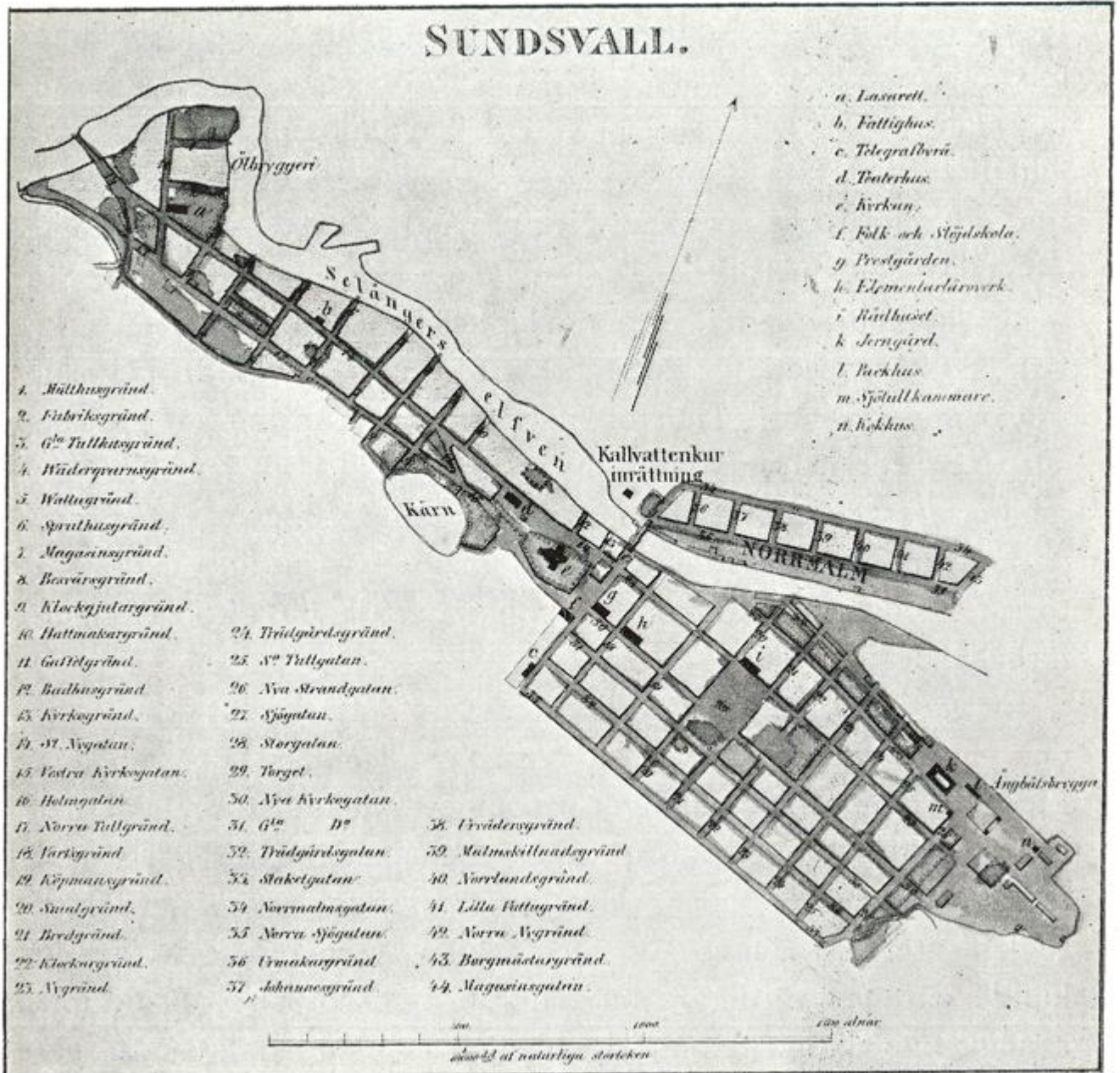
Port" markerad och på "Kronholmen" (Kronholmen) t.v. finns "Nortull" och "Tullbryggan". På Kronholmens östra strand ligger "Stadens bodar".

Närmast vattnet vid "Stora Torget" finns utmärkt "Packar Lave" samt "vdg o mätarhus" och intill stadshuset ligger en "Tull Camare".

Norra sundet kallas "Norra-och-Stora-Hafs-Leden-in-uti-Staden-till-Invånarens-gårdar-och-Sjöbodar." och om södra inloppet sägs "Södra Hafs Leden till och från Staden. Som allenast kan ingå Små Jagter och Haxar i anseende till grundt vattn som är genom Begge vindbroderne 1.2."

På Härnösands norra och östra sida har man noterat "Här-utom-Kring-är-Stora-Hafvet-och-fin-nes-ingen-säker-hamn-utan-största-nöden-till-trän-ger-...".

9. Karta över Sundsvall med förteckning över namn på gator 1850-tal. Återgiven efter *Sundsvalls historia på uppdrag av Sundsvalls stadsfullmäktige utgiven av Nils Ahnlund, 3, Tiden 1803–1862 av Sixten Humble (1921) s. 198.*

KARTA ÖVER SUNDSVALL FRÅN 1850-TALET.

Ur G. Ljungrens Atlas över Sveriges städer.

APPENDIX 2

NÅGRA ELEMENT SOM FINNS I NORDSVENSKA ORTNAMN

Observera – i enskilda norrländska dialekter kan det finnas andra eller mer specificerade betydelser av dessa ord! Det viktiga vid namntolkningen är att notera de betydelser som sagespersonerna uppger.

I namn på ägor

brån(e) 'svedjeland, eldhärjat område'; 'höjd'

bränn(a) 'svedjeland'; 'genom skogseld avbränd plats'

bränsel, bränsla 'svedjeland'

fall(a) 'åkerstycke, åkerskifte; mark där skogen (nyligen) är fälld eller avröjd', 'kullfallen eller fälld skog'

fäll(a) 'genom fällning av träd eller svedning uppkommen äng eller åker'

gårde, gärda 'inhägnad mark; sammanhängande stycke av odlad jord eller ängsmark, hörande till inägorna till en gård eller by'

hage 'stängsel, hägnad

rodd(e) 'röjning, uppröjd äng'

ran(n)ing, ronning, rönning m.fl. former 'röjning, uppröjd mark'

svedj(a), svidj(a) 'svedjeland'

teg '(mindre) åker'

I namn på vattensamlingar

ave, ava '(intill ett större vatten liggande) mindre vattensamling (med sank omgivning)'

lok 'liten (grund eller avloppslös) vattensamling, mindre tjärn'

putt 'liten vattensamling, vattenhål, liten tjärn'

tjärn 'liten sjö (i skog eller myr)'

träsk 'vattensamling', 'medelstor eller stor sjö' (endast i Övre Norrland)

vatten 'sjö'

I namn på vikar, sund, utvidgningar av vattendrag etc.

agga 'bakvatten'

ave, ava '(ofta säckformig) vik eller bukt, i synnerhet i vattendrag, liten tjärn'

eda 'bakström'

ffärd 'havs- eller insjövik'

flark 'lugnvatten i vattendrag, utvidgning av å eller sjö'

fly '(brett) parti av vattendrag med lugnvatten'

glo 'mindre (instängd eller skyddad) vik; mindre eller trängre sund'

gölpa 'vik (av älv)'

nor 'sund'

sel 'lugnvatten i älv eller å, älv- eller åutvidgning (med lugnvatten), liten tjärn'

-ånger efterled i (oftast) förhistoriska namn som betecknar havsvik

I namn på terränger av skilda slag

ave, ava 'sankt eller sumpigt (mindre) ställe, sank äng, gungfly'

drol 'mindre, sumpigt eller myrlänt område, mindre myr'

drol 'sumpigt ställe i skogen, kärr, sumphål'

flark 'icke mossbevuxen, sank (del av) myr, sankt område kring en tjärn'

flat 'slätmark'

gjuta 'smalt terrängparti, kilformig formation'

grov 'bäckdal'

grubba 'grop'

hed 'torr skogsmark'

hös 'kulle'

kam '(sand- eller jord-)ås'

klint 'markerad höjd'

klubb 'bergknalle'

kläpp 'liten höjd, förhöjning'

knös 'höjd'

käl, köl 'höjd'; 'sumpig granskog', 'kärr, 'sankt eller sumpigt område'

lid 'sluttning'

myr, myra 'torvmark, vattensjuk mark'

skata 'udde'

slada 'grund vik'

sly 'myrmark, sumpmark',

slätta 'slätmark'

I namn på öar, holmar och grund
både, båda 'klippa, undervattensgrund'

grande 'uppgrundning i vattendrag'

gryнна 'grunt ställe, undervattensgrund'

har(a), hare 'stengrund, mindre skär, stenig holme'

häll(a) '(flat) klippa, litet kalt skär'

ör (i södra Västerbotten är formen: *öger*) 'stengrund, sandbank, mindre holme'

APPENDIX 3

REFERENSLITTERATUR: ORTNAMN OCH DIALEKTER, FRÄMST I MEDELPAD OCH ÅNGERMANLAND

1. Allmänna referensverk

God ortnamnsed. Ortnamnsrådets handledning i namnvård. Andra reviderade upplagan. (Ortnamn och namnvård 6, Lantmäteri-rapport: 2016:9.) Gävle 2016.

Denna bok är gratis nedladdningsbar via:

https://www.lantmateriet.se/contentassets/41a7acabed464c519755771a3b760b84/ortnamn-och-namnvard_nr6.pdf

[Häftet behandlar ortnamnens olika roller och funktioner, vad god ortnamnsed är, hur statlig och kommunal ortnamnsverksamheten är organiserad (i det senare avsnittet avhandlas bl.a. kategorinamn), namn i minoritetsområden, internationellt samarbete på området m.m.]

Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn. Red.: Staffan Nyström (huvudredaktör), Eva Brylla, Märith Frändén, Mats Wahlberg & Per Vikstrand. Version 1. 2013-02-19.

Denna bok är gratis nedladdningsbar via:

<https://docplayer.se/421553-Namn-och-namnforskning.html>

eller

<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:606610/FULLTEXT01.pdf>

[Här finns – förutom avdelningar om namn, personnamn och övriga namn – avsnitt om ortnamns funktioner, om ortnamn som historiskt och landskapshistoriskt källmaterial, ortnamn och vegetationshistoria, ortnamn som indikerar jakt, fiske och tidig industri, ortnamn som speglar samfärdsel och rättshistoria. Sedan finns avdelningar om namn på län, landskap, kommuner, socknar och härader, och så ett antal artiklar om namnen på *-anger*, *-ånger*, *-boda*, *-by*, *-bol*, *-böle*, *-hem-*, *hult*, *-inge-* *-unge*, *-lösa*, *-mark*, *-sta(d)*, *-säter* (alltså inte riktigt alla viktigare bebyggelsenamnstyper). Sedan kommer avsnitt om anläggningsnamn och namn på sjöar, vikar, fjärdar, vattendrag, öar, holmar, skär, bådar skogar och mossar, ägor, samt om ortnamnsvård och samiska, finska och meänkieliska ortnamn.]

Pamp, Bengt, *Ortnamnen i Sverige*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap B 2.) 5 uppl. Lund 1988.

[Boken är utgången från förlaget, men finns på allmänna bibliotek.]

Framställningen är kortfattad, och ger inte riktigt lika många exempel som Ståhls handbok nedan. Boken har emellertid några decennier på nacken, och namnforskningen har utvecklats mycket sedan denna bok skrevs. Innehåller nyttiga litteraturförteckningar och förteckningar över element.]

Språken i Sverige. Temaredaktörer: Östen Dahl & Lars-Erik Edlund. (Sveriges nationalatlas.) 1 uppl. 2010. 2 upplagan 2019. Du hittar den andra upplagan gratis nedladdningsbar på denna sida:

<https://vitterhetsakad.bokorder.se/sv-se/article/1687/spraken-i-sverige>

[Boken innehåller avsnitt om språk och dialekter i Sverige i bred mening. Då det gäller svenskan finns avsnitt och språkhistoria, dialekter och olika typer av namn. Dessutom belyses de lagstadgade minoritetsspråken och invandrarspråken.

I avsnittet om ortnamn (s. 80–90) behandlas ortnamnen på *-anger*, *-ånger*, *-und-*, *-sta(d)*, *-inge*, *-löv*, *-lösa*, *-vin*, *-hem*, *-tuna-*, *-by*, *-torp*, *-ryd*, *-red-*, *-röd-*, *-rud* och *-råd*, *-säter* *-måla*, vidare nybyggens och villors namn, gatunamn och kvartersnamn, namn på hus och krogar samt på slott och herresäten. Värdefulla är de kartor som finns för de olika elementen. På s. 14–17 behandlas översiktligt det svenska ortnamnslandskapet, och här får man en bild över ett namnlandskaps tillväxt över tid. Även finska och samiska ortnamn behandlas (s. 110–135), med samiska namnformer på olika varieteter på kartorna.]

Strid, Jan Paul, *Kulturlandskapets språkliga dimension. Ortnamnen 2*. [rev.] uppl. Stockholm 1999.

[En bok som ger spännande perspektiv på namnen i kulturlandskapet, namnbrukarkretsar, närhorizontnamn och fjärrhorizontnamn och den hel del annat. Framställningen är personlig, skriven av en namn- och landskapshistoriskt väl bevandrad forskare, och innehåller en hel del goda illustrationer, bland annat skisser och teckningar.]

Ståhl, Harry, *Ortnamn och ortnamnsforskning*. 2 uppl. Stockholm 1976.

[Boken är utgången från förlaget, men finns på allmänna bibliotek. Boken har en resonerande stil och är fylld med goda exempel hur namnforskning kan bedrivas. Det är också en mycket väl bevandrad namnforskare som skrivit den. Det är dock mer än fyra decennier sedan boken publicerades, och namnforskningen har utvecklats mycket sedan den skrevs. Själv värdesätter jag särskilt den resonerande stilen, exempelvis när han visar hur man kan använda kartor när man ”namnforskar”.]

Svenskt ortnamnslexikon. Utarbetat inom Institutet för språk och folk minnen och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 2 rev. uppl. Redaktör: Mats Wahlberg. Uppsala 2016.

[I en inledning behandlas ortnamnens ålder, olika ortnamnskategorier, ortnamnens struktur och tolkning. Särskilda avsnitt finns i inledningen om

finska, meänkieliska (finska namn i Tornedalen) och samiska ortnamn. Inte mindre än 6 300 svenska ortnamn förklaras i boken. Sist följer en rätt fullig litteraturförteckning samt ett register. Här finner man förklaringar av namnen på landsdelar, landskap, län, socknar, städer och kommuner samt namn på de flesta tätorter. Namnen på häradar i södra och mellersta Sverige är medtagna. Dessutom upptas namnen på de största och mest kända sjöarna och vattendragen, fjällen etc. Vissa av namnen i våra större städer kommer också med. Utbredningskartorna finns över namnen på *-inge*, *-löv*, *-måla* och *(-)säter*.]

2. Mera allmänt om ortnamn i norra Sverige

Andersson, Thorsten, Norrländska sockennamn på -rå. I: *Florilegium Nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984*. Red.: Lars-Erik Edlund et al. Umeå 1984. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) S. 5–17.

Edlund, Lars-Erik, Finskt och nordiskt i den nordsvenska ortnamnsskatten – några perspektiv. I: *Thule* 1991. S. 25–48.

Edlund, Lars-Erik, Några maritima perspektiv på det bottniska ortnamnsförrådet samt aspekter på kulturgränser inom det nordnorrländska området. I: *Det maritima kulturlandskapet kring Bottenviken. Artiklar och studier från Bottenviksprojektet*. Umeå 1988. S. 92–150.

Edlund, Lars-Erik, Några perspektiv på ortnamn och kulturområden i övre Norrlands kustland. I: *Saga och sed* 1989. S. 135–172.

Edlund, Lars-Erik, Språk i möte. Nordsvensk flerspråkighet speglad i ortnamnen. I: *Botnia. En nordsvensk region*. Red.: Lars-Erik Edlund & Lars Beckman. Höganäs 1994. S. 243–258.

Edlund, Lars-Erik, Mellan väst och öst. Det jämtländska språkområdet över tid ur ett nordiskt perspektiv. I: *Jämtland och den jämtländska världen 1000–1645*. Red.: Olof Holm. Stockholm 2011. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Konferenser 75.) S. 43–90.

Flemström, Bertil, *Jämtländska ortnamn*. Östersund 1972.

Flemström, Bertil, *Ortnamn i Jämtland*. Stockholm 1983. [Med bibliografi över litteratur om ortnamn i Jämtland.]

Flemström, Bertil, Sockennamnen. I: *Härnösands stift i ord och bild*. Stockholm 1953. S. 105–120.

Fries, Sigurd, Ortnamn och bebyggelsehistoria i norra Sverige. I: *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok* 1983. S. 132–39.

- Holm, Gösta, *Bottniska namnstudier. I: Namn och bygd* 37 (1949). S. 79–94.
- Korhonen, Olavi, *Samiska namn nedanför lappmarksgränsen. I: Norrbotten. Årsbok Norrbottens hembygdsförbund, Norrbottens museum* 2009. S. 204–234.
- Mattisson, Ann-Christin, *Samiska namn på fjällkartorna*. (LMV-rapport 1993:19. Ortnamn och namnvård 3.) Gävle 1993.
- Nordlander, Johan, *Norrländska samlingar, Första serien 1–6*. Stockholm 1892–1905 [Ny utgåva – med register – utgiven som *Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet* 14, Umeå 1990.]
- Norrländsk uppslagsbok. Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund om den norrländska regionen 1–4*. Höganäs (1), Umeå (2–4) 1993–1996.
- Nyman, Eva, *Mellannorrlands ortnamnsklick mellan väst och syd. I: Saga och sed* 2010. S. 21–41
- Nyman, Eva, *Sakrala ortnamn i Mellannorrland. En översikt. I: Den heliga platsen. Handlingar från symposiet Den heliga platsen. Härnösand 15–18 september 2011*. Red.: Eva Nyman, Jörgen Magnusson & Elzbieta Strzelecka. (Skrifter i Humaniora vid Mittuniversitetet 1.) Sundsvall 2014.
- Rydving, Håkan, *Samiska ortnamn. En litteraturöversikt och bibliografi. I: Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift* 1995. S. 36–62.
- Swedell, Ulla, *Finska och samiska ortnamn i Sverige*. Uppsala 2001. (Opuscula Uralica 4.)
- Swedell, Ulla, *Samiska och finska ortnamn i Sverige ur svenskt perspektiv. I: Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift* 2003. S. 59–6
- Swedell, Ulla, *Samiskt, finskt och svenskt kulturmöte i ortnamnsperspektiv. I: Namn och mångkultur. Flerspråkiga miljöer och kulturella influenser. Föredrag vid Ortnamnssällskapet 70-årsjubileum 21–22 oktober 2006*. Red.: Katharina Leibring, Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Uppsala 2007. S. 95–102.
- Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län*. På offentligt uppdrag utg. av Ortnamnsarkivet i Uppsala. *Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län*. På offentligt uppdrag utg. av Ortnamnsarkivet i Uppsala. Uppsala.

Hittills utkomna delar:

Del 3. Bräcke kommun. Bebyggelsenamn. Av Bertil Flemström. Uppsala 1995.

Du hittar den gratis nedladdningsbar på denna sida:

<https://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b319c3/1529495834297/Bebyggelsenamnen%20i%20Br%C3%A4cke%20kommun.pdf>

Del 6. Ragunda kommun. Bebyggelsenamn. Av Bertil Flemström. Uppsala 1983; den hittar du gratis nedladdningsbar på denna sida:

<https://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b319c4/15294958374>

Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län. Utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Följande delar har utgivits:

- Del 3 A. Bodens kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1987).
- Del 5. Haparanda kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1992).
- Del 7 A. Kalix kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1980).
- Del 7 B. Kalix kommun. Naturnamn. Av Gunnar Pellijeff. (1985).
- Del 9 A. Luleå kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1990).
- Del 11 A. Piteå kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1988).
- Del 13 A. Överkalix kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1982).
- Del 14. Övertorneå kommun. Bebyggelsenamn. Av Gunnar Pellijeff (1996).

Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län. Utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå. Följande delar har utgivits:

- Del 8A: 1. Skellefteå kommun, Bureå, Burträsk och Lövångers socknar. Bebyggelsenamn. Av Ulf Lundström. Uppsala 2016. [Bygger väsentligen på Ulf Lundström, *Bebyggelsenamnen i Bureå, Burträsk och Lövångers socknar i Skellefteå kommun jämte studier av huvudleder och nybyggesnamn.* (Nordsvenska 23; Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 70.) Umeå 2015.) Du hittar den gratis nedladdningsbar på följande sida: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:812812/FULLTEXT03>]
- Del 14 A. Vännäs kommun. Bebyggelsenamn. Av Claes Börje Hagervall. Umeå 1986.

3. Medelpad

- Edlund, Lars-Erik, Gamla ortnamn i Medelpad. I: *Sundsvalls historia* 1. Red.: Lars-Göran Tedebrand. Sundsvall 1996, s. 45–63.
- Flemström, Bertil, Ortnamn i Medelpad. En översikt. Sundsvall 1960. [Särtryck ur *Medelpad – drag ur bygdens historia.Handledning för lärare i enhetsskolan.* Timrå 1959.]
- Hellbom, Algot, *Medelpads äldre urkunder* (Det gamla Medelpad 8), Sundsvall 1972.
- Holm, Gösta, Ortnamn, dialekter och järnålders bygd i Medelpad. I: *Namn och bygd* 78 (1990). S. 97–104.
- Neumüller, Kristina, Vattensjön och Vattenån. *Samband mellan sjönamn och ånamn i Medelpad.* Uppsala 2007.
- Nyman, Eva, Vattennamn på *Snägd-* i Medelpad. I: *Från sjö till hav. Namn- och ortstudier*

tillägnade Birgit Falck-Kjällquist. Red.: Maria Löfdahl, Fredrik Skott & Lena Wenner. Göteborg 2010. S. 97–106.

Palm, David, Bynamn och bebyggelse i Njurunda. I: *Ålsta. Medelpads folkhögskolas elevförbunds årsskrift 1944*. S. 33–41,

4. Ångermanland

Brink, Stefan, Socknens genes i Ångermanland. Namnens vittnesbörd och distriktets eventuella anknytning till äldre profan indelning. I: *En Norrlandsbygd möter yttervärlden. Styresholmsprojektets medeltidssymposium på Hala folkhögskola 26–28 juni 1992*. Red.: Leif Grundberg & Pia Nykvist. Härnösand 1994. (Styresholmsprojektets skrifter 3.) S. 77–83.

Bucht, Torsten, Några ångermanländska ånamn. I: *Namn och bygd 54* (1966). S. 141–55.

Dahlstedt, Karl-Hampus, Finska ortnamn mitt i Ångermanland. I: *Namn och bygd 72* (1984). S. 18–58.

Flemström, Bertil, Sockennamnen. I: *Härnösands stift i ord och bild*. Stockholm 1953. S. 105–120.

Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västernorrlands län. Av Torsten Bucht. På offentligt uppdrag utg. av Kungl. Ortnamnskommissionen (Ortnamnsarkivet i Uppsala). Uppsala.

1. Ångermanlands södra domsagas tingslag. Territoriella namn (1955); du hittar boken gratis nedladdningsbar på denna sida:
https://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b31a3a/1529495704314/Ortnamnen%20i%20V%C3%A4sternorrlands%20l%C3%A4n_%C3%85ngermanlands%20s%C3%B6dra%20domsagas%20tingslag.pdf
2. Ångermanlands mellersta domsagas tingslag. Territoriella namn (1965; du hittar boken gratis nedladdningsbar på denna sida:
https://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b31a38/1529495777934/Ortnamnen%20i%20V%C3%A4sternorrlands%20l%C3%A4n_%C3%85ngermanlands%20mellersta%20domsagas%20tingslag.pdf
3. Ångermanlands västra domsagas tingslag. Territoriella namn (1967); du hittar boken gratis nedladdningsbar på denna sida:
https://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b31a3b/1529495707995/Ortnamnen%20i%20V%C3%A4sternorrlands%20l%C3%A4n_%C3%85ngermanlands%20v%C3%A4stra%20domsagas%20tingslag.pdf
4. Ångermanlands norra domsagas tingslag. Territoriella namn (1972); du hittar boken gratis nedladdningsbar på denna sida:
https://www.isof.se/download/18.5850f85e15732ead0b31a39/1529495775275/Ortnamnen%20i%20V%C3%A4sternorrlands%20l%C3%A4n_%C3%85ngermanlands%20norra%20domsagas%20tingslag.pdf

5. *Dialektordböcker och -ordlistor: Medelpad och Ångermanland*

Dialektordbok över de svenska dialekterna i allmänhet (ett gammalt arbete som synes, men den enda heltäckande som finns):

Rietz, Johan Ernst, *Svenskt dialektlexikon. Ordbok öfver svenska allmogespråket*, 1–2, Lund 1862–1867. [Senare utgåva med efterskrift av Sven Benson, Lund 1962.] 3 *Register och rättelser*, av Erik Abrahamson, Uppsala 1955. Boken är tillgänglig elektroniskt på <http://runeberg.org/dialekt/>

Dialektordböcker och dialektordlistor från Medelpad och Ångermanland:

Bucht, Torsten, *Språket i Härnösand* (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 25; Svenskt riksspråk i regionala skiftningar 3), Stockholm 1962.

Dialektord, ordspråk, härmelser från Viksjö. Sammanställd av Sten Nylund. Härnösand 2005.

Eriksson, Ulrik, Det gamla fjällsjömålet. [1]–4. I: *Fjällsjö krönika 1970–1973*.

Hellbom, Algot, *Ordbok över Njurundamålet*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 27.) Umeå 1980.

Hellbom, Algot, *Äldre källor till Medelpads bygdemål*. (Skrifter utg. av Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå A:2.) Umeå 1981.

Hellbom, Algot, *Medelpadska dialektord*. (Det gamla Medelpad 11.) Sundsvall 1982.

Lindberg, Harald & Alf-Göran, *Vitvattnsmåle – en Bjurholmsdialekt*. Bjurholm 1991.

Lundin, Paul, *Sanningar och sägner i Ådalsliden*. (Ådalslidens hembygdsbok 2.) [Ådalsliden 1982.]

Mårtensson, Hugo, *Ord och uttryck på bodumsmål*. Bölen & Backe 1996.

Nilsson, Mauritz, En dialekt i utdöende. I: *Ullångers kommun. Ullånger och Vibyggerå socknar*. [Härnösand] 1971.

Nordlander, Johan, *Ordbok över Multråmålet*. Stockholm 1933.

Odstedt, Ella & Söderström, Sven, *Arnäsmålet. Ordbok över en ångermanländsk dialekt. På grundval av Ella Odsteds samlingar*. (Skrifter utg. genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala A:23.) Uppsala 1994; du hittar boken gratis nedladdningsbar på denna sida:
<https://www.isof.se/download/18.4b198db5156fe34c128237f/1529494683965/Arn%C3%A4sm%C3%A5let.pdf>

Olsson, Herman, *Bygdemål. Upptecknade ord och uttryck på den dialekt som är bruklig i Anundsjö och delar av Björna*. [Otryckt 1991.]

Stigsjöola. *Ordlista på Stigsjöområdet*. Härnösand 1999.

Svedberg, M. O. J., *Från gamla Skön. 2*. Sundsvall 1950.

Unander, Ferdinand, *Allmogemålet i södra delen af Västerbottens län*. Uppsala 1857. [bl.a. Nordmaling och Bjurholm].